

Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

ISSN 2617-2364

Випуск 12

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

www.lex-line.com.ua
Юридична лінія

8 травня 2019 р.

УКРАЇНА

Тернопіль

2019

Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 12):
матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції /
Збірник тез доповідей: випуск 12 (м. Тернопіль, 8 травня 2019 р.). -
Тернопіль, 2019.- 171 с.

УДК 340 (063)
ББК 67.0я43

ISSN 2617-2364

В роботі зібрані кращі доповіді з юридичних та історичних питань, які
оприлюднені на інтернет-сторінці www.lex-line.com.ua.

*Збірник матеріалів науково-практичної інтернет-конференції
включаються до наукометричної бази даних "PIHЦ/RSCI".*

Адреса оргкомітету:
46005, м. Тернопіль, а/с 797
тел. +380979074970
E-mail: lex-line@ukr.net

Оргкомітет міжнародної науково-практичної інтернет-конференції не
завжди поділяє думку учасників. В збірнику максимально точно
збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками.
Повну відповідальність за достовірність несуть учасники, їх наукові
керівники та рецензенти.

Всі права захищені. При будь-якому використанні матеріалів
конференції посилання на джерело є обов'язкове.

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ СЕРЕД МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Пильгун Наталія Василівна

доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент, юридичний факультет, Національний авіаційний університет

Кириченко Вікторія Вячеславівна

студентка юридичного факультету Національного авіаційного університету

Проблема правового нігілізму в Україні є надзвичайно актуальною, адже це явище є серйозним гальмом у формуванні не тільки політико-правової культури та свідомості, його негативні вияви знаходять свій прояв у всіх сферах державного будівництва, що створює серйозні проблеми у розбудові Української держави. Варто зазначити, що низька правова культура, деформація правосвідомості являють собою реальну або потенційну небезпеку для правопорядку, через що боротьба з ним стає надзвичайно важливою і потребує постійного перебування в полі зору держави і права.

Однією з причин правового нігілізму саме в нашій країні є те, що Україна є молодою державою і ще тільки шукає близьку за своїм менталітетом особливість правової системи. Але з огляду на те, що саме молодь є рушійною силою всіх докорінних змін в усіх державах усіх часів, то особлива небезпека сучасного правового нігілізму в Україні полягає в тому, що він деформує правосвідомість людини і це надзвичайно негативно впливає на формування світогляду і правової культури української молоді.

Які ж шляхи подолання правового нігілізму серед молоді України?

Насамперед, необхідним є вирішення ряду соціально-економічних, політико-правових та інших проблем, які глибоко стосуються не лише дорослих громадян, а й підростаючого, молодого покоління.

По-друге, варто удосконалювати сучасне законодавство, спираючись на потреби індивіда і суспільства.

Ні для кого не секрет, що сучасна молодь живе в момент технологізації суспільства, тому свідомість молодого покоління працює вже зовсім по-новому, має нові пріоритети, нові здібності та інтереси. Тому для того, щоб викликати повагу індивіда до права, потрібно

створити право, яке б працювало на користь молоді, створюючи нові основи для будівництва майбутнього.

Для цього необхідно спрямувати роботу законодавства на врегулювання найновіших відносин в суспільстві, які надзвичайно швидко змінюються, в ногу з розвитком самого суспільства. Мало того, держава має передбачати виникнення нових суспільних відносин і не допускати неготовності законодавства до розвитку нових обставин.

Така діяльність дасть можливість правового забезпечення тих сфер життя людини, які зараз викликають суперечності, через прогалини у праві.

По-третє, необхідною є активна боротьба зі злочинністю, різними формами правопорушень і, особливо, з корупцією.

З огляду на те, що людину, як-не-як, формує суспільство, на особливо нестійку життєву позицію молоді постійно впливають різні фактори, в тому числі і рівень правопорушень та злочинності, з якими треба не лише боротися, а й попереджати їх, адже збиток, нанесений злочинністю суспільству – величезний. Попередження злочинності має на меті не допустити настання цих збитків.

Як писав італійський мислитель Чезаре Беккарія: «Краще попереджувати злочини, ніж карати за них. Це становить мету будь-якого хорошого законодавства, яке, по суті, є мистецтвом вести людей до найбільшого щастя чи, можливо, меншого нещастя, якщо міркувати з погляду співвідношення добра і зла в нашому житті» [1, с. 131].

На формування правової культури молоді також впливає фактор закорумпованості суспільства. З огляду на те, що всі люди живуть в постійній взаємодії один з одним і потреби суспільства порівняно з можливістю їх реалізації досить великі, надзвичайно важливою проблемою на шляху подолання правового нігілізму є корупція.

По-четверте, слід вивчати досвід передових зарубіжних країн щодо формування правової культури та правової свідомості, особливо, серед студентської молоді, для аналізу і прогнозування можливості ефективного застосування таких заходів у нашій державі.

По-п'яте, важливим для подолання правового нігілізму в Україні є проведення активного цілеспрямованого правового виховання.

Становлення України як незалежної, демократичної, правової та соціальної держави, курс на неухильне дотримання прав і свобод людини та громадянина, домінування права в усіх сферах життя держави вимагає високої правосвідомості, правової культури та правової освіченості як суспільства загалом, так і кожного індивіда окремо [3, с. 122].

Тому основоположне місце серед шляхів подолання правового нігілізму посідає саме цілеспрямоване правове виховання, як в колі сім'ї (адже якщо дитина бачить негативні вияви щодо норм права у поведінці

дорослих, то у неї також формується інфантильне ставлення до права, заперечення його ролі у суспільному житті, виникає бажання використати свої знання з метою “обійти” закон для задоволення власних потреб, і навпаки) так і в освітніх закладах [2, с. 77].

Заходи правового виховання сприятимуть формуванню високої правової свідомості та культури, процесу соціалізації – входження індивіда до правового середовища, послідовне набуття ним правових знань, залучення його до правових цінностей.

Отже, зважаючи на вищесказане, можна зробити висновок, що правовий нігілізм є набагато глибшою проблемою, ніж можна уявити. Її вирішення охоплює надзвичайно велике коло суспільних відносин: від подолання соціально-економічних проблем, аж до правового виховання. А з огляду на те, що Україна є молододержавою, яка ще тільки формує свої правові особливості, важливого значення набуває проблема подолання правового нігілізму саме серед молоді України, що в майбутньому забезпечить прогресивний розвиток не лише суспільних відносин, а й держави в цілому.

Література:

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. — М.: ИНФРА-М. 2004. — 184 с.
2. Макарова О. Правовий нігілізм і правовий ідеалізм: реалії сьогодення / О. Макарова // Підприємство, господарство і право. – 2009. – №1 (157). – С. 76-78.
3. Ряшко В. Нігілізм як антипод правової культури та деформації правосвідомості / В. Ряшко, О. Ряшко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2014. - № 782. - С. 118-122.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ (КАЗАХСТАН, ТУРКМЕНИСТАН, КИРГИЗСТАН, ТАДЖИКИСТАН, УЗБЕКИСТАН)

Прощаєв Володимир Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри Інституту Служби
зовнішньої розвідки України*

Держави, що утворилися після розпаду СРСР, виявилися на пострадянському просторі близькими сусідами, проте сусідство не гарантувало відразу після проголошення незалежності і не гарантує зараз

створення саме добросусідських відносин, розвитку міждержавних зв'язків на принципах поваги до державного суверенітету і суверенної рівності, незастосування сили чи погрози силою, непорушності кордонів і територіальної цілісності, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи тощо. Кожна країна почала будувати і продовжує створювати зараз свою національну своєрідну і неповторну систему захисту від зовнішніх загроз, виходячи з обраних нею внутрішньополітичного та зовнішньополітичного курсів. Це відбулося як на характері та спрямованості функціонування розвідки окремо взятої країни, так й на правовому регулюванні діяльності її розвідувальних органів. За цими ознаками зараз можна говорити про особливості законодавства у сфері розвідувальної діяльності колишніх республік Середньої (Центральної) Азії (Казахстану, Киргизії, Узбекистану, Таджикистану та Туркменії), які, в основному, орієнтуються на російські підходи у законодавстві про розвідку.

Особливістю законодавства Казахстану у сфері розвідувальної діяльності є те, що крім Закону РК «Про зовнішню розвідку» [1], в якому визначаються статус, компетенція та організація діяльності суб'єктів зовнішньої розвідки, Указом Президента РК окремо затверджено Положення про Службу зовнішньої розвідки РК «Сирбар» [2]. Відповідно до цих нормативно-правових актів зовнішню розвідку «Сирбар» визначено спеціальним державним органом, уповноваженим на здійснення розвідувальної діяльності в політичній, військово-політичній, фінансово-економічній, науково-технічній, гуманітарній, екологічній та інших областях, які зачіпають національні інтереси РК, а також в сферах: протидії терористичним і екстремістським організаціям; забезпечення шифрованого, засекреченого, кодованого та інших видів спеціального зв'язку з використанням шифрувальних та радіотехнічних засобів і методів на території РК і за її межами; забезпечення безпеки закордонних установ, їх персоналу. На відміну від інших країн пострадянського простору, де подібні положення про органи зовнішньої розвідки є відомчими закритими нормативно-правовими актами, Положення про «Сирбар» є відкритим, але значна кількість пунктів визначено з позначкою «таємно». В цілому законодавство РК у сфері розвідувальної діяльності схоже на законодавство Російської Федерації.

За законодавством Киргизької Республіки розвідувальну діяльність організують та здійснюють органи національної безпеки КР в особі управління зовнішньої розвідки Державного комітету національної безпеки КР та його структурних підрозділів на місцях і органи воєнної розвідки Міністерства оборони КР. Правовою основою є Закон КР «Про органи національної безпеки Киргизької Республіки» [3], у статті 15 якого зазначено, що органи національної безпеки в інтересах забезпечення

національної безпеки здійснюють розвідувальну діяльність. Стосовно цілей, завдань, напрямів, функцій та повноважень щодо здійснення розвідувальної діяльності у Законі фактично відсутні конкретні правові приписи, за виключенням обов'язку на здійснення заходів по забезпеченню безпеки дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ КР та її громадян за кордоном.

Основним органом, що здійснює розвідувальну діяльність за законодавством Республіки Узбекистан, є Служба державної безпеки РУ, яка у своїй діяльності керується положеннями Закону РУ «Про Службу державної безпеки Республіки Узбекистан» [4]. Особливістю цього Закону є те, що в ньому, крім прямого здійснення розвідувальної діяльності, визначається сама категорія «розвідувальна діяльність» – це діяльність, яка спрямована на добування та обробку інформації, що зачіпає державні інтереси та відбиває реальні виклики, ризики і загрози, які надходять від спеціальних служб іноземних держав, організацій, груп та окремих осіб, а також надання сприяння в реалізації заходів щодо забезпечення державної безпеки і просуванню державних інтересів.

На відміну від інших Центральноазіатських країн розвідувальна діяльність в Республіки Таджикистан регулюється двома законами: Законом РТ «Про органи національної безпеки Республіки Таджикистан» [5] та Законом РТ «Про воєнну розвідку Збройних сил Республіки Таджикистан» [6]. Останній є унікальним, оскільки подібного закону немає в інших країнах пострадянського простору. Він фактично наділяє воєнну розвідку статусом основного державного розвідувального органу, який «є складовою частиною сил забезпечення національної безпеки Республіки Таджикистан, покликаної захищати безпеку особистості, суспільства і держави від зовнішніх загроз з використанням визначених цим Законом методів і засобів» [6, ст.1]. Розвідувальна діяльність здійснюється органами воєнної розвідки РТ шляхом: добування та обробки інформації, що зачіпає життєво важливі інтереси держави, про реальні і потенційні можливості, дії, плани і наміри іноземних держав, організацій та осіб; надання сприяння в реалізації заходів, що здійснюються державою в інтересах забезпечення безпеки РТ.

Відповідно до Закону Туркменістану «Про оперативно-розшукову діяльність» [7] право на здійснення ОРД, крім інших правоохоронних органів, мають органи національної безпеки, розвідувальні органи Державної прикордонної служби та розвідувальні підрозділи Міністерства оборони Туркменістану. Тобто, у державі функціонують три розвідувальні структури, але право на здійснення розвідувальної діяльності на законодавчому рівні надано лише органам національної безпеки. У Законі Туркменістану «Про органи національної безпеки Туркменістану» читаємо: основними завданнями органів національної безпеки є –

«здійснення розвідувальної діяльності з метою захисту національних інтересів та безпеки» [8, ст.3].

Висновки. Законодавчі акти у сфері розвідувальної діяльності колишніх республік Середньої (Центральної) Азії (Казахстану, Киргизії, Узбекистану, Таджикистану та Туркменії) у порівнянні із актами інших країн пострадянського простору мають суттєві особливості як за кількісними показниками, так і за їх змістом. Незважаючи на те, що за формою законодавці цих країн, в основному, орієнтувалися на російські підходи у законодавстві про розвідку, але за змістом вони мали намір відобразити суто національне та особливе.

Література:

1. О внешней разведке: Закон Республики Казахстан от 22 мая 2010 г. № 277-IV ЗРК. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30726118
2. Положение о Службе внешней разведки Республики Казахстан «Сырбар»: утв. Указом Президента Республики Казахстан «О некоторых вопросах Службы внешней разведки Республики Казахстан «Сырбар» от 26 марта 2009 г. № 773. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30402777#pos=33;-154
3. Об органах национальной безопасности Кыргызской Республики: Закон Кыргызской республики от 11 января 1994 г. № 1362- XII. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/710>
4. О Службе государственной безопасности Республики Узбекистан: Закон Республики Узбекистан от 5 апреля 2018 г. № ЗРУ-471. URL: <http://lex.uz/ru/docs/3610937>
5. Об органах национальной безопасности Республики Таджикистан: Закон Республики Таджикистан от 30 января 2008 г. № 857. URL: file:///C:/Users/VVP/Downloads/Tajikistan_law_state_security_agencies_2008_am2014_ru.pdf
6. О военной разведке Вооруженных сил Республики Таджикистан: Закон Республики Таджикистан от 2 декабря 2002 г. № 78. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=5867
7. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Туркменистана от 23 сентября 1994 г. № 965-XII. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14403>
8. Об органах национальной безопасности Туркменистана: Закон Туркменистана от 31 марта 2012 года №283-IV. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=56409

ВПЛИВ ХРИСТІЯНСЬКИХ НОРМ НА ПОЗИТИВНЕ ПРАВО: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Троян Юрій

магістрант юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

Право в загальному вимірі виявляється, щонайменше, у двох основних площинах: як природне і позитивне. Природне право відображає суб'єктивну сторону права, його духовний зміст. Позитивне ж право є вираженням предметної (об'єктивної) сторони права і становить собою систему юридичних норм. Релігійні ж норми набувають властивостей норм позитивного права через: а) визнання державою, б) характер суспільних відносин, в) потреби вірян [1, с. 131-132].

Отже, актуальність цієї теми полягає в тому, що, по-перше, поряд із правом релігія є важливим соціальним регулятором поведінки людей; по-друге, значущість місця і ролі віросповідного компонента в державному і громадському житті суспільства визначає необхідність, з погляду юриспруденції, концептуально визначити сферу впливу релігійних норм на процеси правотворення в сучасному світі, вдосконалення чинного законодавства України, що стосується віросповідної політики, свободи совісті, діяльності релігійних організацій з урахуванням сучасних вимог законодавчого регулювання цих питань; по-третє, актуальність теми зумовлена процесами, що відбуваються нині в державі, які й привели до потреби звернутися до теоретико-правового дослідження впливу християнських норм (як чинника правоутворення) на позитивне право [6]. Передусім це стосується проблеми підвищення ефективності правотворчої діяльності, а також її результатів (правових норм). Формуючи норму права, законодавець повинен відображати в ній найбільш значущі соціальні зв'язки, що існують у суспільстві. Джерелом же правової норми не може бути тільки воля законодавця, а в контексті посилення ролі релігій у сучасному світі неможливо залишити без належної уваги їх вплив і на ідеї права, чинне законодавство. По-четверте, вивчення християнських засад позитивного права набуває особливої значущості в умовах спільної діяльності релігійних організацій і держави в галузі правотворчої і виховної політики держави.

Окреслена проблематика ставала предметом дослідження таких науковців як Р. Папаян, В. Пастернак, Р. Пирог та ін.

Право як складне суспільне явище формується під впливом багатьох чинників. Одним з найважливіших із них є релігійний, що визначає історико-ментальну специфіку системи права конкретної держави. Християнські засади, як і право, – явище багатоаспектне, складне, зокрема

й соціально-історичне. Ціннісна характеристика християнських засад позитивного права визначається науковим інтересом до феномену Церкви; принципами організації та функціонування церкви, а відповідно і правового регулювання; формуванням сучасних правових систем під безперечним впливом та за принциповою участю Церкви [2, с. 134]. Одна з найпоширенішої та правильної класифікації християнських засад позитивного права, згідно з якою диференціація здійснюється за сферою їх дії поділяється на такі види: 1) загальні християнські засади позитивного права, що поширюються на всю систему права та визначають його характер і зміст (справедливості, верховенства права, рівності, законності, свободи, правосуддя); 2) міжгалузеві християнські засади позитивного права, що охоплюють дві або більше галузі права (рівності перед законом та судом, досудового вирішення спорів, мирової угоди); 3) галузеві християнські засади позитивного права, що мають значення лише для конкретної галузі права (забезпечення раціонального використання й охорони земель; забезпечення прав та інтересів спадкоємців; побудова сім'ї на взаємній любові, повазі, дружбі, взаємодопомозі в регулюванні сімейних відносин за домовленістю (договором)); 4) інституціональні християнські засади, що поширюють свою дію на окрему групу суспільних відносин у межах певного правового інституту (належне виконання цивільних обов'язків) [3, с. 131]. Християнські засади позитивного права становлять систему, яка містить такі універсальні засади: справедливість; верховенство права; рівність; законність; свобода; правосуддя; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю; непорушність прав і свобод людини; презумпція невинуватості; непорушність права власності тощо. Водночас цей перелік християнських засад позитивного права не є вичерпним. Моральні підвалини позитивного права, в основу яких покладено принцип справедливості, є способом встановлення етичних засад у суспільстві. Принцип справедливості не тільки не заперечує ролі держави і закону, але й створює легітимне підґрунтя для їх дії [4, с. 18].

Для найбільш повного забезпечення реалізації християнських засад позитивного права потрібна їх безпосередня формалізація в текстах нормативно-правових актів. Чільне місце в ієрархії джерел релігійно-правових систем займають положення, викладені у священних книгах релігії, на доктрини якої опирається ця система.

Закріплення християнських засад позитивного права у правових приписах значно полегшує їх використання в процесі застосування права, даючи змогу уникнути неоднозначних трактувань закону. Закріплення християнських засад позитивного права є гарантією їх дотримання на рівні зі законом. Законодавче закріплення цих традиційних морально-етичних категорій є показником культури й гуманізації всього права.

Християнські засади, які містяться в релігійних нормах, на відміну від усіх інших соціальних норм, викладені в книгах Святого Письма. Справді, особливе значення для кожного християнського релігійного об'єднання мають приписи священної книги – Біблії [7, с. 20].

Окремі норми встановлюють відповідальність за злочин проти особи, приватної власності тощо, виконання яких забезпечується правовими засобами. Наприклад, встановлено жорстку санкцію покарання смертю для тих, хто «вдарить батька чи матір свою» (Вих. 21, 15, 17; Лев. 20:9). Таку ж кару встановлено за вбивство, ворожіння, статевий зв'язок з рідними тощо. Християнські засади позитивного права не мають уніфікованого й системного характеру, а відображені в різних положеннях Старого й Нового Завіту. Наприклад, у книгах П'ятикнижжя Мойсея акцентовано на різних галузевих засадах і нормах права. У другій книзі Мойсея «Вихід» відображено засади й норми кримінального права, у книзі «Левіт» – цивільного права, а в книзі «Числа» – шлюбносімейного права. У Посланні Петра до філіп'ян наголошується, що «усе, що лиш правдиве, що чесне, що справедливе, що чисте, що любе, що шанобливе, коли якась чеснота чи що-будь похвальне, – про те думайте! Чого ви навчилися, що прийняли, що почули та бачили в мені – те чиніте, і Бог миру буде з вами» (Фил. 4:8; 4:9) [5, с. 234]. Із цього положення вбачаємо необхідність використання й застосування міжнародних стандартів у всіх сферах права (права людини, верховенства права, судочинства тощо). Фактично усі основні засади права (свобода, відповідальність, справедливість) у своїй ціннісній основі є християнськими проблемами. Правові погляди завжди пов'язані з моральними ідеалами. Справедливість є первинною вимогою професійної діяльності будь-якого юриста [8, с. 24].

Таким чином, християнські засади позитивного права становлять систему, яка містить такі універсальні засади, як: справедливість; верховенство права; рівність; законність; свобода; правосуддя; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю; непорушність прав і свобод людини; презумпція невинуватості тощо. Водночас наведений перелік християнських засад судочинства не є вичерпним. Щодо джерел, то за своїм змістом Біблія є джерелом християнських засад позитивного права. Також вплив християнських норм на позитивне право, а заразом і на правову систему держави, може відбуватися двома шляхами – прямим та непрямим. Прямий вплив полягає в тому, що поруч із позитивними поглядами і догмами (доктринами) створюється ідеологічна основа сучасної правової системи країни, релігійно-етичний фундамент правотворчості. Непрямий вплив – це вплив підсистеми релігійного права на позитивне право з уваги на існування та функціонування християнських норм.

Література:

1. Пастернак В. М. Вплив християнських засад на право та мораль. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 130-132.
2. Пастернак В. М. *Відображення християнських засад позитивного права в основних правах людини / Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи: матер. першої звіт. наук. конф. (2 березня 2007 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2007. С. 133-135.
3. Пастернак В. М. *Християнське розуміння справедливості – як духовної основи права / 300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (14 травня 2010 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2010. С. 112-115.
4. Пирог Г. В. *Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філос. наук: / Г. В. Пирог; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України*. Київ, 2009. С. 18.
5. Папаян Р. А. *Христианские корни современного права*. Москва: Издательство НОРМА, 2002. 416 с.
6. Ухач В. З. *Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.
7. Ухач В. З. *Кодифікації канонічного права католицької та східних католицьких церков: порівняльний аналіз / Соціально - правовий розвиток: досягнення, перспективи та проблеми. Мат-ли міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції. Тернопіль, 2010*. С. 18-22.
8. Ухач В. З. *Канонічно - правовий звичай як джерело церковного права / Верховенство права у процесі державотворення. Мат-ли міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції. Тернопіль, 2010*. С. 22-26.

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право. Митне
та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

СВОЄЧАСНІСТЬ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ПРИНЦИПАМИ

Гуйван Петро Дмитрович

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, професор
Полтавського інституту бізнесу*

Тривалість судового провадження має бути розумною. Нерідко безпідставне затягування розгляду справи пов'язане з неправомірною відмовою суду у прийнятті позовної заяви, поверненні апеляційної чи касаційної скарги тощо. При цьому повернення позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги, що впливає на тривалість процесу, часто неправильно обґрунтовується необхідністю дотримання заявником певних процесуальних вимог, встановлених законом: направити заяву до конкретного суду, подати скаргу упродовж певного строку, сплатити судовий збір, надати копії документів у певній кількості. Якщо ці обов'язки заявника встановлені нормативно, то, зазвичай, їх недотримання тягне унеможливлення розгляду спору. На відміну від права на справедливий суд, право на доступ до суду не є абсолютним. Воно може бути піддане обмеженням, дозволеним за змістом, тому що право на доступ до суду за самою своєю природою потребує регулювання з боку держави. Це включає часові обмеження, фінансовий тягар, вимоги щодо форми звернення тощо. Разом з тим, "обмеження не буде сумісним з пунктом 1 статті 6 Конвенції, якщо воно не має правомірної мети і якщо відсутнє пропорційне співвідношення між вжитими засобами та поставленою метою" [1, п. 53].

Отже, оцінюючи можливість обмеження доступу до суду в зв'язку з недотриманням особою законних процесуальних вимог, суд мусить дослідити, наскільки співвідносяться встановлені обмеження з соціально прийнятими вимогами, доцільністю та моральністю таких обмежень у кожній конкретній справі. Так, ЄСПЛ неодноразово визнавав вимогу щодо сплати завеликих, як на майновий стан заявника, сум судового збору, несправедливою вимогою, і визнавав відмову у правосудді з причини несплати їх незаконною. Втім, якщо вказані обставини, що мають значну суспільну цінність, у справі відсутні, Суд, зазвичай, вважає, що оскільки не виявлено жодних підстав вважати, що застосування згаданих процесуальних обмежень у цій конкретній справі було свавільним чи невинуватим, скарга заявника про відсутність доступу до суду відхиляється як необґрунтована [2].

В той же час, в іншій справі «Мельник проти України» Суд визнав, що заявницю було позбавлено доступу до суду шляхом залишення без

розгляду її касаційної скарги, і у такий спосіб порушено принцип пропорційності, як елемент справедливого судівництва. Відмова у розгляді касаційної скарги національним судом була обґрунтована тим, що заявниця не дотрималася нового процесуального строку на оскарження (один місяць замість трьох). Підтвердивши загальноправовий постулат щодо застосування при розгляді судового спору тих процесуальних норм, які діють на момент провадження, Європейський суд, тим не менше, зауважив, що таке застосування має відбуватись у відповідності до принципу правової певності, тобто чітко та прогнозовано. Відтак Суд вказав, що за відсутності будь-яких перехідних чи таких, що мають зворотну силу, умов у змінених положеннях законодавства, заявниця могла обґрунтовано очікувати, що новий кінцевий строк на звернення з касаційною скаргою буде перенесений на інший термін - через місяць після набуття чинності новою редакцією відповідної статті ЦПКУ [3, п. 18, 22-29].

З іншого боку, безпідставне ігнорування судами України процесуальних обмежень у доступі до суду, якщо відсутні чинники співмірності та пропорційності між ними та суспільно значимою метою, також має визнаватися порушенням пар. 1 статті 6. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка наразі є джерелом українського національного законодавства. Тож, тлумачачи основоположні засади Конвенції, відповідне рішення було винесене Судом у справі «Пономарьов проти України» у зв'язку з тим, що поновлення строку на апеляційне оскарження судового рішення, постановленого на користь заявника, мало місце через два роки після його винесення і ґрунтувалось на тому, що боржник (юридична особа) не мав грошей, щоб подати вчасно апеляційну скаргу, хоча подавав такі скарги ще два роки до того і не просив зменшення чи відстрочки сплати судового збору. Справу переглянув апеляційний суд, який скасував остаточне рішення та відмовив заявнику у задоволенні його позову [4, п. 40-42]. Маємо констатувати, що саме порушення такого ґтибу – незаконне відновлення строків для оскарження судових рішень, які давно набрали чинності, є досить поширеними в національному судочинстві.

Принцип своєчасності судочинства для реалізації конституційних прав особи має дуже важливе значення. Річ у тім, що окремі категорії судових справ за чинним українським законодавством мають спеціальне правове забезпечення, у тому числі і в царині їхнього темпорального процесуального опосередкування. Так, інтереси дітей вважаються пріоритетним чинником, тому рішення щодо опіки над ними мають відповідати строгим стандартам. До цієї категорії належать справи, пов'язані з нещасними випадками і надання у зв'язку з цим відповідних компенсацій. Ще однією категорією подібних справ вважаються трудові спори, затягування вирішення яких є найболючішою проблемою для особи. Згідно з приписом ст. 210 ЦПКУ суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у

справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті. Як дослідниками питання, так і представниками влади сподываються, що подібна норма запрацює з прийняттям нового процесуального кодексу, адже раніше вона практично не виконувалася в Україні. Наприклад, справа № 553/4211/15-ц про відновлення працівника на роботі розглядалася з листопада 2015 року і до листопада 2017 року. Попри те, що справи, заради вирішення яких зупинялося провадження, остаточно вирішені ще у квітні 2016 року, подальше необґрунтоване затягування процесу можна пояснити лише домовленістю між суддею та роботодавцем, як більш економічно сильною стороною у спорі [5].

Поширеним є також невинуватене затягування процесу внаслідок несвоєчасного виготовлення судового рішення або затримки у надсиланні такого рішення особі, яка не була присутня у залі засідань під час його проголошення. Дана проблема була виявлена у декількох справах, розглянутих Європейським судом. До прикладу, у справі «Мушта проти України» внаслідок затримки з надісланням копії рішення апеляційної інстанції заявниця пропустила строк на касаційне оскарження, який не був поновлений Верховним Судом України. ЄСПЛ визнав порушення ст. 6 Конвенції. При цьому Суд відмітив, що застосування відповідних процесуальних обмежень не було чітким та передбачуваним у конкретній ситуації, тож вказані обмеження не є пропорційними та суперечать вимогам справедливого судочинства. Оскільки заявниця та її представник не були присутні при винесенні рішення апеляційним судом, цей суд мав надіслати їм копію рішення протягом п'ятиденного строку. Враховуючи, що вони звернулися з заявою про видачу рішення відразу, коли дізнались про нього, термін закінчення строку необхідно було перенести. Також, Суд врахував, що у цій ситуації заявниця і її представник діяли швидко та відповідно до ситуації, що строк був пропущений не з їх вини, що вони обґрунтували клопотання про поновлення строку і що касаційну скаргу було подано в межах загального річного обмеження [6, п. 40-43].

У контексті розгляду скарг про відсутність доступу до суду Європейським судом було виявлено деякі недоліки національного процесуального законодавства, які внаслідок застосування Україною припису ст. 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» були усунуті шляхом вжиття заходів загального характеру з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, а саме внесенням відповідних змін до внутрішнього законодавства. Скажімо, у справі «Воловік проти України» Суд встановив порушення статті 6 § 1 Конвенції у зв'язку з відсутністю у національній правовій системі належних гарантій проти можливих свавільних відмов передати апеляційну скаргу до апеляційного суду. Суд зауважив, що судам першої інстанції було надано неконтрольоване повноваження вирішувати, чи можна передати апеляційну скаргу на

рішення цього ж суду до суду вищої інстанції. По суті, місцевий суд вирішував, чи передавати на апеляційний розгляд скаргу на своє рішення, а апеляційний суд не міг розглянути апеляційну скаргу заявника, доки районний суд не вирішить передати її на розгляд [7, п. 56-58]. Враховуючи позицію Європейського суду про неприпустимість таких широких процесуальних обмежень, вказаний юридичний механізм був вилучений із українського процесуального законодавства.

З метою приведення внутрішнього законодавства у відповідність до темпоральних вимог Конвенції 1950 року щодо гарантування справедливого судочинства низка європейських країн розпочали формування механізмів захисту осіб від порушень їхніх прав внаслідок надмірної тривалості розгляду справ у національних судах. Так, в Італії діє Закон Пінто, ухвалений 24 березня 2001 року, який передбачає можливість застосування національних засобів правового захисту у разі порушення «розумної» тривалості судового розгляду. Цей Закон встановлює право для кожного, кому завдано матеріальної або моральної шкоди внаслідок порушення «розумного строку», відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції, отримати «справедливу сатисфакцію» згідно з рішенням суду. Втім, поки що значного поступу стосовно усунення вказаних недоліків у національній правовій системі не спостерігається. Не розроблено чіткого механізму відповідальності судів за тяганину під час розгляду справ, а також суддів за некваліфіковане здійснення суддівських функцій. Відтак, має бути створена державна програма зміни концепції своєчасного судочинства, яка виконуватиметься на ділі, а не на папері, слід також прийняти спеціальний закон, яким буде запроваджена відповідальність за порушення права особи в коментованій царині.

Література:

1. Рішення ЄСПЛ від 19 червня 2001 року у справі "Креуз проти Польщі" (Kreuz v. Poland), заява N 28249/95, URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_030
2. Рішення ЄСПЛ від 14 жовтня 2003 року у справі «Труш проти України», заява №. 50966/99, URL: <http://echr.ketse.com/doc/50966.99-en-20031014/>
3. Рішення ЄСПЛ від 28 березня 2006 року у справі «Мельник проти України», заява №. 23436/03, URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_037
4. Рішення ЄСПЛ від 3 квітня 2008 року у справі «Пономарьов проти України», заява № 3236/03, URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_434
5. Справа № 553/4211/15-ц. Архів Ленінського районного у м. Полтаві суду за 2015 рік.
6. Рішення ЄСПЛ від 18 листопада 2010 року у справі «Мушта проти України», заява №. 8863/06, URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_660

7. Рішення ЄСПЛ від 6 грудня 2006 року у справі «Воловік проти України», заява № 15123/03, URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_336

«СХІДНИЙ НАПРЯМ» ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА

*Ковальчук Ірина Миколаївна
аспірантка Факультету Права та Адміністрації Ягеллонського
Університету*

З метою забезпечення стабільності, сталого розвитку та гарантування безпеки на Європейському континенті, в зовнішній політиці Європейського Союзу (надалі – ЄС) щораз більше значення приділяється відносинам з сусідніми державами, побудованих на спільних цінностях і стандартах. Яскравим прикладом цього являється Європейська політика сусідства (надалі – ЄПС).

Перша згадка про ЄПС з'явилася у березні 2003 року в зверненні Європейської Комісії «Ширша Європа – Сусідство: нові рами відносин з східними та південними сусідами», а остаточна концепція - в травні 2004 року в зверненні «ЄПС – Стратегія». Сутність ЄПС полягає у поглибленню взаємовідносин між ЄС і чого членами, з однієї сторони, та низкою держав Східної Європи, Північної Африки та Близького Сходу, з другої сторони. Ці відносини, передусім, охоплювали політичну та господарську сфери, правосуддя, соціальну політику, транспорт та сектор енергетики [1].

З часом у межах ЄПС виокремилося кілька різних керунків, серед яких особливо важливе місце посіло Східне партнерство. Східне партнерство – це політика ЄС, що має на меті зміцнення політичних та господарських стосунків зі східними сусідами міжнародної організації. Воно охоплює ЄС та 28 держав-членів ЄС, а також 6 держав Східної Європи, а саме Україну, Білорусь, Молдову, Грузію, Азербайджан та Вірменію. Ініціаторами «східного напрямку» ЄПС є Польща та Швеція, які у 2008 р. представили спільну концепцію Східного партнерства, котра заклала підвалини майбутнього керунку. Своє існування Східне партнерство виводить з прийняття 7 травня 2009 року Спільної декларації країн-учасниць Празького саміту з питань Східного партнерства, яка передбачала, що його метою є створення необхідних умов для прискорення процесу політичного об'єднання, а також економічної інтеграції між ЄС і країнами-партнерами. З цією метою в рамках Східного партнерства планується надавати підтримку політичним і соціально-економічним реформам у країнах-партнерах, сприяючи їхньому зближенню з ЄС [3].

Співпраця в рамках Східного партнерства будується на основі двосторонньої та багатосторонньої співпраці. Варто зазначити, що в

основу такої співпраці закладено 2 принципи: принцип диверсифікації (зміст, форма і темп співпраці залежать від здатності країни-учасника Східного партнерства) та принцип обумовленості (залежність рівня розвитку співпраці від реалізації державою-партнером внутрішніх реформ) [2].

Таким чином, з вище наведеного вбачається, що Східне партнерство належить до пріоритетних напрямків зовнішньої політики ЄС. Воно спрямоване на забезпечення стабільності та гарантування безпеки як держав-членів ЄС, так і безпеки та сталого розвитку 6 держав-партнерів Східного партнерства.

Література:

1. Fiszer J. M. (red.) (2012), Europejska polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej: geneza, doświadczenia, perspektywy, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa
2. Mizerska-Wrotkowska M., Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego, Elipsa, Warszawa 2011
3. Спільна декларація країн-учасниць Празького саміту з питань Східного партнерства прийнята 7 травня 2009 року

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ І СФЕР КОМПЕТЕНЦІЇ ЄС ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Котенок Олександр Олександрович
студент юридичного факультету Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

На сьогодні ЄС відіграє безумовно важливу роль в політичному, економічному, військовому та інших сферах життя не лише країн Європи а і всього світу. Але також важко уявити новини тижня без обговорення актуальних і нагальних проблем в ЄС та країнах Європи в цілому, а саме недостатньо точно визначені сфери і категорії йогокомпетенції, що не дає повно і якісно виконувати Європейським Союзом свої зобов'язання перед країнами, що вступили до складу даної організацію. Небажання якісно нормативно врегулювати повноваження, щоб було легше відмовлятися або закривати очі на дійсно критичні ситуації. Тому потрібно з'ясувати проблеми визначення категорій і сфер компетенції ЄС та вказати шляхи вирішення даних проблем.

Ця проблема також є досить актуальною серед науковців, адже як ми помітили цим питанням займалися багато вчених. Зокрема Ірина Грицак стверджувала що, цілі та компетенції Європейського Союзу виступають ефективними інструментами здійснення євроінтеграційної політики, а в

поєднанні між собою – своєрідним “діючим тандемом. Вивчення цілей та компетенцій у їх взаємозв’язку та взаємодії на основі принципу субсидіарності і пропорційності є важливим як для розуміння суті європейського управління, так і виявлення особливостей його функціонування [5].

Також Іван Яковюк досліджував таке питання, як адаптація і гармонізація законодавства України в умовах інтеграції, що є невідомою частиною при вирішенні питань сфер і меж компетенції ЄС [7]. Також Богдан Шевчук розглядав засади функціонування Європейського Союзу, де зокрема зазначав, що визначення проблем компетенції ЄС є важливою і актуальною проблемою[6].

Отже, компетенція Європейського Союзу - це сукупність предметів ведення і повноважень, в рамках якої діє ця інтеграційна організація. Предмети ведення характеризують ті сфери суспільного життя, в яких Європейський Союз, його інститути і органи мають право застосовувати свої повноваження - видавати нормативні правові та індивідуальні акти, обов'язкові до застосування для суб'єктів права Європейського Союзу, а також формувати м'яке право Союзу шляхом видання рекомендацій, висновків і т.п.

Компетенція Європейського Союзу має три сутнісними ознаками:

1) компетенція Союзу - владна. В рамках права Європейського Союзу діють принципи верховенства і прямої дії права ЄС, воно здатне безпосередньо породжувати права і обов'язки індивідів, держав-членів, а також інших суб'єктів права ЄС;

2) компетенція Союзу - делегована. Весь обсяг повноважень Союзу був переданий йому державами-членами відповідно до установчих договорів;

3) компетенція Союзу - загальна, або універсальна. Вона поширюється практично на всі сфери суспільних відносин в рамках Європейського Союзу.

Система категорій і сфер компетенції ЄС визначена в розділі I частини першої "Принципи" ДФЕС, який отримав назву "Категорії і сфери компетенції Союзу" (ст. 2-6). У першій статті цього розділу (ст. 2) зазначено перелік категорій компетенції ЄС і визначено їх юридичні властивості. У наступних статтях вказані сфери, які підпадають під кожну з цих категорій[4].

Відповідно до ст. 2 ДФЕС компетенція ЄС підрозділяється на три основні категорії - виняткову, спільну і допоміжну.

Фіксують співвідношення повноважень між державами-членами та ЄС.

1) Виключна компетенція – означає, що у випадках, коли установчі договори надають Союзу компетенцію у визначеній сфері, тільки

об'єднання можуть займатися законотворенням і ухвалювати юридично зобов'язуючі акти; держави-члени не можуть самостійно здійснювати подібні дії, окрім як у випадку, якщо вони уповноважені на це Союзом, або з метою втілення у життя актів Союзу. Рішення Суду ЄС уточнюють межі реалізації виключної компетенції.

2) Спільна компетенція Союзу з державами-членами означає, що у визначених установчими договорами сферах як ЄС, так і держави-члени можуть ухвалювати обов'язкові акти. Спільною вважається компетенція, яка не належить до сфер виключної та доповнюючої компетенції.

Держави-члени можуть реалізувати свою компетенцію доти, поки Союз не скористався своєю компетенцією. Якщо Союз вирішив зупинити використання своєї компетенції, то держави-члени можуть знову здійснювати свою компетенцію

3) Доповнююча компетенція Союзу є новою категорією, яка з'явилася в результаті підписання Лісабонських договорів. Вона надана Союзу для здійснення діяльності з підтримки, координації або доповнення діяльності держав-членів, не підмінюючи при цьому їхню компетенцію у відповідних сферах.

4) Спеціальною компетенцією Союз наділений у сфері координації економічної політики держав-членів і політику зайнятості, а також в сфері визначення та здійснення СЗППБ з поступовим формуванням спільної оборонної політики. В рамках цієї компетенції ЄС може ухвалювати тільки орієнтири.

5) Дорозуміла компетенція, тобто така, яка не є явно вираженою, але наявність якої припускається для виконання цілей установчих договорів.

Якщо виникає потреба у діях з боку Союзу для досягнення цілей ЄС, то Рада ЄС на основі одноголосного прийняття рішення за пропозицією від Комісії ЄС та після схвалення Парламентом ухвалює рішення про розширення компетенції Союзу.

6) ЄС в рамках своїх повноважень може брати на себе зобов'язання шляхом укладання угод з 3-ми країнами, міжнародними організаціями і громадянами 3-х країн.

Паралельна компетенція виникає тільки тоді, якщо є внутрішня компетенція[1].

Отже, розглянувши сфери компетенції ЄС можемо зазначити, що дійсно багато відносин на міжнародній арені неохоплені даною класифікацією. Наприклад галузь освіти або медицини, або ж проблеми військової сфери, які більше підлягають розгляду з боку НАТО. Які ж є шляхи вирішення даних проблем?

По-перше, це дійсно якісне нормативне врегулювання компетенції різних органів ЄС, оскільки у зв'язку з розширенням у 2004-2007 роках зросла кількість наднаціональних інститутів Європейського Союзу.

Нормативна база цієї неймовірно важливої міжнародної організації просто не встигає за розширеннями останніх хвиль та утворенням нових інститутів. Як наслідок, створюється багато новоутворень всередині ЄС, необхідність яких є доволі сумнівною, а реформування справді важливих органів гальмується або цьому не приділяється достатньо уваги. Також необхідно врегулювати і вдосконалити процес прийняття рішень в Європейському Союзі, оскільки проблема лобіювання інтересів є досить актуальною але не визнаною всередині організації[3]. Лобіювання інтересів і система прийняття рішень в інститутах Євросоюзу також сильно ускладнюють процес реформування останніх і поглиблення інтеграції. Лобіювання інтересів особливо актуально у зв'язку з перерозподілом фінансових ресурсів через бюджет ЄС. Більш бідні країни ЦВЕ із сукупним населенням в 110 млн. зможуть, захищаючи свої інтереси, блокувати багато важливих рішень і тим самим сприяти неефективному розподілу матеріальних і фінансових ресурсів. Нове розширення робить також більш складним вироблення спільних рішень. Крім того, по найбільш складних питаннях у наднаціональних інститутах ЄС прийнята система тільки одностайного голосування. Іншими словами, кожна країна має право накласти вето. Тому не виключено, що в розширеному ЄС дуже важко буде домогтися "одностайного голосування"[2].

По-друге, це перерозподіл фінансування між державами і інститутами ЄС. На сьогодні серйозною проблемою є недостатнє фінансування держав, що розвиваються, але у той же час, країни, що фінансують ЄС найбільшим відсотком прибутків зазнають тяжкого удару, оскільки вислів, що деякі країни «годуєть країни, що розвиваються» набув найбільшої актуальності саме зараз, коли пішла хвиля міграційних процесів з бідних держав і вступ нових країн до складу ЄС, фінансове становище яких бажає кращого. Не можливо не зазначити, що невдоволення багатих країн ЄС, хоч і зрозуміле у світлі останніх подій у Європі, але ж з іншого боку ними були підписані певні домовленості, які були ратифіковані і внесені зміни до Конституцій і найважливіших нормативних актів.

Література:

1. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського. 2-ге вид., виправл. і доповн. К.: Знання, 2012. 759 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
2. Європейський Союз //Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998-2004. 672-768 с.

3. Соколова А.В. Сучасні проблеми Європейського Союзу/ URL: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/40477.doc.htm
4. Кашкін С.Ю. Право Європейського Союзу. URL: https://stud.com.ua/54613/pravo/pravo_yevropeyskogo_soyuzu_t_
5. Грицак І.А. Цілі та компетенції як складники європейського управління <http://academy.gov.ua/ej/ej1/txts/GRICYAK.htm>
6. Шевчук Б.І. ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_44/fail/ch_1/4.pdf
7. Яковюк В.І. АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2191/1/YAKOVIUK.pdf>

Науковий керівник: Чукаєва Вероніка Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Паславська Ольга Ярославівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства, Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Іваніцька Ілона Юріївна

магістрант, Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Корупція є тим негативним соціальним та правовим явищем, що впливає на розвиток держави та її основних сфер діяльності і, як наслідок, заважає реалізації потенціалу кожного громадянина, не дає йому правового та соціального захисту. Особливо актуальною є проблема запобігання корупції в органах державної влади, оскільки протягом довгого періоду становлення української державності у населенні сформувався низький рівень довіри до органів державної виконавчої влади, правоохоронної та судової систем.

У ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» зазначається, що корупція - використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з

метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1]. Отже, законодавець у такому визначенні виокремлює осіб, які перебувають чи виконують державні службові обов'язки, для яких існує висока ймовірність настання корупційного ризику. Ч. 1 ст. 3 вище наведеного закону наводить перелік суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону, зокрема до них відносять осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [1].

В Україні розроблений достатній рівень нормативно-правового забезпечення запобігання та протидії корупції не лише в органах державної влади, але й у всіх сферах суспільного життя. Так, передбачено цілий комплекс кримінально-, адміністративно-, цивільно-правових, дисциплінарних та інших заходів, що дозволяє притягнути до того чи іншого виду відповідальності будь-яку посадову особу органів державної влади, що здійснила корупційне правопорушення.

Кожна країна обирає власний перелік заходів протидії корупції в органах державної влади. Вони переважно залежать від рівня корупції в державі, розвитку правових та соціальних інститутів, соціального середовища і ставлення до неї. Тому, при обрані таких заходів, не можна «сліпо» наслідувати практику певних країн.

Наприклад, Молдован Е. С. пропонує такі заходи з запобігання та протидії корупції на державній службі: адаптаційний (тобто приведення структури державної служби України у відповідність з рекомендаціями та стандартами країн-членів ЄС, забезпечення прозорості та гласності); каральний (створення системи ефективною протидії корупції, за якої вчинення корупційних діянь тягне неминучу відповідальність осіб, винних у їх вчиненні, з настанням негативних соціальних та службових наслідків (втрати пенсійного забезпечення; обмеження кар'єрного зростання, зайняття політичною діяльністю); організаційно-управлінський (чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень. Оптимізація чисельності державних структур з метою уникнення паралелізму в роботі, зменшення кількості контрольних та наглядових інстанцій); правовий (уніфікація нормативно-правових актів у сфері державної служби України, удосконалення правового механізму проведення атестації державних службовців); превентивний (запобігання соціальним передумовам корупції та усунення причин, що спричиняють вчинення корупційних діянь); соціально-економічний (створення системи

суспільних відносин, за якої правомірна поведінка службовців публічної служби є соціально престижною і вигідною. Забезпечення справедливої та адекватної оплати праці, завдяки чому можна було б уникнути негативних проявів протегування, клановості та сімейності) [2].

Власну позицію, яка є досить прогресивною, щодо заходів боротьби з корупцією в органах публічної влади пропонує Сорокіна Н. До них вона відносить: визначення корупції як національного злочину (занесення у чорний список корпорацій, що беруть участь у корупційних угодах під час укладення міжнародних договорів); припинення монопольної влади посадових осіб в органах публічної влади (розмежування повноважень, випадковий розподіл посадових осіб за регіонами, інтенсивний моніторинг і аудит надання державних послуг), децентралізацію і прозорість діяльності уряду; побудову раціонального та спрощеного законодавства; посилення відповідальності співробітників органів публічної влади, розробку схем заохочення і матеріального стимулювання за підвищення показників ефективності роботи; мінімізацію особистої взаємодії службовців органів публічної влади з клієнтами – отримувачами державних послуг (автоматизація процедур); невідворотність покарання посадових осіб, залучених до корупційних операцій; створення антикорупційних комісій; інформування населення про їхні права і под. [3]. Таким чином, автор наводить узагальненні заходи протидії корупції в органах державної влади.

В антикорупційному законодавстві, зокрема у ЗУ «Про запобігання корупції» та ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [4], теж наведені заходи, які використовуються для запобігання та протидії корупції в органах державної влади. Перш за все, це встановлення певних видів обмежень (обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища; обмеження щодо одержання подарунків; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування; обмеження спільної роботи близьких осіб. По-друге, для запобігання конфліктів інтересів передбачено заходи зовнішнього та самостійного врегулювання конфлікту інтересу. По-третє, передбачено встановлення правил етичної поведінки. По-четверте, проведення спеціальної перевірки з метою підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій органів державної влади. По-п'яте, посилена відповідальність за корупційні правопорушення, яка передбачає цілий комплекс заходів.

Отже, в Україні існують теоретичні та законодавчі напрацювання заходів протидії корупції. Однак, і досі існує високий рівень спротиву їх застосування у діяльності органів державної влади. Для успішної

реалізації таких заходів, з метою зменшення рівня корупції та збільшення рівня довіри населення до органів державної влади, необхідно ініціатива з боку як самих посадових осіб та і з боку громадськості.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 31.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 01.05.2019).
2. Молдован Е. С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. №2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf.
3. Сорокіна Н. Напрями запобігання корупції в органах публічної влади на сучасному етапі державотворення. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_02\(25\)/28.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_02(25)/28.pdf) (дата звернення: 01.05.2019).
4. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України; Стратегія від 14.10.2014 № 1699-VII. Дата оновлення: 08.08.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>. (дата звернення 07.04.2019).

НЕДОЛІКИ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Політова Катерина Олександрівна
студентка, Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

В Україні існує неймовірна кількість податків, серед яких є і акцизний -найбільш вагомий податок, яким оподатковуються окремі групи товарів, належить до групи непрямих податків. Непрямий податок – це податок, посередником під час збирання якого стає власник товару. Останнім часом, а саме в період економічної кризи, спостерігається тенденція до посилення його фіскальної та регулюючої ролей щодо впливу на соціальні та економічні процеси, що відбуваються в державі.

Про неналежний рівень державного (в тому числі і податкового) регулювання вітчизняного ринку підакцизних товарів свідчить по-перше кількість неякісних підакцизних товарів, а по-друге часті випадки контрабанди зазначеної продукції в Україну. Саме тому механізми дана тема є актуальною для вивчення і потребує проведення досліджень, що призведуть до посилення регулюючих властивостей акцизного податку та обмеження через податкові механізми незаконного виробництва та обігу

тих видів товарів, що підлягають акцизному оподаткуванню в нашій країні.

Варто зазначити, що акцизний податок (у минулому, до 2011 року, акцизний збір) є суттєвим важелем державного регулювання виробництва і обігу в Україні підакцизних товарів, а також завжди був і залишається вагомим джерелом надходжень державної казни.

Існує кілька цілей акцизного податку – фіскальна; обмеження споживання шкідливих для здоров'я продуктів; як платіж за користування дорогами; перерозподільна; заохочення місцевих виробників; покращання зовнішньоторговельного балансу країни. В Україні основною метою акцизних податків є безпосереднє створення однакових економічних умов господарювання для всіх підприємств.

Ознаки акцизного податку:

- переважно на товари масового споживання;
- охоплює товари всередині країни;
- включається в ціну товару.

Ознаки акцизних товарів:

- відсутня альтернатива (можливість заміни);
- масовий попит;
- забезпечують високу дохідність.

Кількість підакцизних товарів визначається кожною країною самостійно. Перелік акцизних товарів і ставка акцизу може змінюватися залежно від необхідності регулювання споживання окремих товарів та поточних фіскальних цілей держави. Відповідно до 6 розділу податкового кодексу України [5], до підакцизних товарів відносимо:

- 1) спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво;
- 2) тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну;
- 3) пальне;
- 4) автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів;
- 5) електрична енергія.

Насьогодні, до недоліків сучасного справляння українського акцизного податку, можна віднести:

- зріст ставок акцизного податку, що по-перше зумовлює зростання цін на підакцизні товари, що робить їх недоступними для населення, а по-друге зумовлює збільшення обсягів тіньового обігу цих товарів;
- сумнівний захист від підробок акцизних марок;
- недостатній рівень відповідальності працівників державних фіскальних органів задіяних у сфері контролю за виробництвом і обігом підакцизних товарів за їх дії чи бездіяльність.

Тому, найголовнішим завданням має стати унеможливлення тіньового обігу підакцизних товарів та стимулювання його викоренення.

Шляхами вдосконалення механізму справляння акцизного податку доречно було б використати:

- встановлення стабільних ставок акцизного податку протягом хоча б кількох років;
- створення новітніх, більш захищених від підробок акцизних марок на алкогольні і тютюнові вироби;
- підвищення рівня відповідальності працівників Державної фіскальної служби України за дії чи бездіяльність.

Висновки. В Україні відбулося суттєве вдосконалення механізму справляння акцизного податку, в результаті прийняття Податкового кодексу, але сучасний порядок справляння зазначеного податку все одно містить безліч недоліків, що потребують опрацювання.

Література:

1. Боровик П. М. Проблеми акцизного оподаткування в Україні / П. М. Боровик, В. О. Ладиженська // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3(25). – С. 103-107.
2. Боровик П. М. Вдосконалення механізму податкового регулювання виробництва та обігу підакцизних товарів / П.М. Боровик, С.М. Колотуха, В.П. Бечко / Збірник наукових праць Уманського НУС. – 2013. – Вип.82. – Ч.2: Економіка. – С. 270-276.
3. Закон України «Про державний бюджет України 2016» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150928.html.
4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbuh.com.ua/normative/pku.html#h006>.

Науковий керівник: Шульга Тетяна Михайлівна, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РІВНІСТЬ ДОСТУПУ ДО ПОЛІТИЧНИХ ПОСАД: ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Северин Вікторія Іванівна

студентка, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Показники гендерної рівності належать до основних критеріїв, які визначають засади діяльності демократично розвинених держав. Особливо це положення є актуальним у контексті рівня залученості жінок до політичної діяльності. Так, американський політик та соціолог Рональд Інглхарт зазначає, що «взаємозалежність показників гендерної рівності та демократії полягає у тому, що демократичні суспільства зазвичай мають більше жінок у парламенті, аніж недемократичні суспільства». Тобто

реформування України у відповідності з європейськими стандартами не є можливим в умовах низького ступеню представництва жінок на рівні прийняття державних рішень. Підвищення уваги до зазначеного питання також зумовлюється статистикою, наданою Міжпарламентським Союзом, відповідно до якої, Україна посідає 157 місце у світі за рівнем представництва жінок у національних парламентах [2].

Ефективному врегулюванню гендерної невідповідності при доступі на політичні посади сприяє закріплення рівних можливостей для жінок та чоловіків у законодавстві. Так, гендерна недискримінація регламентується міжнародною Конвенцією ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», яка визначає, що «держави-сторони вживають ... і забезпечують жінкам на рівних умовах з чоловіками право брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду та займати державні посади, а також здійснювати всі державні функції на всіх рівнях державного управління». Національне законодавство представлене Конституцією України (стаття 24 вказує на неможливість існування дискримінації за ознакою статі), Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року», Указом Президента «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та іншими нормативно-правовими актами. Не зважаючи на достатність законодавчої врегульованості гендерної політики, дієвість законів та підзаконних актів не дає необхідного результату. Такі процеси пов'язані, перш за все, із відсутністю дієвого механізму реалізації відповідних норм. Так, згідно із ч. 3 ст. 4 Закону України «Про місцеві вибори», представництво осіб однієї статі не має бути меншим, ніж 30 відсотків від загальної кількості кандидатів у виборчому списку [4]. Не зважаючи на розроблений порядок на встановлення квот з метою збалансувати гендерні показники, усіх очікуваних результатів не вдалося досягнути. За результатами виборів у 2015 році, норма про квоту була дотримана у 310 списках із 430. Однак, моніторинг агітації за ознакою підтримки кандидата певної статі свідчить, що більшість партій не доклала достатніх зусиль на підтримку жінок, у порівнянні із чоловіками, що не сприяє фактичному досягненню достатньої кількості жінок-депутаток на місцевому рівні [5].

Ще одними явищами, які свідчать про нерівність у зайнятті політичною діяльністю є вертикальна та горизонтальна гендерна сегрегації. Вертикальна сегрегація полягає у тому, що переважна більшість жінок займають посади на нижчих або середніх ланках, не маючи доступу до зайняття керівних державних посад (показники у світі

коливаються від 12% до 24%). Горизонтальна сегрегація означає, що жінки залучені лише до окремо визначених сфер, наприклад, сфери охорони здоров'я, культури, зовнішніх відносин, освіти тощо.

З метою реалізації наявних законодавчих норм, що сприяють гендерному збалансуванню, дієвим є запровадження санкцій за недотримання положень нормативно-правових актів, які стосуються забезпечення гендерної рівності. Така практика є ефективною з огляду на досвід Ізраїлю. Так, наприклад, у парламенті (Кнесеті) даної держави за прояви дискримінації чи сексизму до особи застосовується відсторонення від участі у пленумі строком на 6 місяців, заборона вносити законопроекти чи пропозиції до порядку денного тощо [6].

У 2017 році в межах програми від Агенції США з міжнародного розвитку «РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво», було створено рекомендації «Пропозиції до політики щодо забезпечення гендерної рівності у Верховній Раді України» (далі — Пропозиції), у якому викладені інструменти змін, спрямовані на реформування українського законодавства відповідно до проблеми забезпечення гендерної рівності в парламенті. Зокрема, були визначені такі дії, спрямовані на збалансування гендерних показників:

- забезпечити гендерну сенситивність парламенту – створити інфраструктуру робочого місця, яке однаково буде відповідати інтересам обох статей (дитячі кімнати для посадових осіб, чоловіків та жінок, котрі мають дітей);

- впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування, метою якого є інтеграція гендерного аспекту у державний бюджет;

- здійснення розподілу керівних політичних посад на основі паритетності (рівноправності жінок та чоловіків) та впровадження гендерного квотування зі співвідношенням 50: 50, при обранні на ту чи іншу посаду [с. 4, 6];

- розробка Кодексу етичної поведінки, який встановлюватиме принципи спілкування між парламентарями та визначатиме санкції у випадках проявів сексизму та дискримінації [с. 5, 6].

Передбачені Пропозицією дії є тими заходами, які сприятимуть представництву жінок у політичній діяльності не лише формально, але й надаватимуть жінкам можливість реально здійснювати політичні конституційні права. Варто додати про доцільність запровадження гендерної освіти для державних посадових осіб у формі тренінгів та неформальних лекцій, які дозволять набути знання про базові поняття гендеру та гендерних прав, їхньому зв'язку із соціально-політичним середовищем, дізнатися про стереотипи стосовно чоловіків та жінок тощо. Окрім того, на державному рівні варто розробити проекти із залучення чоловіків до розробки гендерно-спрямованої політики, запровадити

систему квотування, що створить умови для усунення горизонтальної та вертикальної сегрегації жінок і сприятиме їхньому рівномірному розподілу у всіх сферах здійснення державної політичної діяльності.

Узагальнюючи вищезазначене, ще раз упевнюємося в необхідності створення збалансованого представництва жінок та чоловіків на керівних політичних посадах, адже можливість допуску до процесу прийняття рішень є одним з важливих індикаторів дотримання цінностей держави як такої, яка створює необхідні умови для реалізації можливостей її громадян незалежно від статі.

Література:

1. Ronald Inglehart, Pippa Norris, Christian Welzel. Gender Equality and Democracy: Article in Comparative Sociology/ Inglehart R., Norris P., Welzel C. : Institute for Social Research, University of Michigan, 2002. — с. 4, 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wcfia.harvard.edu/files/wcfia/files/814_gender_equality_democracy.pdf;
2. Inter-Parliamentary Union. “Women in National Parliaments”: World classification table, 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm>;
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, редакція від 06.10.1999. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207;
4. Закон України «Про місцеві вибори», від 28.02.2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>;
5. ВГО «Комітет виборців України», гендерний моніторинг КВУ на місцевих виборах 2015 року. – Київ, 2015 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:2015%D0%BF%D0%BF%D0%BF%D0%BF%D0%BF>;
6. Лабораторія законодавчих ініціатив Пропозиції до політики щодо забезпечення гендерної рівності у Верховній Раді України, : програмний документ, 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/2017/10/15/propozytsiyi-do-polityky-shhodo-zabezpechennya-gendernoyi-rivnosti-u-verhovnij-radi-ukrayiny-policy-paper/>.

Науковий керівник: Совгіря Ольга Володимирівна, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОВНОВАЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Сливка Ігор Миколайович

*доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри
правознавства, Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний
заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Хоньків Іван Мирославович

*магістрант, Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Події 2013-2014 років – «Революція гідності» - відбувалися саме як протестні настрої українського суспільства викликані несприйняттям високого рівня корупції, який заважав демократичному та проєвропейському вибору України. Як наслідок, Верховною Радою України було прийнято цілу низку антикорупційних законів, якими сформовано нову систему суб'єктів запобігання та протидії корупції.

В Україні, з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції», передбачалося створення спеціалізованих суб'єктів протидії корупції. Світова практика боротьби з корупцією засвідчує ефективність таких органів у запобіганні та подолання її негативних наслідків у суспільстві.

Норми міжнародних правових актів вказують на необхідність існування таких органів у країнах, які ратифікували їх. Зокрема, у ст. 36 Конвенції ООН проти корупції передбачається зобов'язання держав-учасниць цієї конвенції забезпечити: 1) існування органу або осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних засобів; 2) надання такому органу або особам необхідної самостійності для того, щоб вони могли ефективно виконувати свої функції без неналежного впливу; 3) достатню кваліфікацію та ресурси для співробітників такого органу [1]. У Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією 1999 р. (ратифіковано Законом України від 18.10.2006 р.), зокрема у ст. 20, зазначено, що кожна сторона вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення спеціалізації персоналу та органів по боротьбі з корупцією. Для того, щоб вони могли здійснювати свої функції ефективно та без будь-якого невинновданого тиску, вони повинні мати необхідну самостійність відповідно до основоположних принципів правової системи сторони. Сторони забезпечуватимуть персоналу таких органів підготовку та фінансові ресурси, достатні для виконання його завдань [2]. Тому, враховуючи міжнародну практику формування таких органів та ефективність їх діяльності у протидії корупції у країнах колишнього соціалістичного табору, законодавець вирішив побудувати в Україні власну систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» не розкриває зміст поняття спеціально уповноваженні суб'єкти у сфері протидії корупції, а наводить їх перелік - органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [3]. Отже, таким чином в Україні сформувалася система органів, на які покладається повноваження у запобіганні та протидії корупції.

Важливо звернути увагу на те, що спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції наділяються «особливими» повноваженнями. Зокрема, як зазначає Н.О. Армаш, «повноваження» необхідно тлумачити як категорію, що позначає комплекс прав та обов'язків певної функціональної спрямованості. В своїй роботі, вона спирається на те, що повноваження - це категорія, яка об'єднує в собі декілька окремих складників – прав та обов'язків – за ознакою їхньої галузевої належності. Разом з тим, аналізуючи окремі нормативно-правові акти можна побачити, що для встановлення статусу того чи іншого відомства у вказаних документах перелічено завдання органу, його функції та права [4].

Відповідно до частини 1 ст. 4 ЗУ «Про запобігання корупції», Національне агентство з питань запобігання корупції (далі НАЗК) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Основне завдання цього органу – це попередження прояву корупційних правопорушень. Інший спеціально уповноважений орган у сфері протидії корупції наділений іншими функціями та завданнями, зокрема, розслідуванням корупційних злочинів займається Національне антикорупційне бюро України. Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» зазначається, що цей орган є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

На сьогодні найбільш суперечливими є визначення повноважень Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Адже вона, згідно із ЗУ «Про прокуратуру», є складовою частиною системи прокуратури України на правах самостійного структурного підрозділу. Відповідно до ч.5 ст. 8 зазначеного вище закону на цей підрозділ покладено такі функції: здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями. Проаналізувавши ЗУ «Про прокуратуру», можна стверджувати, що крім визначення Спеціальної антикорупційної

прокуратури, жодних спеціалізованих повноважень цього підрозділу у ньому не встановлено. Отже, необхідно деталізувати повноваження Спеціальної антикорупційної прокуратури.

Вказавши у суб'єктах, які мають спеціально уповноваженні права та обов'язки у сфері протидії корупції Національну поліцію України, законодавець не здійснив їх правового закріплення. У ЗУ «Про Національну поліцію» не визначено підрозділів, на які покладаються спеціальні повноваження у сфері протидії корупції. Аналіз основних повноважень поліції в Україні відповідно до вище зазначеного закону вказує, що вони є загальними.

Отже, незважаючи на сформовану в Україні систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, залишаються актуальними питаннями, які потребують вирішення не лише визначення їх повноважень, але й доцільності їх віднесення до таких органів. Адже, для ефективної протидії та боротьби із корупцією в Україні необхідно, щоб кожен спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції діяв відповідно до покладених на нього завдань, а це можливо лише при визначенні чітких та зрозумілих повноважень, які викладені у антикорупційному законодавстві.

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Конвенція ООН від 31.10.2003. Ратифікація від 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. (дата звернення: 01.05.2019).
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173): Конвенція Рада Європи від 27.01.1999 № ETS173. Ратифікація від 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 30.04.2019).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 31.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 01.05.2019).
4. Армаш Н.О. Про права, обов'язки та повноваження державних політичних діячів. Правова інформатика. 2015. № 1 (45). С. 83-88.
5. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. Дата оновлення: 28.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 01.05.2019).
6. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Дата оновлення: 28.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>. (дата звернення: 01.05.2019).
7. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>(дата звернення: 01.05.2019).

КАТЕГОРІЯ ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Циганенко Андрій Андрійович

аспірант, Університет митної справи та фінансів

На сьогодні новими категоріями адміністративного права стали категорії публічний порядок та публічна безпека. Визначення категорії публічної безпеки дозволяє встановити наукові засади забезпечення прав і свобод людини і громадянина діяльністю органів виконавчої влади.

Визначимо, що механізм публічної безпеки, на наш погляд, - це індивідуально збудована система правових засобів і умов, направлена на досягнення кінцевої мети по юридичному, а відповідно і фактичному забезпеченню захищеності учасників суспільних відносин, безперешкодному задоволенню інтересів суб'єктів права та охорони їх прав і свобод. Таким чином, категорія механізму публічної безпеки дозволяє досліджувати суть і природу цього явища в іншому вимірюванні - в площині його практичної «роботи», дії, реалізації запланованих результатів.

Дію механізму публічної безпеки, на наш погляд, можливо представити як структуровану модель: як рух від одного етапу до іншого, від досягнення конкретного проміжного правового результату до реалізації наступного. У літературі наголошується, що поетапна дія правового механізму відбувається по визначеній нормативно заданій схемі (процедурі), «яка передбачає, які засоби, на якому етапі і за яких умов повинні вступити в роботу» [1, с. 78].

Проблематика дослідження публічної безпеки впливає з того, що в сучасній юридичній науці далеко не всі правові інститути піддаються дослідженню під інструментальною, практичною точкою зору. Тим часом від того, наскільки детально буде розроблений порядок і методика забезпечення публічної безпеки, залежатиме ефективність захисту законних прав і інтересів суб'єктів правовідносин, а кінець кінцем - можливість існування стійкого правопорядку.

Як основні етапи (стадій) механізму забезпечення публічної безпеки по аналогії із структурою механізму правового регулювання можна виділити: 1) юридичні норми, регулюючі суспільні відносини у вирішенні конфлікту; 2) правовідносини, в рамках яких здійснюються заходи безпеки; 3) акти реалізації права і обов'язків у вирішенні конфлікту.

Ми пропонуємо і інше кількісне позначення стадій, ґрунтуючись на детальнішому виділенні етапів процесу правового регулювання: 1) норми права; 2) юридичний факт або фактичний склад, в основі якого організаційно-виконавчий акт; 3) акти реалізації права і обов'язків; 5) охоронний акт (факультативний елемент).

Мета механізму забезпечення публічної безпеки - забезпечити за допомогою послідовних організованих юридичних засобів реальне

гарантування цивільно-правового стану суб'єктів суспільних відносин. Кожна ланка механізму публічної безпеки повинна бути сформована так, щоб воно не тільки реалізовувало свою внутрішню мету, виправдовувало свою суть, але і створювало всі умови (передумови) для настання і здійснення наступного етапу.

На першому етапі (рівні норм права) повинна бути закладена ідеальна модель механізму публічної безпеки. Реалізація правового акту повинна бути забезпечена відповідними матеріальними, організаційними, нормативно-правовими і іншими ресурсами. Положення юридичного акту не повинні суперечити іншим нормативним актам, а також послідовно конкретизувати закони, що володіють більшою юридичною силою, і відповідати їм.

Завершенням дії механізму публічної безпеки повинні стати реальне усунення загрози, відновлення порушеного правового стану суб'єктів і соціально-правової справедливості в суспільстві [2, с.245].

Зокрема, таким буде не винесення судом позитивного рішення на законну вимогу особи (це лише проміжний етап), а належного виконання вирішення суду. Саме фактична реалізація захисту (наприклад, перерахування на рахунок кредитора грошових сум в рахунок відшкодування збитків), реальна можливість здійснювати свої відновлені права (наприклад, вселення власника в незаконно зайняту квартиру) повинні завершувати дію механізму публічної безпеки громадянина, оскільки тільки в даному випадку правова мета може вважатися досягнутою. Представляється укр. важливим зробити акцент на цьому у вітчизняній правовій доктрині і в законодавстві.

Фактично публічна безпека розглядається як особливий різновид соціальної безпеки та стан правової захищеності (забезпеченості, гарантованості) життєво важливих інтересів суб'єктів права, їх здатність юридичними засобами протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам об'єктивного або суб'єктивного характеру.

Дане визначення містить вказівку на мінімальну, обов'язкову умову публічної безпеки суб'єктів права - їх правову захищеність. Головний початковий момент публічної безпеки полягає в захисті інтересів суб'єктів права від протиправних посягань, а також в створенні можливості для подальшого відновлення порушених інтересів в рамках «правового поля». У юридичному сенсі, безпека - це, перш за все, стан захищеності суб'єктів від погроз, шкоди і зла.

Література:

1. Ліпкан В.А. Управління СНБ України. - К.:КНТ, 2006.- 68 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)
2. Глобалізація і безпека розвитку: монографія/ Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; керівник авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРФАННИХ ХВОРИХ

Гвоздик Сергій Павлович

*адвокат, студент Івано-Франківського національного медичного
університету*

Питання правового статусу орфанних хворих досліджувалось рядом українських правників. Разом з тим комплексного, всебічного дослідження не було. На практиці це не дає можливості ефективно побудувати належну систему профілактики, виявлення та лікування таких хворих. Метою нашого дослідження є з'ясування поняття орфанний хворий через визначення ознак, які входять до визначення змісту цього поняття. Для того, щоб всесторонньо висвітлити досліджуване питання, розпочнемо з визначення понятійного апарату. Попередньо зазначимо, що увага наша буде зосереджена саме на тих визначеннях, які сьогодні є у чинному законодавстві.

Відповідно до ст.3 Основ законодавства України про охорону здоров'я рідкісне (орфанне) захворювання - захворювання, яке загрожує життю людини або яке хронічно прогресує, призводить до скорочення тривалості життя громадянина або до його інвалідності, поширеність якого серед населення не частіше ніж 1:2000.[1] Зазначимо, що в законодавстві це поняття знайшло закріплення тільки в 2014 році, хоч проблема відома в лікарському середовищі давно. Таким чином, для визначення правового статусу хворих на орфанні захворювання, ми маємо законодавче визначення орфанного захворювання. Законом також визначено порядок віднесення захворювань до рідкісних та зазначено те, який державний орган має це робити. Відповідно до згаданого закону, перший перелік цих захворювань було затверджено наказом МОЗ №778 від 27.10.2014 року. В подальшому до нього було внесено доповнення. Слід зазначити, що цей вихідний момент не є бездоганим, оскільки законом не визначено в якому порядку формується цей список, які критерії враховуються при цьому та яким чином визначається частота захворюваності. З тексту Закону та інших нормативних документів не вбачається який орган, з якою компетенцією готує цей список, яка частота перегляду цього списку та те, хто може виступати з ініціативою про перегляд. Серйозним недоліком є також і та обставина, що до роботи структур МОЗ, які займаються цим питанням, не залучаються представники хворих, що є усталеною практикою в багатьох країнах ЄС.

Наступним елементом, який впливає на формування статусу орфанного хворого, є включення такого хворого до державного реєстру громадян, які страждають на рідкісні захворювання. Створення такого реєстру покладалось на МОЗ. Однак не зважаючи на те, що закон набув чинності ще 01.01.2014р. реєстр до цього часу не створено. Більше того, МОЗ, у особі свого представника, заступника міністра Ольги Стефанишин, взагалі не бачить необхідності у його існуванні. [2] В Основах законодавства України про охорону здоров'я є ще одна стаття присвячена орфанним хворобам. Це стаття 51-1 в якій визначено напрямки роботи держави в цьому питанні. В заголовку статті на перше місце винесено профілактику орфанних захворювань, проте, власне систему заходів профілактики і її зміст у статті не визначено, а йдуть лише відсилки до державних органів, які б мали власне розробляти їх. Таким чином наведене свідчить про те, що на шляху формування правового статусу орфанних хворих зроблено перші кроки, необхідні для захисту цієї вразливої категорії населення у відповідності до ст.ст.3,49 Конституції України.[3] Подальшими кроками у цьому напрямку буде закріплення статусу хворих у інших нормативно правових актах загального типу, зокрема, у Бюджетному кодексі та у нормах спеціального законодавства. У Бюджетному кодексі необхідно визначити порядок фінансування лікування хворих на орфанні захворювання та віднести ці видатки бюджету до захищених статей, прямо зазначивши, що це кошти на діагностику та лікування орфанних хворих.

Література:

1. Відомості Верховної Ради України, 1993, №4, ст.19
2. Український інтерес. 29.03.2018
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Дуб Анастасія Володимирівна

*студентка 3 курсу, Навчально-науковий інститут права Університету
Державної фіскальної служби України*

Проблеми щодо ділової репутації привертають значну увагу науковців. Це пояснюється недостатньою законодавчою врегульованістю відносин, відсутністю у цивільному законодавстві загального визначення цивільно-правового інституту, норм, які б прямо передбачали підвідомчість спорів про захист ділової репутації і таке інше.

У наукових працях відсутнє однозначне розуміння поняття «ділова репутація». Так, на думку І.Саприкіної, ділова репутація – це інформація, яка набула рис суспільного знання про досягнення тієї чи іншої особи [1].

Однак, деякі вчені вважають, що під терміном «ділова репутація» слід розуміти оцінку фізичної особи, яка ґрунтується на наявній інформації про її позитивні чи негативні суспільно значимі діяння або поведінку, як правило, у певній сфері (підприємницькій, професійній, службовій), що відома оточуючим, а також яка відображена у суспільній свідомості як думка про особу з боку моралі суспільства [2].

Ділову репутацію також розглядають як сукупність певних якостей, за якими їхній носій має оцінюватись в очах своїх клієнтів, контрагентів, колег по роботі, споживачів, а також як асоціації, які викликає діяльність окремої особи у широкого загалу або в інших юридичних осіб у цій державі чи поза її межами.

Стосовно цього питання, то про ділову репутацію йдеться і в найважливіших міжнародних документах. Наприклад, стаття 12 Загальної декларації прав людини гарантує, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію [3].

Згідно статті 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права абсолютно ніхто не може незаконно втручатися в його особисте і сімейне життя, свавільне чи незаконне посягання на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції, чи незаконного посягання на його честь і репутацію.

Про ділову репутацію зазначається і у статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Але ні у Загальній декларації прав людини, ні в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, ні у Конвенції про захист прав людини не пояснюється, що саме варто розуміти під цим поняттям.

Подібні визначення наявні і в інших правових документах. Згідно пункту 1.2. Порядку погодження набуття або збільшення істотної участі у фінансовій установі, затвердженого розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 4 грудня 2012 р. «ділова репутація» - сукупність документально підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про відповідність її господарської або професійної діяльності вимогам законодавства, а для фізичної особи - також про належний рівень професійних здібностей та управлінського досвіду [4].

Відповідно до статті 201 ЦК України не визначається поняття «ділова репутація», відносячи її лише до особистих немайнових благ, які охороняються законодавством, поруч із здоров'ям, життям, честю,

гідністю. Цивільний кодекс України виділяє ділову репутацію юридичної особи та ділову репутацію фізичної особи. Так, згідно з частини 1 статті 94 Цивільного кодексу України юридична особа має право на недоторканність ділової репутації, а частина 1 статті 299 наділяє правом на недоторканність ділової репутації фізичну особу.

На нашу думку, закріплення у ЦК України права на недоторканність ділової репутації виключно за фізичними та юридичними особами суттєво обмежує права на захист ділової репутації інших учасників цивільних відносин, а саме тих, що не мають статусу юридичних осіб. Але невизначеність прав на ділову репутацію таких учасників може привести до труднощів у реалізації права на їх захист.

Зміст понять «ділова репутація юридичної особи» та «ділова репутація фізичної особи» розкривається в поясненнях судових інстанцій. Тож, у пункті 2 постанови «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1 Пленум Верховного Суду України зазначив, що «під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб - підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин.». Окрім цього, зі змісту цієї ж постанови зазначається, що Пленум Верховного Суду України окреслює ділову репутацію як морально-етичну категорію та особистим немайновим правом, якому закон надає значення самостійного об'єкту судового захисту [5].

Підсумовуючи наведене, можемо зробити висновки, що на даний час як у науковій літературі, так як у чинному законодавстві України відсутнє загальне визначення поняття ділової репутації. Така прогалина заповнена роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, які носять рекомендаційний характер. На нашу думку, для розуміння правової природи ділової репутації слід виділяти її зміст та форму, у якій виражено цей зміст. При цьому змістом ділової репутації особи є оцінка ділових, професійних та інших якостей цієї особи, а формою – зовнішнє відображення такого змісту, у тому числі, у відомостях, даних тощо. Крім того, слід визнати доцільним поділ ділової репутації за суб'єктним складом, оскільки правова природа ділової репутації юридичної особи відрізняється від ділової репутації фізичної особи. Водночас необхідним є наділення таким правом інших учасників цивільних відносин, що не мають статусу юридичної особи.

Література:

1. Саприкіна І.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Саприкіна Ірина Валентинівна. – К., 2006. – 287 с.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. – 4-те вид., перер. і допов. / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. – К. – Юрінком Інтер, 2011. – Т. I. – 808 с.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print1390808884452218
4. Про затвердження Порядку погодження набуття або збільшення істотної участі у фінансовій установі: розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 4 грудня 2012 року № 2531. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2190-12>.
5. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

Науковий керівник: Білоус Тетяна Йосипівна, кандидат юридичних наук, Навчально-науковий інститут права Університету Державної фіскальної служби України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ПРАЦІВНИКІВ

Дуб Анастасія Володимирівна

студентка 3 курсу, Навчально-науковий інститут права Університету Державної фіскальної служби України

За останні роки суттєво погіршився стан захищеності працівників, який виявляється у підвищенні кількості незаконних звільнень під впливом різноманітних чинників, встановлення вищих норм праці, які не відповідають чинному законодавству, низький рівень оплати праці працівників, зловживання при оформленні трудових правовідносин. Такі випадки не є деталізованими. Це роз'яснюється невідповідністю чинного законодавства сучасним вимогам державного, суспільного, політичного та економічного розвитку України. Також невідповідністю міжнародним і

світовим стандартам правового забезпечення захисту та охорони соціально- трудових прав працівників.

Вчені стверджують, а саме О. Я. Лапко, що: «захист права на працю потрібно розуміти як діяльність компетентних органів держави (наприклад, таких же судів) та інших державних та громадських організацій, а також дій самих суб'єктів права на працю, спрямованих на недопущення порушення або відновлення порушеного права на працю» [1].

Також можна розширити це поняття так, що захист трудових прав працівників – це забезпечення дотримання трудових прав, запобігання від порушень, їх профілактика, реальне відновлення незаконно порушених прав і встановлення трудовим законодавством і діяльністю відповідних органів реальної ефективної відповідальності роботодавців та їх представників за порушення трудового законодавства, його невиконання, тобто за порушення трудових прав працівників.

Між іншим існує допоміжна ознака характерна захисту трудових прав як можливість відшкодування понесеної внаслідок порушення шкоди. Трудова діяльність працівників, насамперед, забезпечується загальнобов'язковим трудовим законодавством. Але особливість правового статусу різних категорій працівників вимагає спеціального підходу й до захисту їх службово-трудова права, за допомогою правових норм спеціального законодавства [2].

Таким чином, під захистом соціально-трудова права та законних інтересів працівників варто розуміти діяльність повноважених органів держави та інших державних та громадських організацій, а також дій самих суб'єктів права на працю, що реалізується за допомогою правових заходів, організаційних та процесуальних способів припинення порушень загального та спеціального трудового законодавства України, що спрямовані на профілактику та попередження від правопорушень.

Базою механізму правового регулювання є норми права, які регулюють визначені суспільні відносини. Термін «механізм охорони та захисту прав людини» певною мірою збігається з поняттям «механізм правового регулювання». В структурі поєднуються :

- а) правореґулюючі, правоохоронні механізми;
- б) механізми вирішення конфліктів;
- в) інформаційні, організаційні, акційні елементи, що поєднуються для регламентації поведінки та правового виховання осіб з метою задоволення законних прав та інтересів людей [3].

Отже, правовий механізм захисту соціально-трудова права працівників – це нормативно забезпечена сукупність матеріально-правових заходів, організаційних і процесуальних способів припинення, попередження правопорушень, притягнення винних осіб до юридичної

відповідальності, поновлення порушених прав. встановлених загальним та спеціальним трудовим законодавством України.

На основі наукових висновків слід виділити складові елементи правового механізму захисту соціально-трудова прав працівників, а саме:

1) окремим елементом є норми права, які лежать в основі правового регулювання соціально-трудова правовідносин, що забезпечені положеннями загального та спеціального трудового законодавства України;

2) окремими елементами є способи, засоби та форми реалізації відповідного захисту, котрі працівник має можливість використати задля припинення правопорушення;

3) юридичні гарантії, що направлені на реалізацію матеріально-правових заходів, організаційних і процесуальних способів регулювання припинення, попередження та поновлення порушень службово-трудова прав прокурорів, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності;

4) відповідальність, яка має не менш важливе значення в механізмі захисту трудова прав та інтересів працівників, що полягає у застосуванні до осіб, які порушують трудова права працівників, заходів примусового характеру, з метою відновлення порушеного права [4].

Сучасний етап функціонування трудового права характеризується стрімким розвитком законодавства, покликаною виключити положення, що створюють пробіли в забезпеченні захисту трудова прав працівників. Без встановлення правопорядку в сфері соціально-трудова правовідносин неможливий подальший розвиток підприємств, установ, організацій, кадри якого належним чином не захищені. Тому, найважливішим завданням держави є доведення правових стандартів регулювання соціально-трудова відносин в нашій державі до міжнародного рівня.

В даному аспекті вважаємо за доцільне все-таки внести пропозицію по створення окремої глави у проекті Трудового кодексу України, яка буде включати поняття, зміст, форми і способи захисту трудова прав.

Для того, щоб будь-яка форма захисту функціонувала в суспільстві, потрібно, щоб воно виробило ряд необхідних умов, таких як встановлення високого рівня умов праці, державних і суспільних гарантій трудова прав працівників, відповідальності за їх порушення. Це все повинно бути сформовано як додержання трудова прав, свобод і законних інтересів працівників, попередження і профілактика їх порушень, реальним поновленням незаконно порушених прав і встановленням трудовим законодавством та діями відповідних органів та посадових осіб ефективною відповідальності роботодавців за порушення трудова прав працівників.

Тож, на нашу думку, доцільно закріпити поняття «форми захисту трудових прав працівників» у проекті Трудового кодексу України у складі розділу «Захист трудових прав працівників і роботодавців». При такому закріпленні необхідно зважити на всі ризики можливих звернень до Європейського суду з прав людини, наслідки нехтування окремими формами захисту при законодавчому закріпленні, наслідками виникнення колізій з іншими положеннями законодавства про працю.

Література:

1. Венедиктова І.В. Сучасний словник цивільно-правових термінів. – Серія «Юридичний радник». – Х.: «Страйд», 2005. – 224 с.
2. Грицишина Л.В. Реалії та перспективи закріплення юридичних гарантій захисту права на працю в умовах ринкової економіки / Л.В.Грицишина // Університетські наукові записки, 2006. – № 3-4 (19-20). – с. 282-285.
3. Бурак В. До поняття правового захисту трудових прав працівників / В. Бурак // Вісник Львівського університету. Серія юрид. – 2009. – Вип. 48. – С. 177–182.
4. Трудове право України: Підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.Л. Чанишевої. – 2-ге вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 564 с.

Науковий керівник: Менів Любов Дмитрівна, кандидат юридичних наук, доцент, Навчально-науковий інститут права Університету Державної фіскальної служби України

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Менів Любов Дмитрівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України*

Гортинич Людмила Ігорівна

*студентка 3 курсу, Навчально-науковий інститут права Університету
державної фіскальної служби України*

Трудове законодавство являє собою галузь права, що регулює відносини між працівниками та роботодавцями, а також тісно пов'язані з ними інші відносини. Правове забезпечення трудових відносин регулюється безпосередньо Кодексом законів про працю України, а також іншими нормативно-правовими актами, що містять норми трудового права.

Перед сучасною наукою трудового права України стоїть важливе завдання по розробці та створенню такого механізму правового регулювання трудових відносин, який би забезпечив надійну гарантію реалізації конституційного права на працю. Розробка механізму правового регулювання трудових відносин повинна проходити через сучасну кодифікацію трудового законодавства України, як основної форми його вдосконалення по відношенню до реалій сьогодення.

Актуальність дослідження даного питання зумовлена потребою реформування трудового законодавства в Україні та особливо розв'язання проблем щодо трудових відносин, а також відсутністю комплексних наукових досліджень із питань становлення та розвитку сучасного трудового права [1].

Проблему тенденцій удосконалення трудового законодавства України досліджували такі вчені, як М. Г. Александром, В. В. Жернаков, О. М. Обушенко, Л. Я. Островський, А. Є. Пашерстник, О. С. Пашков, П. Р. Стависький, О. І. Шеванова та багато інших.

Наразі в розвитку трудового права України чітко прослідковується нестабільність і протиріччя між економічною необхідністю виробництва, зацікавленістю роботодавців отримати бажаний результат за мінімуму зусиль і витрат, а також між працівниками і їх інтересом у вирішенні їх соціальних проблем і найголовніше реалізації їх законного бажання мати правові гарантії [2, ст.2].

Засадами реформування законодавства в Україні є зміщення центру ваги правового забезпечення трудових відносин з законодавчого рівня на рівень договірної регулювання, передусім – колективно-договірної, з максимальним використанням механізмів соціального партнерства із залученням роботодавців та профспілок. При цьому все це не повинно позначатися на рівні гарантів трудових прав, які й надалі мають визначатись державою та не можуть призвести до послаблення правової захищеності працівників.

Специфіка правового регулювання трудових відносин полягає в тому, що за допомогою стимулювання, заходами заохочення працівнику надаються можливості одержання права на матеріальні й духовні цінності у випадку досягнення ним соціально корисного результату в праці. Сутність стимулювання у сфері праці полягає в тому, що працівник не примушується до тієї чи іншої поведінки під страхом покарання, у нього є вибір варіанта поведінки, і він спонукається до такої поведінки, у якій зацікавлені і працівник, і роботодавець, і суспільство [3].

Необхідність прийняття Трудового кодексу обумовлена докорінними змінами всієї системи суспільних відносин, що відбуваються в Україні у зв'язку з формуванням ринкових відносин та соціально-економічних перетворень, які певною мірою пов'язані з працею. Виникла величезна низка проблем різної визначеності, що повинні вирішуватись засобами трудового права. А законодавство про працю не завжди в змозі забезпечити належний рівень регулювання трудових відносин, що в

кінцевому результаті негативно відбивається на рівні гарантій трудових прав працівників.

Існує безліч проблем у сфері трудового права. Однією з найактуальніших є дискримінація у сфері праці, яка найбільш часто проявляється при укладенні трудових договорів. Законодавством встановлено заборону на дискримінацію у трудових відносинах.

Ще однією проблемою є недотримання роботодавцем положень Кодексу законів про працю України. Керівники підприємств і організацій часто намагаються скористатися недостатньою обізнаністю громадян і уникнути витрат, пов'язаних з виплатою працівнику при звільненні.

Встановлення сучасних гарантій забезпечення прав на працю і проблеми реалізації соціального партнерства, з урахуванням кризи, прийняття Трудового кодексу, вдосконалення системи органів представництва трудового колективу, забезпечення дотримання вимог щодо сучасних видів робочого часу і часу відпочинку, розв'язання трудових спорів і відповідальності за порушення трудових прав, зміна системи святкових неробочих днів – це те що потребує покращення, вдосконалення, введення в трудове право.

Література:

1. Єрофєєнко Л. В. Актуальні проблеми реформування трудового законодавства. URL: http://lsej.org.ua/6_2015/26.pdf
2. Венедиктов В.С. Трудове право України: Підручники, навчальні посібники. - К.: Істина, 2008 рік. - 384 с.
3. Вишновецька С. В. Проблеми реформування доктрин трудового права України / С. В. Вишновецька // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. ст. : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 2–3 червня 2006 р.). – Т. II.

ПРИНЦИПИ ТРУДОВОГО ПРАВА

Менів Любов Дмитрівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України*

Прус Марина Ігорівна

*студентка 3 курсу, Навчально-науковий інститут права Університету
державної фіскальної служби України*

Принципи є узагальнюючим відображенням змісту всієї галузі права, забезпечують єдність процесу його становлення, реалізації, охорони та вказують на тенденцію розвитку певної галузі в майбутньому.

У теорії права, незважаючи на численні дискусії, не вироблено досі єдиного ставлення ні до визначення поняття принципу, ні до розуміння його ролі в регулюванні суспільних зв'язків. Не є винятком і наука трудового права. В юридичній літературі як визначальне, базове поняття використовують терміни: “ідеї”, “начала”, “положення” з додаванням до них уточнювальних ознак: “вихідні”, “керівні”, “основоположні”, “основні” і т.п. Одні автори пов'язують ці поняття з необхідністю закріплення в правових нормах, інші – ні. Усі ці обставини зумовлюють необхідність ґрунтовного тлумачення принципів трудового права та визначають актуальність дисертаційного дослідження.

Системи принципів трудового права – це науково обґрунтована класифікація керівних положень – принципів права, що передбачає розподіл їх за визначеними критеріями на загальноправові, міжгалузеві, галузеві та інституційні, які в сукупності є взаємообумовленими, узгодженими між собою і визначають зміст та спрямовують розвиток правових норм в межах всієї галузі або її окремих інститутів [1].

Проблеми класифікації принципів трудового права досліджували: О.Т. Барабаша, Н.Б. Болотіної, В.С. Венедиктова, Д.О. Карпенка, П.Д. Пилипенка, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої.

В літературі виділено цілий комплекс принципів трудового права, які поділені на критерії, найважливішими з яких є :

- Принципи, що місять керівні засади, які зазначають умови праці, активну участь працівників і профспілок у встановленні умови праці;
- Принципи, що виражають політику держави в галузі правового регулювання ринку праці й ефективної зайнятості, а саме: свобода праці і свобода трудового договору;
- Принципи, що відображають головні напрями правової політики в галузі охорони здоров'я працівників, гарантування трудових прав працівників [2].

В Конституції України, КЗпП та інших законодавчих актах про працю існуює такий поділ принципів:

1. Принципи, що сприяють залученню до праці, забезпеченню раціонального використання робочої сили працівників та розподілу праці між ними
2. Принципи, які спрямовані на забезпечення продуктивності, високого рівня умов й охорони праці;
3. Принципи, які розкривають зміст та сутність виробничої демократії та сприяють професійного росту працівника та його розвитку [3].

Серед загальноправових принципів слід виділити наступні: пріоритетність прав і свобод людини; законність; рівність усіх перед

законом і судом; недопущення дискримінації у сфері праці; гуманізм; демократизм, тощо.

До принципів правового регулювання праці слід віднести: свободу праці та заборону від примусової праці, захист від безробіття; право на охорону здоров'я; забезпечення права на освіту; соціальне партнерство та договірне встановлення умов праці; забезпечення свободи діяльності громадських об'єднань; захист прав і свобод усіма засобами, які не заборонені законом.

Принцип соціального партнерства та договірного встановлення умов праці є міжгалузевим принципом, оскільки він визначає зміст норм, що регулюють не лише колективні відносини з приводу застосування найманої праці, а й відносини, що знаходяться поза їх межами [4].

Основними критеріями класифікації галузевих принципів трудового права є: зв'язок з основними трудовими правами та обов'язками, юридичними гарантіями, загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права.

Отже, загальноправові принципи є головними, мають всезагальний характер і значною мірою визначають систему принципів будь-якої галузі права, в тому числі трудового. Серед загальноправових принципів виділено: пріоритетність прав і свобод людини; законність; рівність усіх перед законом і судом; недопущення дискримінації у сфері праці; гуманізм; демократизм; пріоритетність норм міжнародного права над нормами національного права; справедливість; єдність юридичних прав та обов'язків; взаємна відповідальність держави і особи.

Література:

1. Волощук О.Я. Поняття принципів трудового права // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 5. – С. 135-140.
2. Лаврів О.Я. (Волощук) Принципи трудового права як основа для регулювання трудового законодавства // Україна між минулим і майбутнім: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції; м. Івано-Франківськ, 20 квітня 2001 р. – Київ: Видавництво Національної академії внутрішніх справ України, 2002. – С. 14-18.
3. Волощук О.Я. Принципи як основоположний елемент системи трудового права України // Актуальні проблеми науки трудового права в сучасних умовах ринкової економіки: Матеріали науково-практичної конференції; м. Сімферополь, 19-20 травня 2003 р. / За ред. проф. В.С. Венедиктова. – Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – С. 56-57.
4. Волощук О.Я. Принцип соціального партнерства як один з галузевих принципів трудового права України // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Збірник. – Вип. – 2003. – С. 241-250.

ПРАВОВА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ОБОВ'ЯЗКУ БАТЬКІВ УТРИМУВАТИ ПОВНОЛІТНІХ ДОНЬКУ, СИНА, ЯКІ ПРОДОВЖУЮТЬ НАВЧАННЯ, ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА

Пилипенко Анжеліка Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права Університету митної справи та фінансів

Чуприна Вікторія Сергіївна

студентка навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів

Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання, закріплено статтею 199 Сімейного кодексу України (надалі – СК України). Частиною першою цієї статті встановлено, що, якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Частина друга статті 199 Сімейного кодексу України (далі – СК України) визначає, що право на утримання припиняється у разі припинення навчання [1].

Натомість чинне законодавство про вищу освіту не оперує поняттям «припинення навчання», а використовує визначення «відрахування здобувача вищої освіти». Відповідно до пункту 1 частини першої статті 46 Закону України «Про вищу освіту» однією з підстав для відрахування здобувача вищої освіти є завершення навчання за відповідною освітньою (науковою) програмою [2].

Згідно з частиною другою статті 5 Закону України «Про вищу освіту» успішне виконання особою відповідної освітньої або наукової програми є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії/доктор мистецтв, доктор наук).

Абзаци другий і третій частини п'ятої статті 5 Закону України «Про вищу освіту» визначає, що особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра (крім здобуття ступеня магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування).

При цьому, прийом до закладу вищої освіти для здобуття ступеня магістра, крім ступеня магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування, здійснюється на основі попереднього ступеня бакалавра або магістра за іншою спеціальністю (частина десята статті 44 Закону України «Про вищу освіту») [2].

Таким чином, процес здобуття вищої освіти в Україні передбачає наступну процедуру здобуття ступеня магістра (у разі здобуття його

вперше): здобуття ступеня бакалавра, відрахування із закладу вищої освіти у зв'язку із завершенням навчання та здобуттям ступеня бакалавра, вступ до магістратури для здобуття ступеня магістра і саме здобуття ступеня магістра.

Визначений порядок здобуття вищої освіти у контексті сімейних правовідносин зумовлює необхідність визначення того, чи є відрахування із вищого навчального закладу (далі – ВНЗ) у зв'язку із здобуттям ступеня бакалавра припиненням навчання у розумінні статті 199 СК України в разі невідкладного вступу особи до магістратури ВНЗ для здобуття ступеня магістра.

Розбіжність термінологічного апарату СК України та Закону України «Про вищу освіту» допускає як буквальне, так і обмежувальне тлумачення змісту частини другої статті 199 СК України, залежно від тлумачення співвідношення понять «припинення навчання» та «відрахування здобувача вищої освіти».

За буквальним тлумаченням дійсний зміст норми права відповідає буквальному змісту [3, с. 21]. З огляду на використання законодавцем двох різних термінів, такий вид тлумачення в цьому випадку може використовуватися із застереженнями. Проте, цілком логічним є допустити, що поняття «припинення навчання» та «відрахування здобувача вищої освіти» є тотожними, а припинення навчання відбувається щоразу, коли здобувач відраховується із закладу освіти у зв'язку із завершенням навчання за відповідною освітньою (науковою) програмою.

Підтвердженням тотожності понять «припинення навчання» та «відрахування здобувача вищої освіти» слугують наведені вище норми Закону України «Про вищу освіту», які чітко визначають ступеневий характер здобуття вищої освіти в Україні та відмежовують ступені вищої освіти один від одного. Слід зазначити, що в попередній редакції Закону України «Про вищу освіту», яка діяла на час набрання чинності СК України, у статті 8 вже був закріплений принцип ступеневості здобуття вищої освіти [4]. Тобто в цьому випадку не можна вести мову про не приведення законодавцем норм СК України у відповідність до норм Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [2]. Таким чином допустимо таке тлумачення змісту частини другої статті 199 СК України: право на утримання повнолітньої дитини втрачається нею із здобуттям ступеня бакалавра.

Водночас, аналіз загальних засад сімейного права свідчить про більшу відповідність їм обмежувального тлумачення норми щодо припинення права на утримання у разі припинення навчання, з огляду на наступне: за звуженим (обмежувальним) тлумаченням зміст норми права вужчий за її буквальне значення [3, с. 22].

Загальні засади регулювання сімейних відносин в Україні визначені статтею 7 СК України. Частина сьома зазначеної статті визначає, що дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених

Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких закріплена Верховною Радою України.

Відповідно до частини восьмої статті 7 СК України регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.

Частина дев'ята статті 7 СК України визначає, що сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства.

Слід погодитися із думкою вітчизняних дослідників, що аліментним правовідносинам, як і будь-яким сімейним правовідносинам, притаманний тісний зв'язок з нормами моралі, але саме у них найяскравіше спостерігається збіг моральних і правових вимог [5, с. 46]. Дана обставина також має бути врахована під час тлумачення відповідних норм СК України.

Згідно із частиною четвертою статті 27 Конвенції про права дитини, ратифікованої Україною відповідно до постанови Верховної Ради УРСР від 27.02.1991 № 789-ХІІ, держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів щодо забезпечення відновлення утримання дитини батьками або іншими особами, які відповідають за дитину як всередині держави-учасниці, так і за кордоном [6].

Проміжок часу між завершенням здобуття вищої освіти за ступенем бакалавра та вступом до магістратури для здобуття ступеня магістра у наступному навчальному році, є очевидно недостатнім для організації дитиною самостійного утримання. Крім того, переважна частина цього проміжку може бути використана для підготовки до конкурсних випробувань для вступу до закладу вищої освіти, що унеможлиблює повну зайнятість дитини протягом цього часу. З огляду на це, максимально відповідає інтересам дитини, а також засадам справедливості, добросовісності та розумності саме збереження права на утримання протягом часу, об'єктивно необхідного для вступу до магістратури та до моменту її закінчення та здобуття ступеня магістру.

Відповідно до вищевикладеного, можемо зробити такі висновки:

1. Чинна редакція частини другої статті 199 СК України створює юридичну невизначеність моменту припинення права повнолітніх дочки, сина на утримання у разі здобуття ними вищої освіти ступеня магістра (крім магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування).

2. Більше відповідає загальним засадам сімейного права, визначеним статтею 7 СК України, обмежувальне тлумачення зазначеної норми, згідно з яким припиненням навчання є остаточне завершення здобуття вищої освіти за обраним особою ступенем.

3. З метою удосконалення нормативно-правового регулювання утримання повнолітніх дітей, які продовжують навчання, частину другу статті 199 СК України пропонується викласти у наступній редакції: «2.

Право на утримання припиняється у разі відрахування особи із закладу вищої освіти, крім випадку продовження здобуття вищої освіти за наступним ступенем вищої освіти у наступному навчальному році. У цьому випадку право на утримання зберігається протягом часу, необхідного для вступу до вищого навчального закладу для здобуття ступеню вищої освіти магістр в наступному навчальному році».

Література:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21. ст. 135.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37-38. ст. 2004.
3. Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права / І. Д. Шутак. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2015. № 11. с. 18-24.
4. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 20. ст. 134.
5. Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа / В. І. Труба. Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2014. Т.19. Вип. 3. С. 44-49.
6. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 (ратифікована Постановою Верховної Ради УРСР від 27.02.1991 № 789-XII). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. ст. 205.

НОВЕЛИ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

Шамралуk Софія Олександрівна

студентка факультету соціології та права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Кожна держава повинна мати за мету захист прав та законних інтересів громадян, адже це є свідченням про те, що держава бере на себе зобов'язання та виступає гарантом у разі порушення прав та свобод своїх громадян.

Судовий процес – дійство складне та має свої особливості. Перед особою, яка бере участь у вирішенні спору в судовому порядку постає складне завдання: довести свою позицію у конкретній справі так, щоб у суду не виникло будь-яких сумнівів у правоті такої сторони. Існують випадки, коли особа не може сама відстоювати свої інтереси, тому є доцільним наявність інституту представництва.

Згідно із статтею 58 Цивільного процесуального кодексу України, сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Особиста участь у справі фізичної особи не позбавляє її права мати в цій справі представника [2].

Адвокат або інша особа, яка досягла 18 років, має цивільну дієздатність і повноваження такої особи належним чином посвідченні, до 1 січня 2019 року могли бути представниками у суді. Зміни, які відбулися стосовно інституту представництва в першу чергу пов'язанні із внесенням змін до Конституції України.

Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" від 02.06.2016 № 1401-VIII Конституцію України доповнено статтею 131-2 якою передбачено, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення [1, 3].

В даній ситуації слід чітко визначити, що така адвокатська монополія, яка почала діяти із 2019 року, не поширюється у цивільному процесі на справи, що виникають із трудових відносин, а також у малозначних справах. На нашу думку, така новела щодо представництва виключно адвокатом створена для того, щоб у справах, які розглядаються в порядку цивільного судочинства інтереси особи представляв висококваліфікований спеціаліст в галузі права. Адвокат здійснює свою діяльність на основі принципів верховенства права, незалежності, законності та дотримання адвокатської таємниці.

Представництво у цивільному процесі – це відносини, які виникають на підставах закону, договору, статуту, в яких сторона-представник здійснює процесуальні дії, які спрямовані на захист прав та законних інтересів особи, а також державних та громадських інтересів. Самопредставництво і законне представництво є допустимими під час всіх видів проваджень. Очевидно, що це спрямоване на встановлення справедливості в захисті невизнаних, оспорюваних прав та свобод. Що стосується самопредставництва, то це взагалі віднесено до конституційного права, тому ніяким чином не може бути обмежено таке право особи.

Цивільний процесуальний представник - це особа, яка здійснює процесуальні дії від імені та в інтересах довірителя.

Керуючись чинним законодавством України, варто зазначити, що представник є учасником справи, займає самостійну процесуальну нішу в цивільному судочинстві, проте головна роль його полягає у тому, щоб представляти інтереси сторін у справі та третіх осіб.

В силу того, що особа не має достатню кількість знань у галузі права, через свій стан здоров'я чи інші причини не може захищати відстоювати свої інтереси в судовому порядку, виникла потреба у запровадженні інституту представництва.

Дійсно важливість наявності представників у цивільному процесі є надзвичайно великою в окремих випадках. У зв'язку зі змінами в системі законодавства України, реформуванням слід приділяти окрему увагу такому інституту. В першу чергу, слід чітко відмежовувати від загального цивільного представництва, адже суперечки щодо цього питання є як в юридичній літературі, так і безпосередньо у практичній діяльності. З першого погляду може скластися враження, що представник, виконуючи надані йому повноваження, є ключової фігурою у процесі, але все ж таки безпосередній захист правовідносин, порядок врегулювання спору між конфліктуючими сторонами є тягарем суду, а представник лише представляє інтереси окремих осіб. Тому сказати, що участь «представника є цілковитою гарантією розгляду справи» буде недоцільним та неправильним. В силу реформ, які відбуваються у правовій системі необхідним елементом при внесенні будь-яких змін чи доповнень є врахування старої практики та прогнозування можливих наслідків введення новел у цивільний процес та правову систему загалом.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96- ВР // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-41, 42. — Ст. 492.
3. Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" від 02.06.2016 № 1401-VIII. Електронний ресурс - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>

Науковий керівник: Солончук Ірина Вікторівна, старший викладач кафедри інформаційного права і права інтелектуальної власності факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МОНОПОЛІЯ АДВОКАТУРИ В КОНТЕКСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Багнюк Діана Вікторівна

*студент 2 курсу за ОР «Бакалавр» юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

Актуальність теми дослідження обумовлена конституційною реформою 2016 року, яка змінила законодавство у частині запровадження монополії адвокатів на здійснення представництва в судах. Ці зміни сприйнялися неоднозначно та подекуди викликали справедливую критику. Питання виникає також, щодо їхньої відповідності міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

З проголошенням України незалежною державою право кожного на судовий захист стало одним із фундаментальних прав людини, гарантованих у конституційному порядку. У ст. 55 Конституції України закріплено фундаментальний принцип судового захисту всіх порушених прав людини і громадянина.

Відповідно до закону “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 02.06.2016 року за №1401-VIII було зроблено найбільш значущий крок у реформуванні судової системи України. Багато аспектів цих змін породили широкі дискусії як серед юридичної спільноти, так і загалом в суспільстві: від зміни конституційно-правового статусу судді до введення монополії адвокатури.

Після набрання Законом чинності, відповідно до статті 131-2 Конституції України визначено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. В абзаці 4 цієї ж статті зазначено, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Статтю 59 Конституції України внаслідок прийняття змін було видозмінено, а саме: замінено «правову» на «професійну правничу» допомогу. Конституційний суд двічі тлумачив цю статтю Конституції в попередньому її варіанті у своїх рішеннях у 2000 р. (№13-рп/2000 від 16.11.2000 р. у справі №1-17/2000) та у 2009 р. (№23-рп/2009 від 30.09.2009 р. у справі №1-23/2009), де визнавав недопустимим обмеження у праві вибору захисника виключно з числа адвокатів. Але при внесенні змін, ця думка не була прийнята.

Так, зокрема, судді Конституційного суду України Сліденко І.Д., Вдовіченко С. Л. та Сас С. В. вирішили скористатися своїм законним правом на висловлення окремої думки й зазначили, що виключне право адвоката на представництво у суді спричинить обмеження прав людини, а положення наданого висновку, які стосуються цього питання, не є достатньо обґрунтованими. Наприклад, суддя Сас С. В. вважає: «Практичний аспект реалізації права на правову допомогу, у запропонованому варіанті, в недоступності послуг адвоката для широких верств населення. Запровадження монополії на представництво інтересів особи в суді виключно адвокатами спрямоване на обмеження конституційного права особи на вільний вибір захисника своїх прав».

На думку автора, встановлення монополії адвокатури у сфері юридичної допомоги становить загрозу для доступу до правосуддя всіх верств населення. Ухвалення змін фактично підпорядковує адвокатурі існуючу систему безоплатної правової допомоги. Обсяг надання цієї допомоги не оцінювався при прийнятті рішення про монополізацію адвокатури. Подорожчання послуг у випадку відсутності необхідних коштів у бюджеті призведе до зменшення в рази кількості людей, яким буде надаватися безоплатна правова допомога. Крім того, держава сама позбавляє себе права адекватно реагувати на потреби суспільства, використовуючи послуги параюристів та інших структур, які здатні надавати правову допомогу.

Отже, монополія адвокатури не відповідає положенням багатьох міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та може призвести до обмеження громадян нашої держави в правах, порушивши принцип рівного доступу до правникої (правової).

Проте, на мою думку, нам необхідно користуватися найкращими практиками, адаптуючи їх під українські реалії. У США та у 17 країнах Європи інститут адвокатської монополії успішно функціонує. Тому висловлюється думка, що адвокатська монополія – це все-таки необхідність для країни, яка бажає розвиватися в напрямку формування дійсно кваліфікованого та якісного захисту бізнесу та простих громадян.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. //Відомості Верховної Ради України.-1996.-№30.-ст.141.
2. ЗУ “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 02.06.2016 року за №1401// Голос України – 2016. – №118.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу

України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 року//Офіційний вісник України - 2000 р., № 47, стор. 109, стаття 2045, код акта 17236/2000

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009//Вісник Конституційного суду України – 2009 р. - №9 - стор.32

Науковий керівник: Малярчук Любов Сергіївна, асистент кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Вільк Ірина Віталіївна

студентка історико-юридичного факультету Херсонського державного університету

Поняття «економічні злочини» останнього часу увійшло в широкий науковий обіг і використовується в дослідженнях з кримінального права, кримінології, криміналістики. Використовується цей термін і в офіційних статистичних даних про стан злочинності. Нормативно визначено й окремий напрямок діяльності правоохоронних органів, який уособлюється Державною службою боротьби з економічною злочинністю МВС України, створеною за постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 1993 р. Але при цьому в поняття, яке розглядається, вкладається різний зміст. Аналіз нормативних актів, публікацій, статистичних даних з цього питання свідчить, що в різних випадках в поняття «економічні злочини» включаються різні види злочинів.

Проблемам поняття економічної злочинності приділено чимало уваги таких вчених як: М. Бажанов, І. Базярук, В. Білоус, С. Кравчук, О. Литвак, О. Яковлев. Вагомий внесок у дослідження питань кримінологічного аспекту економічних злочинів здійснені такими вченими як: А. Меденцев, О. Пчеліна, Е. Сатерленд, Р. Степанюк, Д. Харко та ін.

С. Кравчук стверджує, що економічна злочинність – це злочини, вчинені в економічній сфері з використанням легітимних технічно-облікових, фінансово-облікових та контрольно-управлінських прав і

повноважень. Науковець виділяє вісім сутнісних ознак притаманних економічній злочинності:

- має триваючий характер;
- характеризується високою латентністю;
- складається з кримінально карних діянь суб'єктів господарювання;
- посягає на порядок управління економікою;
- вчиняється фізичними особами (це пояснюється тим, що згідно кримінального законодавства суб'єктом злочину може бути лише фізична особа);
- має тісний зв'язок із організованою злочинністю, корупцією та тіньовою економічною діяльністю;
- формує напівкримінальний менталітет у громадян держави;
- вона спричиняє значні збитки державі, суспільству чи окремим громадянам [1].

Д. М. Харко у своїй праці «кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України» виділяє такі особливості економічної злочинності:

- є видом злочинності, який застосовується переважно масово, відповідно завдає масової шкоди;
- охоплює різні зловживання економічної влади;
- вчиняється в процесі професійної діяльності влади менеджера;
- має множинність епізодів вчинення злочину;
- вчиняється як фізичними так і юридичними особами;
- є більш складним соціально-економічним феноменом, аніж традиційна злочинність;
- має латентний характер [2].

Підсумовуючи різні погляди науковців щодо ознак та особливостей економічної злочинності можна дати таке визначення економічним злочинам: «економічний злочин – це протиправна дія, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди»

Економічні злочини мають надзвичайно складний механізм здійснення, а отже і складний механізм їх виявлення та розслідування. Механізм злочину являє собою систему процесів взаємодії всіх учасників злочину між собою і навколишнім середовищем, що приводить до утворення криміналістично значущої інформації про злочин, його учасників та результати. Механізм злочину містить відомості про те, яким чином здійснено той чи інший злочин у сфері економіки. Особливість вчинення економічного злочину полягає в тому, що предметом такого протиправного діяння виступає майно як капітал, а тому має місце

підвищена організованість та використання специфічних способів поведінки [3, с. 80].

Однією із головних особливостей вчинення економічних злочинів можна вважати той факт, що злочинні діяння вчиняються під виглядом різного роду цивільно-правових угод, а тому ззовні вони мають вигляд цілком законних господарсько-фінансових операцій

Отже, дослідження даної теми дає змогу дати таке визначення поняття економічного злочину: «економічний злочин – це протиправна дія, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди».

Література:

1. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні / С. Й. Кравчук. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/116-ekonomchna-zlochinnst-v-ukran-kravchuk-sy.html> (дата звернення 13.04.2019).
2. Харко Д. М. Кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України / Д. М. Харко. URL: <http://www.apdp.in.ua/v55/119.pdf> (дата звернення 13.04.2019).
3. Пчеліна О. В. Механізм вчинення економічних злочинів / О. В. Пчеліна // Право і Безпека, 2009. № 4. С. 118-122.

Науковий керівник: Сотула Олександр Сергійович, доктор юридичних наук, професор, Херсонський державний університет

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАЙБІЛЬШ ЗНАЧИМИХ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИМАГАННЯ

Григорян Гаяне Варданівна

студентка магістратури юридичного факультету Хмельницького університету управління та права

Центральним і вузловим компонентом злочину при його розслідуванні, безперечно, є спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння у формі дії або бездіяльності. Дані про спосіб вчинення є найважливішим компонентом криміналістичної характеристики злочину, адже вони надають найбільший обсяг криміналістичної інформації, що дозволяє зорієнтуватись слідчому в події злочину та визначити оптимальні методи його розслідування.

На сьогодні наука криміналістика має декілька наукових концепцій способу вчинення злочину. Згідно з першою концепцією, потрібно розрізняти спосіб вчинення та приховування злочинів [1, с. 66]. Представники другої наукової концепції вважають, що про спосіб вчинення злочину доцільно говорити у двох розуміннях. У першому значенні мається на увазі тільки безпосереднє вчинення злочину. Якщо розглядати спосіб вчинення злочину в другому аспекті, то у це поняття потрібно включити також дії з приховування злочину [2, с. 41]. Третя наукова концепція констатує, що спосіб готування та приховування злочину – частина (елемент) способу вчинення злочину [3, с. 74; 4, с. 22].

Дослідивши позиції вчених щодо визначення змісту способів вчинення злочинів, вважаємо доцільним розглядати спосіб злочину в широкому значенні і в скоєнні вимагання виділяти наступні види способів: способи підготовки до вчинення злочину; способи безпосереднього вчинення злочину; способи приховування, що входять у зміст способу вчинення злочину.

Головними елементами приготування до вчинення вимагання, на нашу думку, є такі: прийняття рішення про вчинення злочину щодо певного об'єкта; виявлення приводів для вчинення злочину; вивчення обстановки вчинення злочину; вибір способу вчинення вимагання; підготовка знарядь і засобів злочину; розроблення плану й визначення функцій кожного із співучасників; створення умов, що сприяють учиненню злочину; використання допомоги корумпованих посадовців правоохоронних органів при вчиненні вимагання та прикриття злочинної діяльності; вибір способу приховування злочину.

Після здійснення підготовчого етапу настає черга безпосереднього вчинення злочину. На сьогодні все більше ускладнюються способи вчинення вимагання: від простої вимоги та різноманітного роду погроз надати гроші і цінності – до витончених способів вилучення власності, вчинених членами злочинних угруповань у комерційних структурах та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю. Вимагання як злочинна діяльність відрізняється тим, що воно включає дві стадії: висловлення погрози і заволодіння предметом посягання, що досить часто відділені у часі одна від одної.

Всі способи висловлення погроз слід розділити на три групи, поклавши в основу кваліфікуючі ознаки даного виду злочинів, де засобами впливу на потерпілого слугують: 1) погроза застосуванням або застосування насильства до потерпілого чи близьких йому родичів; 2) погроза розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці; 3) погроза знищенням (пошкодженням) або знищення (пошкодження) майна потерпілого чи близьких йому родичів, або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною [5, с. 51].

Щодо заволодіння предметом вимагання, то найчастіше воно здійснюється такими способами: пряма передача грошей, цінних паперів на пред'явника або майна потерпілого; вкладення грошей на вказаний вимагачами рахунок в банку; складання на ім'я вказаних вимагачами осіб і передача їм документів, що дають право на майно; складання на користь вимагачів боргових розписок або анулювання боргових розписок, одержаних потерпілим від третіх осіб та ін.

Дослідивши способи приховування вимагання, можемо зробити висновок, що їх можна класифікувати залежно від конкретного етапу вчинення злочину на:

1) дії щодо маскуванню злочину при пред'явленні майнових вимог (зміна місць і способів пред'явлення вимог; залякування жертви; пред'явлення документів, що «засвідчують» належність злочинців до правоохоронних, контролюючих або інших органів; повідомлення потерпілому неправдивих відомостей про себе, діяльність злочинного угруповання, його зв'язки та ін.);

2) дії щодо приховування, які застосовуються при веденні переговорів з потерпілим щодо передачі предмета вимагання;

3) приховування своїх дій при отриманні предмета вимагання (зміна місця передачі майна та її умов; провокація працівників поліції шляхом вчинення адміністративного проступку в обумовленому злочинцями місці; направлення до потерпілого сторонніх осіб для отримання предмета вимагання або повідомлення нових умов його передачі; використання тайників та спеціально пристосованих для транспортування предмета вимагання пристроїв, використання як місця передачі майна відкритих місцевостей).

Література:

1. Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступления. - М. : Госюриздат, 1957. – 199 с.
2. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск : Амалфея, 2001. – 153 с.
3. Зуйков Г. Г. Поиск по признакам способов совершения преступлений / Г.Г. Зуйков. – М. : ВШ МВД СССР, 1970. – 192 с.
4. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений. Х., 1985. – 93 с.
5. Дергач Л. В. Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами в сучасних умовах : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л.В. Дергач. – К., 2011. – 210 с.

Науковий керівник: Туровець Юрій Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, Хмельницький університет управління та права

МІСЦЕ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ В СИСТЕМІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Доменішин Олександр Андрійович

студент магістратури Хмельницького університету управління та права

В Кримінальному кодексі України ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» віднесена до розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку». Разом з тим, Розділ XX включає в себе надзвичайно різноманітні за своїми складами злочини, які можна визначити як міжнародні злочини й умовно їх можна поділити на наступні групи: злочини проти миру; злочини проти безпеки людства; злочини проти міжнародного правопорядку [1].

Утвердження поняття міжнародних злочинів цілком виправдано пов'язують із закінченням Другої світової війни та проведенням Нюрнберзького і Токійського трибуналів. Проте з часом в доктрині міжнародного права сформувалась думка про необхідність розмежування понять міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру.

Так, на думку М. А. Баймуратова слід виокремлювати *міжнародні злочини* – дії осіб, які втілюють злочинну політику держави, ніби персоніфікують міжнародні злочини держави; і *злочини міжнародного характеру* – дії, які посягають на інтереси кількох держав і внаслідок цього також становлять міжнародну небезпеку, але вчиняються особами поза зв'язком з політикою якої-небудь держави, задля досягнення власних протиправних цілей. Суб'єктами міжнародних злочинів є держави, їхні керівники, вищі посадові особи. Це такі злочини, як знищення груп людей за расовою, релігійною і національною ознакою; забруднення навколишнього середовища з тяжкими глобальними наслідками; злочини проти миру і безпеки людства (агресія, геноцид) [2, с. 134].

В свою чергу, класифікація міжнародних злочинів фактично вперше проведена в Статуті Нюрнберзького трибуналу (ст. 6), в якому виділені міжнародні злочини за трьома основними групами: злочини проти миру, воєнні злочини й злочини проти людяності й дає їм вичерпне визначення:

1) Злочини проти миру: планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або війни в порушення міжнародних договорів, угод або обіцянок;

2) Воєнні злочини: Порушення законів та звичаїв війни. До цих злочинів відносяться: вбивства, катування, віддання у рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території, вбивства чи мордування військовополонених, вбивства заручників, пограбування суспільної або приватної власності, безглузде руйнування міст і сіл, руйнування, не виправдане військовою необхідністю, і інші злочини;

3) Злочини проти людяності: вбивства, винищення, та інші жорстокості, що вчинені у відношенні цивільного населення до або під час війни, або переслідування за політичними, релігійними мотивами з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином, що підлягає юрисдикції Трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де вони були вчинені, чи ні. [3].

Однак цю класифікацію не можна назвати бездоганною. В ній немає чіткого позначення окремих форм злочинів проти миру, воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Отже, на міжнародному рівні поки ще немає остаточної класифікації злочинів проти миру й безпеки людства, що породжує певні труднощі для держав при прийнятті ними національного кримінального законодавства.

Що, в свою чергу, відобразилось і в Кримінальному кодексі України, який, з одного боку містить Розділ XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», а з іншого Розділ XX – «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Аналізований склад злочині «Порушення законів та звичаїв війни» включений як раз до злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а не військових злочинів, що породжує певну колізію з міжнародно-правовим розумінням.

Що стосується безпосередньо Розділу XX, то вже з самої його назви вбачається необхідність класифікації передбачених у ньому злочинів за об'єктом злочину. В літературі до злочинів проти миру зазвичай відносяться ті, відповідальність за які передбачена ст.ст. 436, 437, 438 КК; до злочинів проти безпеки людства – 439, 440, 441, 442 КК; до злочинів проти міжнародного правопорядку – ст. ст. 443, 444, 445, 446 КК [4, с. 520].

Не викликає сумнівів віднесення до злочинів проти миру діянь, що передбачені ст. 436 та ст. 437 КК. Проте, віднесення до цієї категорії злочинів порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК) викликає заперечення, на чому зокрема вказує В. О. Миронова [5, с. 21].

Передбачені диспозицією цієї статті діяння, а саме: жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розгарбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів і звичаїв війни, передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, віддання наказу про вчинення таких дій [1], по-перше, вчинюється після того, як мир вже був порушений іншими діями, а по-друге, можуть вчинюватися і без порушення миру в ході, наприклад, визвольної війни. Але, якою би війна не була – агресивною чи визвольною, учасники війни повинні додержуватися тих

міжнародних угод, які регулюють порядок ведення війни та збройних конфліктів.

Тому, вважаємо, передбачені ст. 438 КК дії слід відносити не до злочинів проти миру, а до злочинів проти міжнародного правопорядку і варто зупинитись на наступній їх класифікації:

- 1) злочини проти миру (ст.ст. 436, 437 КК);
- 2) злочини проти безпеки людства (ст.ст. 439, 440, 441, 442 КК);
- 3) злочини проти міжнародного правопорядку (ст.ст. 438, 443, 444, 445, 446, 447 КК).

Проте внаслідок наявних протиріч до розуміння воєнних злочинів і злочинів проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку, що мають місце в міжнародному праві і нашому кримінальному законодавстві маємо ситуацію, за якої відповідальність за насильство над військовополоненими та цивільним населенням встановлена як у ст. ст. 433, 434 (Розділ XIX КК України) так і в ст. 438 (Розділ XX КК України).

Проте, така законодавча конструкція створює значні проблеми з кваліфікацією цих злочинних дій, тому ми погоджуємось з тими авторами [5, с. 22], які пропонують виключити з Кримінального кодексу України статті 433 та 434, що дозволить кваліфікувати всі ці дії виключно за ст. 438 КК України, яка відповідно до міжнародних норм передбачає кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.
2. *Баймуратов М. А.* Міжнародне публічне право: підручник / М. А. Баймуратов. 2-е вид., перероб. и доп. Харків : Одиссей, 2007. 704 с.
3. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн від 08.08.1945 р. (Статут Нюрнберзького трибуналу). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.
5. *Миронова В. О.* Проблеми кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни: монографія. За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.П. Ємельянова. Харків: Право, 2007. 152 с.

Науковий керівник: Налуцишин Віктор Володимирович, доктор юридичних наук, доцент, Хмельницький університет управління та права

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Запотічний Олег

студент I курсу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

На сьогоднішній день українська судова система перебуває у кризі. Після Революції гідності вектор руху України змінився у сторону євроінтеграції та вступу у НАТО, однак основною умовою вступу у Європейський Союз є високий рівень благополуччя громадян, що, на мою думку, неможливо без розвинутої судової системи. На сьогодні, створення чесного, справедливого й доступного для кожного громадянина суду, наближення вітчизняного судочинства до найкращих європейських і світових стандартів є важливим пріоритетом розвитку демократичної держави. Судова реформа є одним із етапів стратегічного плану розвитку України. Стратегія розвитку судової системи в Україні, ухвалена на XI З'їзді суддів України, який є вищим органом суддівського самоврядування передбачає цю реформу. Ця стратегія будується на стратегічних цілях, визначених в плані, і одночасно визначає більш конкретні заходи, кінцеві результати та вплив запланованих дій. Право людини на судовий захист – основоположне, конституційне право. І саме на державі лежить обов'язок забезпечити своїм громадянам ефективний засіб юридичного захисту та право на справедливий суд згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Прийнята в часи значних соціальних та політичних змін, ця стратегія є відповіддю на вимоги нового часу, прагнення українського судівництва та суспільства до реформ, підвищення якості послуг судової системи для громадян, дотримання європейських стандартів [1]. Крім того, стратегія відображає потребу суспільства у підвищенні незалежності, підзвітності та прозорості судівництва. Реформа судової системи також є необхідною передумовою для консолідації всіх зусиль у напрямку євроінтеграції, включаючи імплементацію Угоди про асоціацію та про зону вільної торгівлі, спрощення візового режиму та здійснення інших заходів у партнерстві з Європейським Союзом [2].

На мою думку, судоустрій України потребує змін через такі основні причини: 1) довіра населення до чесності суддів критично низька; 2) судові рішення і вироки часто затягуються; 3) наявність неправомірних вироків.

Рівень довіри населення до чесності, незалежності судів в Україні впав критично низько. Я думаю, ні для кого не секрет, що 90 % судових рішень в Україні не виконується. Без гідного рівня довіри населення судова влада, на мою думку, буде неефективна як така. Процес відновлення довіри населення до судової влади є частково реалізованим.

Принципи та методи цього процесу визначені насамперед у Законі України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та у стратегії розвитку судової системи. Цей закон передбачає проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу з використанням існуючих процедур розгляду питань про притягнення суддів судів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги з метою підвищення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової гілки влади, відновлення законності і справедливості [3].

Метою цієї перевірки є: 1) утвердження верховенства права в суспільстві та законності у діяльності судів; 2) відновлення довіри до судової влади в Україні; 3) з'ясування фактів, що свідчать про порушення суддями присяги, наявність підстав для притягнення суддів до дисциплінарної або кримінальної відповідальності; 4) утвердження в діяльності суддів принципів незалежності та неупередженості [4].

Щоб запобігти затягуванню судових вироків та запровадити прозорість судової влади на стратегічному рівні передбачено створення окремих структур, які опікуватимуться стратегічним плануванням та питаннями законодавства, бюджетним та фінансовим управлінням, забезпеченням якості та ефективності правосуддя, питаннями етики та дисциплінарної відповідальності. На додаток до цього, шляхом спрощення доступу ЗМІ та громадськості до інформації стосовно судових засідань, інших суддівських заходів та процесів буде забезпечена прозорість роботи судових органів [5, с. 6]. На нашу думку, такі зміни суттєво вплинуть на налагодження суддівською владою відносин з іншими гілками влади та із суспільством у цілому. Цією стратегією передбачено створення системи електронного правосуддя, яка є інноваційною в даній сфері. Інформаційні технології - ключовий інструмент для поліпшення доступу до правосуддя, підвищення ефективності судів та управління судовими справами. Зусилля щодо впровадження можливостей електронного правосуддя необхідно спрямувати на вдосконалення внутрішніх і зовнішніх інформаційних систем судів. Також ці зусилля мають бути націлені на захищеність цих систем від взломів і хакерських атак. Інтенсивне використання електронного правосуддя дасть користувачам можливість звертатися до суду, оплачувати послуги, брати участь у провадженнях та отримувати всю відповідну документацію електронними засобами. У свою чергу, судді отримають можливість ефективно розпоряджатися своїми ресурсами та підвищувати свою продуктивність, одночасно вирівнюючи баланс між роботою та особистим життям [6, с. 136].

Слід наголосити, що одним із основних, питань, потрібних для врегулювання у судовій системі є компетенція та професіоналізм суддів [7]. На нашу думку, щоб покращити якість судівництва, потрібно реформувати систему юридичної освіти в Україні. Вона повинна бути на зразок американської, де на відміну від української, яка в основному

орієнтується на теорію, більше увагу приділяють практичній юридичній діяльності. Ще один приємний плюс американської системи юридичної освіти – це те, що кожний юридичний університет має свою спеціалізацію. Це означає зовсім не те, що там нічого, окрім певної галузі права не вивчається, а те, що тій галузі приділяють найбільшу увагу. Вважаємо, це значно покращить рівень знань, умінь і навичок правників, які в майбутньому стануть представниками судової влади. Таким чином, сьогоднішній поступ у розвитку судової системи вважаємо правильним, що дозволяє сподіватися на зростання довіри суспільства до неї.

Література:

1. *Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки, затверджена Радою суддів України від 11.12.2014 року.* URL: <http://nsj.gov.ua/files/1467884108Стратегія%20розвитку%20суд07.pdf> (дата звернення: 02.05.2019 р.).
2. *Про Стратегію розвитку судової влади України на 2015 - 2019 роки від 25.09.2014.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0011415-14> (дата звернення: 02.05.2019 р.).
3. *Судова реформа.* URL: https://minjust.gov.ua/cat_414 (дата звернення: 30.11.2018 р.).
4. *Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», від 05.01.2017.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18> (дата звернення: 27.03.2019 р.).
5. Стефанюк В. *Судова система України та судова реформа.* Київ: Юрінком Інтер, 2001. С. 6.
6. Варфоломєєва Т. Судово-правова реформа в Україні. Думка адвокатів. *Адвокат.* 1996. № 1. С. 136-138.
7. Ухач В. З. *Юридична деонтологія і професійна етика: Навчальний посібник.* Тернопіль: Вектор, 2015. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20178/1/JDPE_2015.pdf (дата звернення 01.05.2019 р.).

ПЛАСТИКОВІ КАРТКИ ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Кляпчук Роман Олександрович

судовий експерт групи технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Рівненського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

Україна, враховуючи багаторічний зарубіжний досвід, впевнено опановує здійснення розрахунків із застосуванням пластикових карток та безконтактних розрахунків. Україна сьогодні має в перерахунку на одну

одиницю населення найбільшу кількість місць (POS-терміналів і банкоматів) прийому карток відомих платіжних систем у СНД [7].

Пластикова (платіжна) картка - це персоніфікована картка, виготовлена з негнучкого пластику, яка дає можливість її власнику здійснення безготівкових платежів за куплені товари чи надані послуги і при необхідності отримувати чи поповнювати готівковими коштами поточний картковий рахунок, а підприємству чи банку дозволяє ідентифікувати її власника як платника, який володіє певними коштами чи кредитною лінією у банку.

Пластикові картки можна класифікувати за багатьма ознаками: за способом використання; за формою розрахунків; за способом запису інформації на картку; за належністю до організації-емітента; за охопленням території дії; за терміном використання та інше[6, с.97].

Власник банківської платіжної картки має цілу низку переваг над готівкою: надійність збереження власних коштів при втраті платіжної картки, достатньо тільки повідомити банк про втрату картки та заблокувати її; зручність при розрахунку за певні товари чи послуги, як і в нашій країні, так і за її межами, оскільки конвертація здійснюється автоматично за більш вигідним курсом, ніж в обмінних пунктах та можливістю проконтролювати свої банківські рахунки та витрати дистанційно. Також у власників платіжних карток нещодавно з'явилася ще одна можливість оплачувати рахунки, не виходячи із дому використовуючи при цьому смартфони та планшети.

До недоліків банківських платіжних карток можна віднести вплив на них природних чинників: перепад температури, волога, прямі сонячні промені, механічні навантаження та пошкодження. Якщо власник платіжної картки забув або втратив ПІН-код, деякі банки беруть додаткову плату за таку послугу, можливі зломи комп'ютерних мереж банку хакерами, перехоплення даних про банківські платіжні картки і його власників при розрахунках через мережу Internet актуальна та поширена на даний час.

Таким чином пластикова картка як спосіб здійснення розрахунків стає привабливою і для осіб, що прагнуть незаконно заволодіти та збагатитися за рахунок інших що стає засобом для злочинів.

Боротьба зі шахрайством та незаконним заволодінням ефективна тоді, коли є забезпечення колективної безпеки. Не один банк самостійно вирішити цю проблему не в змозі. У зв'язку з цим важливе питання взаємодії з правоохоронними органами, Українською міжбанківською асоціацією членів EuroPay International (ЄМА), банківськими установами з питань ризиків, які виникають у картковому бізнесі, а також участь у семінарах, форумах ЄМА, міжнародних платіжних систем, інших організацій щодо забезпечення безпеки карткових проєктів.

Шахрайство із банківськими картками набирає обертів і стає поширеним видом діяльності зловмисників. Його найбільш популярними видами є фішинг, вішинг, скімінг та шиммінг. Концепція фішингу (англ. fishing – риболовля) полягає у тому, що шахрай будь-якими можливими способами намагається витягнути з власника картки інформацію. Вішинг (від англ. voice – «голос»; fishing – «риболовля») полягає в тому, що зловмисники, граючи роль співробітника банку або покупця, випитують по телефону у власника платіжної картки конфіденційну інформацію або провокують до здійснення певних дій зі своїм картковим рахунком. Одним із способів викрадення коштів з банківської картки є скімінг (англ. skimming – «знімання вершків»). Скіммер – невелике пристосування для зчитування інформації з магнітної стрічки, яке вміщується в долоні і може вмістити в себе до 200 номерів карток. Зі скіммера дані перевантажуються на комп'ютер, а з нього за допомогою спеціального декодера – на магнітну стрічку викраденої, знайденої або незаконно виготовленої картки. Шиммінг є різновидом скімінгу і останньою з вигадок викрадачів, одним із способів незаконного зняття грошей за допомогою використання тонкої плівочки, схожої на скотч. Така плівка наклеюється на клавіатуру, а потім із неї зчитується необхідна інформація. [6, 92-93]

Що стосується методик експертного дослідження платіжних карток, то слід зазначити, що розроблена ДНДЕКЦ Міністерства внутрішніх справ України у 2004 році методика 2.3.33 Дослідження пластикових платіжних карток була зареєстрована 06.02.2009 у межах судової технічної експертизи документів (за експертною спеціальністю 2.3 «Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів»).

На даний час в Україні не існує спеціальних методик дослідження пластикових карток. Лише у 2011 році Наказом Міністерства юстиції N 1826/5 від 08.07.2011 було доповнено перелік науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні судової технічної експертизи документів джерелом, що використовується для дослідження пластикових карток. [3]

Через брак ілюстрованих посібників і методологічних рекомендацій ускладнюється ситуація дослідження такої групи об'єктів. Використання вже існуючих методів криміналістичного дослідження «пластикових грошей» є недостатнім для встановлення їх справжності й не є рівноцінною заміною спеціально розробленої методики. Використання у пластикових картках як засобів захисту таких елементів, як магнітна стрічка, мікročіп, спеціальне покриття поля підпису, припускає використання спеціальних методик й устаткування. Необхідно зазначити, що співробітники спеціальних підрозділів Інтерполу звертають увагу на те, що на поверхні пластикових карток можуть бути виявлені сліди

пальців рук злочинців. Тому до проведення дослідження, щоб визначити справжність картки, треба ретельно дослідити її поверхню і зафіксувати виявлені сліди. [2, с. 247-248]

За необхідності проведення експертного дослідження платіжної картки може бути призначено судову технічну експертизу документів (у випадку виявлення на поверхні вилученої платіжної картки при її візуальному огляді хвиляподібних слідів від термообробки, вм'ятини на шрифті, зсуву букв і цифр або за наявності інших даних про її переробку або факту її виготовлення на кустарному обладнанні), а також експертиза змісту магнітного носія (з метою дослідження змісту магнітного носія платіжної картки).

При розслідуванні шахрайських дій з платіжними картками у ухвалі про призначення судової технічної експертизи документів рекомендується ставити наступні питання: яким, заводським чи кустарним способом виготовлена пластикова платіжна картка; чи підлягав змінам первинний текст картки, ембосований на її поверхні; якщо такі зміни внесено, то у який спосіб.

При дослідженні пластикових карток перед судовим експертом можуть бути поставлені, зокрема такі питання: чи відповідає представлена на дослідження кредитна або розрахункова картка за способом виготовлення і якістю відтворення реквізитів зразками аналогічної продукції?; яким способом виготовлена (змінена) кредитна або розрахункова картка або її частину?; чи відноситься матеріал поданої пластикової карти і зразка за своїм складом до одного і того ж виду? Для проведення таких досліджень подаються зразки платіжних карток, які повинні бути такими ж за роком випуску і виду платіжного засобу (дебетові, кредитні, ембосерні, електронні, мікропроцесорні карти). Пластикові платіжні засоби виготовляються з полівінілхлоридної (полікарбонатної) маси, склад якої варіюється в залежності від виробника та (або) партії. Таким чином, в деяких випадках може бути корисним дослідження матеріалу пластикової карти.

Може бути проведено комплексну експертизу платіжної картки та пристроїв із залученням різних фахівців.

Отже, з розвитком системи платіжних карток необхідним є і розроблення та удосконалення методик експертного дослідження платіжних пластикових карток. Зазначені проблемні питання лише частково висвітлені у даній статті та потребують подальшого дослідження.

Література:

1. Тимофеева Т.В. Исследование пластиковых платежных карточек: метод. реком. / Т.В.Тимофеева. - К.: ДНДЕКЦ, 2005. - 34 с.

2. Єр'оміна Н. В. Банківські інформаційні системи : навч. посіб. / Н. В. Єр'оміна. – К. : КНЕУ, 2000. – 220 с.
3. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз: наказ Міністерства юстиції від 30.07.2010 № 1722/5. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10>.
4. Методичні рекомендації щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій. Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – 34 с.
5. Техніко-криміналістичне дослідження документів [Текст] : навч. посіб. / [авт. кол. : О. В. Воробей, А. В. Кофанов]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – 312 с.
6. Олійничук, О. Банківські картки як об'єкт шахрайства: стан і протидія явищу [Текст] / Олександра Олійничук // Актуальні проблеми правознавства. - 2017. - Вип. 1. - С. 91-94.
7. Асоціація «ЄМА» та CyS Centrum запустили спільний проект з ліквідації фішингових сайтів, що виманюють карткові реквізити у держателів платіжних карток // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ema.com.ua/joint-press-release-of-association-ema-and-cys-centrum/>.

ОЗНАКИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ: АНАЛІЗ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ

Коваль Тетяна Петрівна

*студентка юридичного факультету Львівського національного
університету імені Івана Франка*

Принципи кримінально-правової кваліфікації – це поняття, що охоплює найбільш загальні, основні положення, вимоги, на яких має ґрунтуватися процес здійснення кримінально-правової кваліфікації та її результат. Сутність принципів кримінально-правової кваліфікації полягає в імперативних вимогах до суб'єктів її реалізації, при дотриманні яких забезпечуватиметься справедливий та об'єктивний результат оцінки діяння, що заподіяло чи створило загрозу заподіяння істотної шкоди крізь призму кримінального закону.

Дослідженню певних аспектів змісту поняття «принципи кримінально-правової кваліфікації» присвячена низка праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема: В. О. Гацелюка, О. О. Дудорова, М. Й. Коржанського, Н. Ф. Кузнєцової, В. В. Марчука, Р. Г. Мубаракшина, В. О. Навроцького, Р. О. Сабітова, М. І. Хавронюка та

інших. Однак варто відзначити, що станом на сьогодні в науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття принципів кримінально-правової кваліфікації. Тому спробуємо навести ряд найістотніших ознак, які характеризують дану категорію та розкривають зміст поняття «принципи кримінально-правової кваліфікації».

Більшість науковців традиційно відзначають системний характер таких принципів. Ця властивість відображає їхню несуперечливість, узгодженість між собою. А будь-які можливі протиріччя усуваються за допомогою звернення до того принципу, котрий є головним у даній системі. Окрім цього, деякі принципи кваліфікації містять виключення із загального правила на користь положень іншого принципу [2, с. 55]. Нарешті слід відзначити, що порушення одного із принципів тягне за собою й порушення ряду інших принципів кваліфікації. І навпаки, точне дотримання одного із принципів є своєрідною гарантією виконання усіх інших вимог права. Пояснюється це тим, що правові принципи діють в системі, внаслідок чого якість кожного із них залежать не лише від власного змісту, а й від функціонування всієї системи [4, с. 116].

Ще однією рисою, притаманною вищезазначеній категорії, на що вказують В. О. Навроцький, М. І. Хавронюк, С. Ф. Денисов й О. О. Мірошник, є їхня наукова обґрунтованість. Дана особливість означає, що принципи кримінально-правової кваліфікації показують об'єктивно існуючі закономірності функціонування права. А тому принципами можуть визнаватися виключно вільні від ідеологічних установок положення, котрі мають свою основу в інших правових категоріях. Відомий дослідник А. П. Бабій також слушно зазначає, що правила кваліфікації злочинів будуються відповідно до законів логіки, що забезпечує їх наукову обґрунтованість.

Низка науковців стверджує, що принципи кваліфікації не можуть змінюватися вольовим шляхом у зв'язку з потребами сьогодення. Стабільність, як одна з основних ознак принципів кримінально-правової кваліфікації свідчить про перевіреність відповідних положень часом, їхню апробованість у ході теоретичних пошуків та у практиці правозастосування [3, с. 79]. М. А. Малигіна підкреслює роль даної особливості принципів кваліфікації й стверджує, що стабільність забезпечує, зокрема, стійкість нормативного матеріалу галузі кримінального права. В цілому, принципи кримінально-правової кваліфікації взагалі незмінні та єдині у будь-якій правовій системі. Сьогодні вони такі ж, як і ті, з котрих виходили правники Древнього Риму, а в Україні вони аналогічні тим, якими керуються у будь-якій іншій державі.

У визначенні принципів необхідно відобразити характерну рису саме цієї правової категорії – це положення найбільш загальні. Тобто принципи

втілюють ідеї, котрі поширюються на всі питання кваліфікації, стосуються кваліфікації усіх злочинів. Відносно окремих детальніших правил вони відіграють роль загального. Названі вище ознаки характеризують об'єктивні начала у принципах кримінально-правової кваліфікації. Їх суб'єктивний фактор проявляється через вказівку на те, що це правила, які застосовуються свідомо.

Варто відзначити й точку зору Ю. Л. Дяблової та С. А. Тарарухіна, котрі розглядають принципи кваліфікації як основні засади, керівні ідеї самостійного логічного процесу здійснення юридичної оцінки злочину, рішення про яку зафіксовано у ряді нормативно-правових документів. При цьому необхідно застосовувати прийоми і способи використання кримінального закону, передбачені в ньому самому, постановах Пленуму Верховного Суду, а також напрацьовані іншою судовою практикою та теорією кримінального права [1, с. 74].

Своє окреме тлумачення основних властивостей принципів кримінально-правової кваліфікації подала А. Е. Скакун, яка стверджує, що глибинною характеристикою кваліфікації злочинів є встановлення всіх ознак певних злочинних дій та додатково ще однієї ознаки конкретного діяння і складу злочину. У свою чергу принципи кваліфікації злочинів – це загальні начала, вихідні положення, котрими керуються при встановленні відповідності між фактичними ознаками скоєного й ознаками, закріпленими у кримінально-правовій нормі, при пошуку статей кримінального закону, якими передбачено відповідальність за злочин.

Отже, ми можемо побачити, що в науковій літературі простежується плюралізм думок стосовно визначення істотних, необхідних і достатніх ознак засад кримінально-правової кваліфікації. Це свідчить про багатогранність даної категорії. Проте виходячи із висновків низки науковців цілком доцільним кроком видається нормативне закріплення поняття принципів кримінально-правової кваліфікації. З огляду на дану дефініцію можна буде чітко виокремити ряд ознак, за якими ту чи іншу засаду слід віднести до принципів здійснення кримінально-правової кваліфікації діяння особи. Зважаючи на повноту та послідовність викладу можна взяти за основу формулювання, запропоноване відомим українським професором В. О. Навроцьким, відповідно до якого принципи кримінально-правової кваліфікації – це система науково обґрунтованих, стабільних, таких, що застосовуються свідомо, найбільш загальних правил, на підставі яких здійснюється вибір статті кримінального закону, котра передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме даної статті й процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною статтею.

Література:

1. Денисов С. Ф. Сутність та практичне значення принципів кримінально-правової кваліфікації: український, зарубіжний та міжнародний досвід / С. Ф. Денисов, О. О. Мірошник // Юридична наука. – 2015. – № 6. – С. 71-83.
2. Марчук В. В. До питання про поняття кваліфікації злочинів та її правилах / В. В. Марчук // Право і суспільство. – 2016. – № 7. – С. 53-57.
3. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [навч. посібник]. / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
4. Навроцький В. О. Специфіка принципів кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький // Вісник університету внутрішніх справ. – 2010. – № 10. – С. 112-117.

Науковий керівник: Денькович Ольга Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ (ПЕРЕШКОДИ) РЕАЛІЗАЦІЇ АДВОКАТАМИ ПРАВА НА АДВОКАТСЬКИЙ ЗАПИТ ТА ЙОГО ЗАДОВОЛЕННЯ

Ковальчук Ірина Леонідівна

студент 2 курсу за ОР «Бакалавр» юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Реалізація функцій адвокатури можлива лише за умови надання адвокату кореспондуючих прав та юридично закріплених повноважень. Теоретично, адвокат наділений широким спектром можливостей реалізації прав для забезпечення побудови гідної лінії захисту, проте на практиці все частіше постає питання ефективності застосування таких засобів. Адвокатський запит, хоч і надає адвокату право збирати інформацію, пов'язану із матеріалами справи, проте не є абсолютною запорукою отримання таких відомостей. На шляху стає цілий ряд перешкод, як на законодавчому, так і на практичному рівнях.

Користуючись методом системного тлумачення норми статті 24 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка дає деталізоване визначення поняттю «адвокатський запит», варто звернути увагу, що задоволення запиту можливе лише за умови, якщо відомості, які необхідно надати юридичній особі-розпоряднику інформації, стосуються саме правовідносин, які виникають між клієнтом та адвокатом. [1]

Наступним ускладненням у використанні цього засобу отримання відомостей для адвоката є те, що предметом адвокатського запиту не може бути інформація з обмеженим доступом. Відповідно до законодавства України, дане поняття включає таємну, конфіденційну та службову інформацію. Правовий режим обмеження доступу до службової інформації визначено у законі «Про доступ до публічної інформації», проте Постановою Пленуму Вищого Адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації», було встановлено, що вищезгаданого закону не поширюється на відносини між адвокатом та розпорядником інформації. [2]. Підставами для відмови у наданні інформації можуть бути також її відсутність та неналежне оформлення документів. Помилки сповільнюють процес пошуку доказів та можуть свідчити про некомпетентність правника, якщо носять систематичний характер.

Враховуючи наведені факти, сам собою напрашується висновок, що адвокатський запит не завжди є достатньо ефективним методом збору інформації та захисту інтересів клієнта. Надмірна формалізованість вимог до його оформлення та відсутність дієвих механізмів адміністративної відповідальності за його ігнорування призводить до безпідставних відмов у наданні відповіді на запит та порушення строків розгляду запиту. Звичайно, велика частка відповідальності лежить і на правниках, оскільки, якісно укладений документ може стати якщо не гарантією отримання інформації, то хоча б підставою для оскарження несанкціонованої відмови у судовому порядку.

Література:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. №5076. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 02.05.2019)
2. Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації: ППВАС від 29 вер. 2016 №10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16> (дата звернення: 02.05.2019)

Науковий керівник: Малярчук Л.С., асистент кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЙОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Омельченко Марина Петрівна

*здобувач вищої освіти факультету підготовки, перепідготовки та
підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету
державної фіскальної служби України*

Загальновизнано, що головним елементом криміналістичної характеристики будь-якого злочину є спосіб його вчинення. Відомості про спосіб вчинення конкретного виду злочинів містять значний обсяг криміналістично значущої інформації про те, що відбувається в ході вчинення злочину, про його окремі обставини і яка в кінцевому рахунку, дозволяє швидко і повно розкрити та розслідувати вчинене кримінальне правопорушення. Зокрема, така інформація безпосередньо використовується в ході висунення версій, при плануванні розслідування злочину, під час організації проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також їх комплексів (тактичних операцій та комбінацій).

В. В. Білоус, вивчаючи сутність фіктивного підприємництва та фіктивного підприємства, зазначає, що фіктивне підприємництво постає початковим етапом, а фіктивне підприємство – універсальним знаряддям для вчинення широкого кола злочинів [1, с. 5].

На думку С. С. Чернявського, головними ознаками фіктивних підприємств є: 1) реєстрація в державних органах з порушенням законодавства; 2) застосування для здійснення діяльності, щодо якої є заборона; 3) використання підприємства для прикриття злочинної діяльності; 4) здійснення підприємницької діяльності, незареєстрованої в державних органах [2, с. 121-122].

В. В. Лисенко вважає, що фіктивним підприємством можна визнавати суб'єктів підприємництва, які створені з використанням неправдивої інформації щодо його засновників, адміністрацію, місцезнаходження (за підробленими, викраденими документами, на підставних осіб, на осіб без певного місця проживання, на окремих громадян за окрему плату) з метою використання їх як засобу вчинення або приховування протиправних (злочинних) дій. Важливим є те, що фіктивні підприємства варто розглядати лише в рамках суб'єктів підприємництва, які пройшли відповідну державну реєстрацію [3, с. 240-241].

Способи вчинення фіктивного підприємництва об'єднують у дві основні групи: 1) створення суб'єкта підприємницької діяльності, тобто юридичної особи, з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких існує заборона; 2) придбання такого суб'єкта для досягнення зазначених протиправних дій [4, с. 119].

Крім цього, способи вчинення фіктивного підприємництва також поділяють на:

- способи, що являють собою легальні дії (при створенні (придбанні) фіктивного підприємства) фіктивного підприємства правопорушники діють з формальним додержанням чинної процедури);
- способи, що поєднують у собі елементи обману в різних його формах (використання підроблених документів, печаток, штампів);
- способи, які потребують залучення інших осіб (використання підставних осіб у ролі засновників і керівників фіктивних підприємств).

Початковий етап вчинення фіктивного підприємництва характеризується тим, що організатором підприємства приймається рішення про доцільність створення суб'єкта підприємницької діяльності, тобто юридичної особи (підприємства) і вирішується низка пов'язаних з цим організаційних питань, зокрема: визначається мета створення і предмета діяльності певного підприємства; обирається організаційно-правова форма створюваної юридичної особи; обирається місце державної реєстрації, з урахуванням мети створення підприємства, наявних зв'язків (у т. ч. корупційних), технічних можливостей, нерухомого майна та ін.; підбираються юридичні адреси та укладаються відповідні договори (купівлі-продажу, міни, оренди, безоплатного користування і т. ін.) або підшукується на роль засновника особа, яка мешкає (зазвичай, зареєстрована) на території певної адміністративної одиниці; підбираються особи на роль засновників і керівників підприємства; визначається порядок формування статутного фонду; готується пакет установчих документів; нотаріально посвідчуються підписи засновників на установчих документах юридичної особи; здійснюється підготовка та нотаріальне посвідчення співзасновників з метою відкриття тимчасового рахунку і внесення на нього певних грошових коштів (у разі необхідності сформувати статутний фонд грошами); відкривається тимчасовий рахунок і вносяться на нього гроші (у розмірі, який є не меншим мінімально визначеного законодавством для певної організаційно-правової форми юридичної особи); здійснюється сплата збору за державну реєстрацію юридичної особи.

Зазвичай, перераховані дії супроводжуються, або ж безпосередньо здійснюються, «консультантами» – фахівцями-юристами у певній галузі, зокрема, адвокатами, юрисконсультами та нотаріусами.

Наступний, *реєстраційний етап* вчинення фіктивного підприємництва, полягає у наданні відповідного пакету документів працівникам офіційних установ, з метою державної реєстрації суб'єкта підприємництва.

Змістом такого пакету документів, зазвичай є:

- заповнена реєстраційна картка, до якої може бути додано як додаток заяву про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та / або реєстраційну заяву про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість;

– заява про включення до Реєстру неприбуткових організацій (при необхідності);

– примірник оригіналу (ксерокопія, нотаріально завірена копія) рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом;

– установчий документ (оригінал);

– інформація з документами, що підтверджують структуру власності засновників – юридичних осіб, яка дає змогу встановити фізичних осіб – власників істотної участі цих юридичних осіб.

У разі утворення юридичної особи на підставі модельного статуту в реєстраційній картці на проведення державної реєстрації юридичної особи проставляється відповідна відмітка з посиланням на типовий установчий документ.

У випадках, передбачених законом, додатково подається копія рішення органів Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України про надання дозволу на узгоджені дії або на концентрацію суб'єктів господарювання.

У разі державної реєстрації юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа, додатково подається документ про підтвердження реєстрації іноземної особи в країні її місцезнаходження, зокрема витяг із торговельного, банківського або судового реєстру.

Якщо документи для проведення державної реєстрації юридичної особи подаються засновником юридичної особи, державному реєстратору додатково пред'являється його паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця.

Якщо документи для проведення державної реєстрації юридичної особи подаються особою, уповноваженою засновником юридичної особи, державному реєстратору додатково пред'являється його паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та надається документ, що засвідчує його повноваження.

Термін державної реєстрації складає 24 години (не враховуючи святкових і вихідних днів) з моменту надходження документів для реєстрації.

Третій – *післяреєстраційний етап* вчинення фіктивного підприємництва полягає у такому.

Державний реєстратор у день державної реєстрації юридичної особи передає відповідним органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи.

У відповідний орган доходів і зборів одночасно з відомостями з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи державним реєстратором передається електронна копія заяви про обрання спрощеної системи оподаткування та / або реєстраційної заяви про добровільну реєстрацію в якості платника податку на додану вартість,

виготовлену шляхом сканування, якщо вони були представлені як доповнення до реєстраційної картки.

Взяття на облік юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів як платників податків і зборів в контролюючих органах підтверджується випискою з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, яка надсилається (видається) цим юридичним особам та відокремленим підрозділам юридичних осіб у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (п. 64.3 ст. 64 Податкового кодексу України).

У відповідності до ст. 58-1 Господарського кодексу України суб'єкт господарювання має право використовувати в своїй діяльності печатку. При цьому використання підприємством печатки не є обов'язковим.

Для початку «повноцінної роботи» фіктивно створені юридичні особи відкривають поточний рахунок в будь-якому комерційному банку. Відповідно до вимог Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валюті (Постанова Національного банку України № 492 від 12.11.2003 р.).

На даний момент для більшості організаційно-правових форм підприємств мінімальний розмір статутного капіталу законодавчо не встановлено, це означає, що він може бути будь-яким.

Для проведення процедури державної реєстрації суб'єкта підприємництва онлайн, правопорушники користуються відповідним сервісом Міністерства юстиції України. Що дає змогу здійснивши кілька нескладних операцій, зареєструвати необхідне товариство з обмеженою відповідальністю. Після відправки документа в обробку державна реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності (товариство з обмеженою відповідальністю) здійснюється протягом 24 годин, за умови, правильного заповнення даних і оформлення відсканованих документів. Коли процедура державної реєстрації завершується, до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців буде внесена інформація про зареєстроване товариство з обмеженою відповідальністю, включаючи дані про постановку на облік у підрозділі фіскальної служби.

Слід також зазначити, що фіктивне підприємство може створюватися (придбаватися) як з формальним додержанням вимог чинного законодавства (наприклад, вищеописаної процедури реєстрації), так і з порушенням вимог чинного законодавства.

Фіктивне підприємство може створюватися і при реорганізації вже існуючого приватного підприємства в товариство з обмеженою відповідальністю з подальшою перереєстрацією знову в приватне підприємство на підставну особу [4, с. 122].

Створена чи придбана підприємницька структура може бути підставною, являти собою організаційну основу для реєстрації інших юридичних осіб, діяльність яких уже безпосередньо завдаватиме шкоди або ж використовуватиметься як допоміжна ланка для вчинення злочинних дій [5, с. 29].

Як підсумок зазначимо, що способи створення фіктивних підприємств можуть бути різноманітними, і таке «урізноманітнення» зазвичай використовується злочинцями щоб відвернути підозру від того, що створення великої кількості суб'єктів підприємництва однією і тією ж особою переслідує майбутні злочинні цілі.

Література:

1. Білоус В.В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 20 с.
2. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09, 2010. 610 с.
3. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: теорія та практика: монографія. Київ : Логос, 2004. 324 с.
4. Білоус В. В. Розслідування фіктивного підприємництва. *Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія* / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. С. 95-202.
5. Берзін П. С. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконну конвертацію грошей, що вчиняється організованими злочинними групами. *Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні*. Харків : Право; Харк. центр по вивч. орг. злочинності, 2003. Вип. 6. С. 29-74.

Науковий керівник: Амеліна Анна Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПАЛИВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Порхун Олександр Володимирович

здобувач вищої освіти факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Національного університету державної фіскальної служби України

Загальновідомо, що підприємства паливної промисловості приваблюють злочинців значними фінансовими ресурсами та можливостями досить стрімкого збагачення. Одним із важливих завдань

кримінологічної науки є розроблення дієвих програм, спрямованих на зниження рівня злочинності у паливно-енергетичному комплексі України. Виконання цього завдання не можливе без вивчення злочинців, зокрема дослідження їх соціальних позицій, ролей і діяльності, потребно-мотиваційної сфери, ціннісно-нормативних характеристик, побудови класифікацій і типологій таких осіб.

В. М. Шутова пропонує класифікувати таких правопорушників у залежності від ролі і місця, яке вони займають у злочинній структурі, на дві основні групи: організаторів і виконавців. До сфери дії кримінального закону, на її думку, попадають в основному виконавці, тому саме їх характеристики відображаються, зазвичай, найбільш повно. Проведене нею дослідження показало, що це чоловіки у віці від 30 до 39 років, із середньою або середньою спеціальною освітою, робітники або без визначеного роду занять, одружені, на утриманні яких одна або дві дитини, які відповідно відчувають певні матеріальні труднощі. Серед виконавців виділяються два основні типи: вимушений і корупційний. Організатори, зазвичай, мають більш високий освітній рівень і соціальне положення, часто займають керівні посади і мають корупційні зв'язки. У цій групі виділяються також підприємницький і керівний типи [1, с. 9].

Дослідження вітчизняних науковців показують, що злочини, вчинені на об'єктах паливно-енергетичного комплексу, носять як груповий характер – 43,5% злочинів, так і вчиняються одноосібно – 56,5%. Злочинні групи складаються частіше за все з двох осіб (63% всіх випадків). Три особи у складі групи були виявлені у 21 %, більше трьох – 16 % випадків. У переважній більшості спостерігається проста співучасть, коли співучасники були виконавцями злочину – 94,8 %. [2, с. 201].

О. Ю. Левченко, в дослідженнях стану та тенденцій злочинності у нафтогазовому комплексі, застосовуючи метод вивчення документів, дійшов висновку, що майже третина осіб, які вчинили злочини в цій сфері, діяли в складі групи, майже чверть були раніше засуджені за скоєння злочинів, більше половини на момент учинення злочину взагалі не працювали, причому злочинна діяльність для них була основним джерелом доходу [3, с. 11].

Дослідження здійснене В. В. Фінчук, показало, що злочини на нафтогазових, електроенергетичних та вугільних підприємствах вчиняються чоловіками, оскільки вони частіше всього обіймають матеріально-відповідальні посади. У нафтогазовій галузі – 73%, у електроенергетичній – близько 69,61%, у вугільній – 60,6%. При цьому, 23% злочинів, вчинених молоддю у віці від 25-35 років, яка перебуває у фазі становлення. Вони не мають чітких уявлень про дозволене чи недозволене, оскільки зруйновані традиційні форми суспільної моралі. Молодіжне середовище дуже чутливе до проявів та загострення

соціальних протиріч, негативних впливів та зміни умов буття. Діапазон їх кримінальної відповідальності обмежено викраденням майна або електричних мереж, кабельних ліній електропередач та їх обладнання або їх умисне пошкодження, здійснення операцій з металобрухтом.

За освітнім рівнем серед злочинців, які вчинили злочини у нафтогазовій галузі мають вищу освіту – 57,7%, середню спеціальну – 32,7%, середню загальну – 9,6%; у електроенергетиці – 62% мають середню спеціальну освіту, 29% – вищу й 8% не закінчену середню. Переважають безробітні і ті, що ніде не навчаються – 44%, 31,5% – інші категорії (пенсіонери, різноробочі), крім того, 24% таких осіб на момент вчинення злочину були приватними підприємцями, або працівниками підприємств. На сьогодні, викрадення об'єктів електроенергетики дуже часто здійснюють неповнолітні [4, с. 85].

За місцем проживання: загалом у всій галузях паливно-енергетичного комплексу переважають мешканці міст – 58%, сільської місцевості – 42%.

Соціально-рольові характеристики: за видом занять: злочини у нафтогазовій галузі вчиняються переважно керівниками підприємств – 29,1%, керівники підрозділу підприємств – 24,1%, матеріально відповідальними особами – 22,3%, працівниками фінансово-бухгалтерської сфери – 20%, робітниками – 5%. Характеризуючи стаж роботи у нафтогазовій галузі: до 3 років – 11,4%, від 3-5 років – 45,9%, понад п'ять років – 42,7%. У середньому засуджені особи, перебували на посаді до 6 років і добре знали свої функціональні обов'язки [4, с. 86-87].

Дослідження морально-психологічного портрету засуджених за вчинені злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу України, відмічають особливості, які входять до структури особи злочинця, такі як: характер, темперамент, мислення, інтелектуальні та вольові якості. Вказані ознаки істотно впливають на поведінку людини, її реакцію на дію ззовні. Науковці вказують на більш високий, у порівнянні зі звичайними громадянами, рівень імпульсивності і агресивності, властивий злочинцям. Для злочинців характерний дисбаланс між самооцінкою і потребами: завищена самооцінка, схильність до самовиправдання, перекладання вини на інших осіб. У більшості вивчених злочинів сфери паливно-енергетичного комплексу, злочинцям даної категорії притаманне чітке усвідомлення протиправних дій, правовий нігілізм, задоволення своїх власних потреб будь-яким способом [4, с. 88].

Вивчення інтелектуальної сфери злочинців, здійснене Л. О. Шевченко, показало, що вони мають достатній рівень інтелекту з деякою ригідністю та слабо розвинене логічне мислення; інколи у злочинців у суперечливих або конфліктних ситуаціях може виникати емоційна дезорганізація мислення, тому вони віддають перевагу звичній

або вже знайомій справі. Злочинці, що вчинили злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу, достовірно прагматичніші, практичніші, орієнтуються на зовнішні обставини та задоволення власних корисливих інтересів, мають схильність до вимагаючої поведінки [5, с. 257].

Безпосередній особистий досвід є їх єдиним критерієм оцінювання правильності рішень, ідей, учинків, поведінки в цілому. Вирішуючи будь-які проблеми, вони прагнуть якомога швидше одержати конкретний результат, нехтуючи нормами моралі, закону. Незважаючи на рівень освіти, ця категорія злочинців виявляє обмеженість та професійну незатребуваність, має слабо розвинені трудові навички (працювало на момент скоєння злочину лише 4% осіб). Зосередженість їх уваги лише на поточних подіях, невміння своєчасно прорахувати життєву перспективу виявляє неналежний рівень інтелектуального контролю особистості [5, с. 257].

Відсутність сталих принципових настанов, недовіра авторитетам, категоричність, невміння адекватно оцінювати себе та інших, негативна установка щодо соціальної дійсності й оточення, сприймання нових поглядів та змін. Останнє пов'язане з поганою опірністю, критичністю та слабо розвиненим соціальним інтелектом і, як наслідок, невмінням знайти висококваліфіковану роботу з гідною платнею на ринку праці. Малокваліфікована, непрестижна робота з невеликим розміром заробітної плати, що не дозволяє задовольнити потреби людини, часто вимагає емоційних та фізичних перевантажень і в той же час не сприяє підвищенню інтелектуального рівня. Отже, таку роботу не цінують і легко можуть покинути, тому джерелом засобів існування стають, наприклад, крадіжки за колишнім місцем роботи.

Злочинці цієї групи обізнані зі стандартами соціально схвалюваної поведінки у суспільстві, але мають гранично середній рівень нормативності поведінки, а саме: схильні до ігнорування загальноприйнятих моральних зобов'язань та нормативних приписів, безвідповідальні, проявляють гнучкість щодо сприймання, оцінювання та виконання соціальних норм. Тобто у них недостатньо сформовані внутрішні нормативні регулятори поведінки. Потреба у свідомому плануванні та програмуванні своєї поведінки недостатньо розвинена, тому часто в них виникає залежність від ситуації, думки оточуючих людей [5, с. 257].

Дослідження Л. О. Шевченко показника фактора тривожності, характеризує злочинців цієї категорії як нестійких, таких, що відчують напруженість у важких життєвих ситуаціях та часто переживають стан страху, зневіру у власних силах. Тенденції розвитку сучасного українського суспільства різко зменшили кількість та саму можливість життєвих успіхів людей в різних сферах життєдіяльності, насамперед у

професійних. Невипадково, що тривожність, невизначеність, невпевненість стають значущими рисами особистості, викликають низку негативних змін у поведінці. Загальний аналіз тривожності як риси злочинців досліджуваної групи виявляє їх егоцентричність, тривожність, заперечення активності, готовність поступатися соціальними потребами заради власного добробуту, відсутність почуття провини за скоєний злочин [5, с. 257-258].

Враховуючи вищезазначені результати досліджень, слід виокремити основні напрями попередження правопорушень на підприємствах паливної промисловості: надання соціальної підтримки особам, які її особливо потребують; покращення охорони підприємств паливної промисловості; руйнування кримінального середовища на таких підприємствах; покращення виховної роботи з підлітками та формування сталої молодіжної політики держави; розвиток системи правового виховання; ведення антикримінальної контрпропаганди та викриття патології споживацтва.

Література:

1. Шутова В. Н. Криминологическая характеристика посягательств на сырьевые ресурсы Восточной Сибири и их предупреждение: автореф. дисс ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Иркутск, 2007. 25 с.
2. Шрамко С. С. Структура злочинних проявів на об'єктах паливно-енергетичного комплексу України: досвід узагальнення матеріалів судової практики. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36), С. 197-202.
3. Левченко Ю. О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.
4. Фінчук В. В. Криминологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. 225 с.
5. Шевченко Л. О. Психологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері паливно-енергетичного комплексу України. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). С. 255-258.

Науковий керівник: Старушкевич Анатолій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Національного університету державної фіскальної служби України

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 307 КК УКРАЇНИ (НЕЗАКОНЕ ВИРОБНИЦТВО, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ)

Федорченко Валентин Андрійович
студент Навчально-наукового Юридичного інституту Київський
міжнародний університет

Злочини у сфері незаконного обігу наркотиків завжди впевнено займають друге місце за поширеністю в Україні серед усіх видів злочинів (зокрема, виходячи зі статистики по кількості засуджених осіб). Більш «популярні» тільки злочини проти власності. Більше 12 000 осіб щорічно визнаються винним у вчиненні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. Велика частка злочинів цього виду складають дії щодо виготовлення, придбання та зберігання наркотичних засобів та психотропних речовин без мети збуту.

Об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди або створюючи загрозу завдання такої шкоди. Варто зазначити, що родовим об'єктом злочинів, предмет яких – наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, є об'єктивно сформована система суспільних відносин, яка забезпечує сприятливі умови і можливості невизначеному колу осіб користуватися благами життя, здорового буття, сприяє більш повному задоволенню матеріальних і духовних потреб членів суспільства і створює умови для подальшого прогресу суспільства в цілому. [2].

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 307 КК України, є встановлений порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на території України. Відповідальність за дії, пов'язані з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, може бути тільки за умови їх незаконності. Вирішуючи це питання, необхідно враховувати правовий режим того чи іншого класу зазначених засобів і речовин, який залежить від ступеня їх небезпечності для здоров'я людини, фізичних або хімічних властивостей тощо. З огляду на це, у Законі України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори" від 15.02.1995 р., а також у Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів від 6 травня 2000 р. № 770 вони згруповані у чотирьох таблицях, поділених, у свою чергу, на декілька списків [4, с. 5].

Ознакою, що належить безпосередньо до сфери об'єкта злочинного діяння, є предмет злочину, який вказує на зв'язок об'єкта з об'єктивною

стороною та іншими елементами складу злочину, дає можливість більш повно з'ясувати ознаки об'єкта посягання, характер і ступінь його суспільної небезпеки, а також, у більшості випадків, точно виразити у певних одиницях виміру завдану об'єкту шкоду. Склад розглядуваного злочину сконструйований таким чином, що в ньому прямо вказується на його предмет – наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги.

Для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогів, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, тому у кримінальних провадженнях даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань. Тому для цього законодавець дає визначення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Відповідно до положень ст. 1 Закону, можна зробити висновок, що наркотичними засобами є речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів[5].

Особливої уваги потребують випадки вилучення у однієї особи декількох наркотичних засобів і психотропних речовин, які належать до різних класифікаційних груп і різних кількісних розрядів. За загальним правилом у тому випадку, якщо у винної особи вилучено декілька наркотичних засобів, психотропних речовин, необхідно встановлювати кількісний розряд, до якого належить сукупний розмір вилучених засобів і речовин. Найпоширенішою є методика встановлення кількісного розряду декількох засобів і речовин, в якій за основу береться відсоткова частка вилученого засобу або речовини у відповідному кількісному розряді, який встановлюється нормативно-правовими актами[1].

Злочини в цій сфері являє собою певну психофізичну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психічної) сторони діяння. Зовнішню й виражає об'єктивна сторона злочину, а встановлення її ознак має неабияке значення для правильної кваліфікації злочину, його відмежування від суміжних діянь – як злочинних, так і незлочинних, визначення суспільної небезпеки самого посягання, правильного розкриття змісту інших елементів складу злочину. З об'єктивної сторони діяння, передбачені ст. 307 КК України, можуть бути виражені в незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту, а також незаконному збуті наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Такі ознаки об'єктивної сторони, як суспільно небезпечні наслідки і причиновий зв'язок між діянням та наслідками, що наступили, не є обов'язковими, оскільки на їх наявність прямо не вказується в нормі права. Таким чином, склад розглядуваного злочину відноситься до числа злочинів із формальним складом і вважається закінченим з моменту вчинення будь-

якої дії, зазначеної у ч. 1 ст. 307 КК України [6].

Злочин, передбачений ст. 307 КК України, має сім форм свого вираження. Це виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Отже, об'єктом злочину є правовий режим обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, під яким розуміються види діяльності, пов'язані з: культивуванням рослин, що містять наркотичні речовини; розробкою, виробництвом, виготовленням, зберіганням, розподілом, перевезенням, пересиланням, придбанням, реалізацією, відпуском, ввезенням на територію України, вивезенням з території України, використанням, знищенням наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до Переліку, що дозволяються та контролюються згідно з чинним законодавством. Об'єктивна сторона злочину описана як вичерпний перелік альтернативних форм злочинної поведінки, а саме незаконні: 1) виробництво; 2) виготовлення; 3) придбання; 4) зберігання; 5) перевезення; 6) пересилання; 7) незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. З нинішнім законодавством я не погоджуюсь, тому що воно потребує вдосконалення.

Стосовно способу здійснення злочину, засобу, знаряддя за допомогою якого був скоєний злочин, обстановки, можна сказати одне, що законодавець не дає точного опису стосовно цих умов, тому що будь-які підпадають під ст. 307 КК України, незалежно від умов будуть кваліфікуватися як злочин пов'язаний з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Література:

1. Доброрез І. О. Кримінологічна хар-ка та попередження незакон. виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, пересилання, перевезення наркот. засобів, псих. речовин або їх аналогів без мети збуту: За матер. Автономна Республіка Крим.Сімферополь., 2006. 199 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2341-14> (дата звернення 04.12.2018).
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А.М., Брич Л.П., Грищук В.К. та ін.]; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – Київ : Юрид. думка, 2008. – 1216 с.

4. Про затвердження Переліку Наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова КМУ від 6 травня 2000 р. Офіц. вісн. України. 2000. № 19. Ст. 789.
5. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 22 грудня 2006 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 18.02.2019)
6. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: підручник. Київ: Атіка, 2004. 279 с.

Науковий керівник: Бісюк Олена Сергіївна, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін, Київський міжнародний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ РІДИН, ЩО МІСТЯТЬ СПИРТ ПРИ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОБІГУ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ

Харченко Анна Андріївна

здобувач вищої освіти факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Національного університету державної фіскальної служби України

Експертиза спиртовмісних рідин, як самостійний вид, сформувалася порівняно недавно і може призначатися при розслідуванні злочинів різних категорій, коли спиртовмісні рідини домашнього або промислового виготовлення, і їх сліди на предметах носіях, певним чином пов'язані з подією злочину. Тому, під час досудового розслідування злочинної діяльності у сфері обігу алкогольних напоїв найбільш поширеним є призначення *експертизи рідин, що містять спирт*.

Предметом даної експертизи є встановлення фактичних даних про розслідувану подію на основі використання спеціальних знань у галузі теорії судової експертизи, хімії, технології виготовлення речовин, що містять спирт та методів їх дослідження [1, с. 372]. Тобто, предметом криміналістичної експертизи рідин, що містять спирт є встановлювані на основі експертних знань фактичні дані про обставини виготовлення спиртовмісних рідин, про приналежність розділених на частини рідин одному обсягу або джерелу виготовлення.

Об'єктами, які досліджуються в ході проведення експертизи рідин, що містять спирт є конкретні визначені обсяги різноманітних видів спиртних напоїв домашнього і промислового виготовлення, спиртовмісні суміші, спиртовмісні рідини технічного призначення, сліди спиртовмісних

рідин різноманітного цільового призначення, які розподілені в масі або знаходяться на поверхні предметів-носіїв, а також різні конструкції та обладнання, що знаходить своє використання при виробленні зазначених рідин кустарним способом [1, с. 372].

Тому, при досудовому розслідуванні злочинної діяльності у сфері обігу алкогольних напоїв, об'єктами дослідження експертизи рідин, що містять спирт можуть бути:

- контрольні індивідуально визначені обсяги спиртовмісних рідин різного цільового призначення, зокрема і суміші із рідинами іншої природи;

- сліди спиртовмісних рідин, що знаходяться на поверхні різних предметів-носіїв;

- пристосування, конструкції або апарати, що використовуються для отримання в домашніх умовах міцних спиртних напоїв;

- технологічні способи виготовлення і фальсифікації спиртних напоїв домашнього і промислового виробництва.

У залежності від виду спиртовмісної рідини, її кількості і поставлених перед експертом завдань застосовуються різні схеми експертного дослідження [2, с. 158]. Поширеними, на даний час в експертній практиці, методами дослідження рідин, що містять спирт є методи оптичної мікроскопії, спектрофотометрії в ультрафіолетовій і видимій областях спектра, емісійного спектрального аналізу, газорідинної та тонкошарової хроматографії, а також метод перегонки (дистиляції) та метод встановлення кількісного вмісту танінів при дослідженні та диференціації коньяків [1, с. 374].

Усі спиртовмісні рідини, незалежно від рецептурного складу, умов і способів виготовлення, характеризуються загальною властивістю – здатністю легко змінювати початковий склад під дією низки факторів: температури навколишнього середовища, герметичності ємності в якій зберігаються та ін. Зазначені властивості спиртовмісних речовин, обумовлені наявністю в їх складі легколетучих і легкоокислюваних компонентів, що повинно враховуватися під час роботи з такими об'єктами [3, с. 105-106].

Тому, готуючи матеріали для проведення експертизи рідин, що містять спирт, доцільно особливо дбати про збереження складу рідини, яка містить летючі компоненти, розміщати її доцільно в добре закорковані ємності та зберігати у прохолодному місці. Коли йдеться про визначення єдиного обсягу розділених об'єктів, то обов'язково потрібно повідомити експерта про умови існування розділених обсягів і вид ємностей, в яких вони перебували (пляшка, каністра тощо).

До типових завдань, які вирішуються експертизою рідин, що містять спирт можна віднести:

– встановлення приналежності спиртовмісних рідин, що знаходяться в об’ємі або слідах, певному виду, у відповідності до існуючої кримінально-правової, науково-технічної і торгівельної класифікації;

– встановлення загальної родової приналежності спиртовмісних рідин, тобто віднесення їх до одного виду у відповідності до існуючих класифікацій;

– встановлення загальної групової приналежності однорідних спиртовмісних рідин за ознаками, що свідчать про особливості рецептурного складу, технології виготовлення, специфічних умов зберігання;

– встановлення загального джерела походження спиртовмісних рідин за місцем і способом їх виготовлення;

– ототожнення конкретних обсягів спиртовмісних рідин, розділених на частини у зв’язку з розслідуваною подією;

– встановлення приналежності спиртовмісних рідин певному виду (типу) і сорту виробу промислового виготовлення і їх відповідності характеристикам ДСТУ;

– віднесення різних пристосувань і конструкцій до перегонних апаратів для отримання міцних спиртних напоїв у домашніх умовах;

– визначення способу виготовлення спиртовмісних рідин.

Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень Міністерства юстиції України [4] визначений орієнтовний перелік питань, вирішуваних в ході експертизи рідин, що містять спирт. Він зокрема такий:

Чи є в даній ємності (склянці, банці тощо) або на поверхні предмета (на одязі, папері) сліди рідин, що містять спирт?

Чи належить дана рідина до міцних алкогольних напоїв? Якщо належить, то до якого їх виду, та чи відповідає ця рідина вимогам ДСТУ?

Чи є дана рідина етиловим спиртом та чи відповідає вона вимогам ДСТУ?

Чи мають дані зразки спиртових рідин спільну родову (групову) належність?

Промисловим чи саморобним способом виготовлена спиртова рідина?

Чи придатний даний пристрій для виготовлення міцних спиртних напоїв?

Чи відповідає за своїми характеристиками алкогольний напій у даній пляшці характеристикам напою, зазначеним на етикетці?

У практичних посібниках, підготовлених науковцями [1, с. 373-374], такі питання зазвичай розділяються на діагностичного і ідентифікаційного характеру.

Щодо питань діагностичного характеру, то експерту можуть бути поставлені такі:

1) Чи є дана рідина спиртовмісною, до якого виду вона належить, і яка її міцність?

2) Чи є в даній ємності або на поверхні предмета сліди рідини, що містить спирт?

3) Чи є дана рідина етиловим спиртом; якщо так, то гідролізним чи ректифікатом?

4) Саморобним чи кустарним способом виготовлена дана спиртова рідина?

5) Чи є дана маса (рідина) брагою, придатною для виготовлення самогону?

6) Чи відповідає дана рідина певному виду вино-горілчаних виробів?

7) Чи є наданий апарат або пристосування обладнанням для виготовлення спиртних напоїв?

До питань ідентифікаційного характеру, відносять такі:

1) Чи має рідина, якою утворені сліди на предметі-носії, спільні родову, групову належність з рідиною, наданою для дослідження?

2) Чи становили раніше єдиний об'єм рідини, виявлені в різних ємностях?

3) Чи є рідина, виявлена на місці обшуку, самогоном, і чи є вона частиною об'єму рідини, що знаходилась у пляшці, вилученій у підозрюваного?

4) Чи відповідає за своїми технічними і якісними характеристиками алкогольний напій у даній пляшці характеристикам напою, зазначеним на етикетці?

При цьому слід враховувати, що не доцільною є постановка запитань у невизначеній і неконкретній формі, наприклад про те, що являє собою рідина, якою речовиною утворені плями, сліди яких речовин наявні на предметі-носії. Такі питання не характеризують завдання дослідження, при цьому варто враховувати, що коло рідких речовин досить широке, а коло перевіряємих об'єктів може обмежуватися обставинами конкретного розслідуваного злочину.

Також слід враховувати, що індивідуальне ототожнення конкретних обсягів спиртовмісних рідин на практиці досягається у тих випадках, коли слідчим шляхом вдається встановити, який конкретно обсяг рідини є у справі елементом матеріальної обстановки, яке його походження і які умови існування.

Необхідність вирішення завдань індивідуального ототожнення частіше за все виникає у випадку розслідування злочинів, пов'язаних зі збутом міцних спиртних напоїв домашнього виготовлення, розкраданням спиртовмісної рідини з виробництва, коли мало місце розділення певного обсягу рідини на частини. Успішному вирішенню цього завдання сприяє надання експерту відомостей про походження досліджуваних об'єктів, умов їх існування і зберігання.

Якщо в результаті проведення слідчих (розшукових) дій все ж немає можливості встановити, який конкретно обсяг рідини є шуканим у справі, тоді на вирішення експертизи ставляться питання про встановлення загальної родової або групової приналежності об'єктів.

Рід об'єктів в експертизі рідин, що містять спирт виділяється у відповідності до існуючих науково-технічних класифікацій і найменувань товарної продукції.

Група є більш вузькою множиною об'єктів, що виділяється із роду за ознаками, обумовленими особливостями рецептурного складу, технології виготовлення, умовами зберігання і іншими особливостями існування об'єктів.

Література:

1. Експертизи у судочинстві України: навчально-науковий посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 504 с.
2. Современные возможности судебных экспертиз: метод. пособие / Л. Д. Беляева, А. Ю. Бутырин, Ю. М. Воронов; под ред. Ю. Г. Корухова. Москва : РФЦСЭ МЮ РФ, 2000. 261 с.
3. Моисеева Т. Ф. Криминалистическое исследование веществ, материалов и изделий из них: курс лекций. Москва : изд-во «Щит-М», 2005. 208 с.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

Науковий керівник: Амеліна Анна Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Національного університету державної фіскальної служби України

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ : ПРАВОВІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Яценко Аріна Станіславівна

*студентка 5 курсу, Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

Анотація. В тезах розкрито заходи, які відбуваються при реформуванні кримінально-виконавчої системи України, вказані її недоліки та переваги, запропоновано правові шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: кримінально-виконавче право, кримінально-виконавча система, реформування кримінально-виконавчої системи, правові шляхи вдосконалення.

Аннотация. В тезисах рассмотрены мероприятия по реформированию уголовно-исполнительной системы Украины, указаны ее недостатки и преимущества, предложены правовые пути ее усовершенствования.

Ключевые слова: уголовно-исполнительное право, уголовно-исполнительная система, реформирование уголовно-исполнительной системы, правовые пути усовершенствования.

Annotation. In the theses, measures for reforming the penitentiary system of Ukraine are considered, its drawbacks and advantages are indicated, and legal ways of its improvement are proposed.

Keywords: penal Law, penal system, the reform of the penal system, legal ways of improvement.

Кінець 2015 р. Міністерство юстиції оголосило початком реформ у кримінально-виконавчій системі України. На початку 2016 р. почали відбуватися кардинальні зміни, зокрема, було ліквідовано Державну пенітенціарну службу України, а на Міністерство юстиції покладено завдання і функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Нині Міністерство юстиції виступає послідовником Державної пенітенціарної служби, яка була ліквідована в частині виконання кримінальних покарань та пробації. Вже у вересні 2017 р. Кабінетом Міністрів України ухвалено Концепцію реформування (розвитку) пенітенціарної системи, яка повинна бути виконана до 2020 року.

Ліквідація відомства потягнула за собою чисельні зміни. Так, всі органи і установи підпорядковані Міністерству юстиції України, чисельність штату скорочена, установи виконання покарань були законсервовані або ліквідовані. Кількість засуджених, які знаходяться в місцях позбавлення волі, має постійну тенденцію до зниження.

Крім того, майже всі вимоги міжнародних організацій були виконані, але найважливіші проблеми кримінально-виконавчої системи, які мали місце до реформування, залишилися без змін. Наприклад, величезне недофінансування, високий рівень корупції у системі, закритість системи, дефіцит кадрів, численні порушення прав людини і громадянина під час відбування покарань та ін.

На нашу думку, є декілька завдань, які є першочерговими.

По-перше, зміна умов тримання засуджених осіб та осіб, взятих під варту, тобто практична реалізація вимог ст. 115 КВК, у якій вказано, що норми житлової площі збільшуються з 3 квадратних метрів до 4 квадратних метрів на засудженого. Також засуджені проживають у

гуртожитках з блочним (тобто камерним) розміщення. Але з огляду на те, що практично всі установи виконання покарань будувались у післявоєнні роки та передбачали тільки групове проживання засуджених, це є наймовірно складним процесом. Виходити з фінансово-економічних можливостей держави, все ж таки нерідко під гуртожитки пристосували приміщення, які мали зовсім інше функціональне призначення. Фактично перебудувати всі установи за єдиним проектом дуже складно.

По-друге, вдосконалення системи охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту, а також підвищення якості медичної допомоги. На нашу думку, потрібно забезпечити всі установи виконання покарань, а також СІЗО сучасним медичним обладнанням, спеціальними транспортними засобами, необхідні для переміщення осіб, що хворіють на туберкульоз або інші тяжкі захворювання. Також необхідно забезпечити установи виконання покарань необхідною кількістю медичних співробітників.

По-третє, треба підвищити ефективність діяльності працівників органів та установ виконання покарань, з урахуванням рекомендацій Європейських пенітенціарних правил. Потрібно істотно змінити психологію та подолати стереотипи персоналу органів і установ виконання покарань у взаємовідносинах з засудженими до позбавлення волі. Також працівникам органів і установ виконання покарань гідна заробітна плата з урахуванням характеру та умов їх роботи.

По-четверте, підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Цей напрям є дуже важливим, бо надає змогу побачити всі переваги покарань, що не пов'язані з позбавлення волі. На це повинна спрямовуватись соціальна переорієнтація кримінально-виконавчої політики країни.

Вважаємо, що Міністерство юстиції поспіхом ліквідувавши ДПтС, так і не представило чіткого, прозорого й послідовного програмного документу реформування кримінально-виконавчої системи України.

Урахування законодавцем викладених нами пропозицій могла б значно наблизити стратегічні засади реформування кримінально-виконавчої системи до вимог міжнародних стандартів поведінки із засудженими, правову безпеку персоналу й засуджених до сучасних реалій і задовольнити постійно зростаючі вимоги до практичної діяльності органів та установ виконання покарань.

Науковий керівник: Гальцова Олена Володимирівна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Господарське право. Господарське процесуальне право. Екологічне право. Земельне право. Аграрне право. Фінансове право. Банківське право

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯНИНА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЙОГО ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Краснова Юлія Андріївна

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Вороніна Аліна Олександрівна

студентка юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України

На сьогодні внаслідок ускладнення взаємодії суспільства з природою, перед людством актуальним постає питання ролі права громадян на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище. Людина є живою істотою, яка не може існувати поза природою, тому ефективна взаємодія суспільства з довкіллям є найважливішим чинником поліпшення життя і здоров'я. Для збереження генофонду людське суспільство повинно активніше сприяти вирішенню проблем екології і охорони здоров'я, недопущенню негативних наслідків впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище.

Право на безпечне довкілля (навколишнє середовище) є самостійним правом. Було б не зовсім правильно розглядати його лише як частину якого-небудь іншого права, зокрема права на охорону здоров'я. Зрозуміло, що здоровою людина може бути тільки у разі проживання у відповідних природних умовах. Проте здоров'я людини і безпечне довкілля є різними об'єктами правової охорони, для них характерні свої специфічні форми і методи правового регулювання [1, с.30].

Так, проблема прав людини на сприятливе навколишнє середовище була обговорена, як самостійна, на Стокгольмській конференції ООН по довкіллю в 1972 році, яка у першому принципі проголосила: «Людина [повинна мати] має основне право на свободу, рівність і сприятливі умови життя в довкіллі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя, вона [людина] несе головну відповідальність за охорону і поліпшення довкілля на благо нинішнього і майбутніх поколінь» [2, с.10-13].

У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] зазначено, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Виходячи з цього положення, Україна здійснює екологічну політику у межах своєї території, яка спрямована на забезпечення безпечного для життя і здоров’я людини навколишнього природного середовища, захист населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням природи, порушенням в ній екологічної рівноваги.

Безліч невирішених проблем щодо реалізації права громадянина на безпечне для його життя та здоров’я навколишнє природне середовище створюють саме антропогенно забруднені об’єкти енергетики, добувної і важкої промисловості, а також сільське господарство і транспорт, на яких недостатньо втілюються норми екологічного законодавства. Наприклад, нерозважливе закриття шахт, їх затоплення, що в дійсності має певний негативний вплив на мешканців цих регіонів.

Екологічні катастрофи, як Севезо у 1976 р., Бхопал у 1984 р., Чорнобиль у 1986 р., розлив стічних вод в Іспанії в 1998 р., та вибух нафтової платформи Deep Water Horizon у 2010 р., дійсно привели до значних судових процесів. Проте, ні майбутні покоління, ні навколишнє природне середовище самі по собі ніколи не з’являлися в суді під час розгляду справ.

Термін «екоцид», що означає будь-які значні руйнування та знищення природного довкілля, було введено в обіг після гербіцидної катастрофи в Південно-східній Азії, що мала місце підчас війни у В’єтнамі. У квітні 2010 р., юрист з Великобританії, Поллі Хіггінс запропонував ООН визнати екоцид міжнародним злочином проти миру на ряду з геноцидом, злочинами проти людства, воєнними злочинами та злочинами агресії [4].

Таким чином, у порівнянні з наведеними прикладами, можна сказати, що людина, через свою нерозсудливість та поспіх, наразі не здатна брати відповідальність за наслідки техногенного впливу на навколишнє середовище.

Нещодавно було оприлюднено великий звіт Всесвітньої організації охорони здоров’я (ВООЗ), у якому зазначають, що два найбільші «екологічні» вбивці у світі – це інсульти та інфаркти (2,5 млн на рік). Далі йдуть хвороби серця (2,3 млн) та рак (1,7 млн), респіраторні хвороби (1,4 млн) та діарея (846 тисяч). У доповіді ВООЗ визначено цілий ряд екологічних причин і їхній зв’язок зі смертністю, а саме: забруднення навколишнього середовища, вплив хімічних речовин, зміна клімату та ультрафіолетового випромінювання, більш ніж 100 захворювань і травм та

ін. [5]. Але ж людство не може стабілізувати клімат і не може стабілізувати населення, тоді на Землі не існує екосистеми, яку ми можемо врятувати.

У розробках Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) є дані, що з врахуванням рівня економічного розвитку країни стан здоров'я населення залежить від екологічної ситуації на 20-80%. Для України цей показник обраховано приблизно у 57%, тобто стан нашого здоров'я прямо залежить від довкілля на 60% [6, с.81].

Виходячи з вищевикладеного, сьогодні Україна лише знаходиться на стадії формування належного рівня забезпечення реалізації права людини і громадянина на безпечне довкілля.

Крім того, сучасне законодавство створює належні умови життя в безпечному середовищі лише для людини. Але ж люди не єдині живі істоти на Землі, а поведуться нібито це саме так.

Тому виникає питання: Чому ж законодавством чітко не врегульоване право на існування в безпечному навколишньому середовищі інших живих істот, які страждають внаслідок антропогенної діяльності?

Значне зростання споживання людиною природних ресурсів спричинило величезні втрати в чисельності популяцій дикої природи у світі за останні сорок років, стверджує Всесвітній фонд дикої природи (WWF) [7]. У звіті організації йдеться про те, що чисельність популяцій хребетних видів тварин (ссавці, риба, птахи, амфібії та рептилії) з 1970 по 2014 рік знизилася на 60%.

Найактуальніші, але дуже загальні цифри по чисельності тварин містить Держстат у розділі «Ведення мисливського господарства» за 1990-2017 роки. За даними Держстату, за цей час копитних тварин у мисливських господарствах поменшало на 13,2%, хутрових тварин — на 19,1%, а побільшало тільки пернатих, причому аж на 95,8%. Але це, знову ж таки, лише дуже загальні підрахунки [8].

Отже, потрібно враховувати факт, що людська діяльність впливає не тільки на самих людей, а й на всіх живих істот, які існують у взаємодії з природою. Право громадянина на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище є своєрідним ядром всієї системи екологічних прав громадян. А тому передумовою сталого розвитку всього суспільства перш за все є не тільки задоволення потреб та інтересів громадян, а й турбота про інші живі організми. Адже усі живі істоти мають право на безпечне довкілля та встановлення чіткого законодавства щодо регулювання питання саме безпечного для них навколишнього середовища.

Література:

1. Булеца С.Б. Право особи на безпечне довкілля для життя та здоров'я. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 53. С. 29-33.
2. Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. Екоправо – Львів; [відпов. ред. проф. Світлана Кравченко; упоряд. Андрій Андрусевич та ін.]. 2-ге вид., доп. Львів: Норма, 2002. 416 с.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
4. Екоцид – злочин проти природи. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/environment>.
5. Вбивча природа: як забруднення навколишнього середовища впливає на здоров'я. URL: <https://www.unian.ua/ecology/1304769-vbivcha-priroda-yak-zabrudnennya-navkolishnogo-seredovischa-vplivae-na-zdorovya.html>.
6. Безпечне довкілля – наше право чи обов'язок? / Н.В. Ільченко, В.Т. Гурська, Н.В. Романюк, Т.Л. Чумакова. Екологія і природокористування. 2011. Вип. 14. С. 76-85.
7. Всесвітній фонд дикої природи. URL: <http://wwf.panda.org/uk/>
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ЩОДО УЧАСТІ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Хомич Катерина Вікторівна

*студентка юридичного факультету Донецького національного
університету імені Василя Стуса*

На сьогоднішній день процесуальне законодавство України пройшло етап реформування, пов'язаного з прийняттям та введенням в дію нових редакцій процесуальних кодексів, які запроваджують чимало нових, раніше не відомих національному законодавству, інститутів. Так, з 15.12.2017 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII [1], яким, з метою врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений захист прав свобод особи в суді, було запроваджено нового учасника процесу – експерта з питань права, положення щодо правового статусу якого знайшли відображення у новій редакції Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [2].

Особливостям правового статусу експерта з питань права присвячені дослідження науковців і практикуючих юристів, а саме: М. В. Шепітько [3], І. А. Бутирської [4], О. Кармаза, Д. Кушерця [5] та інших. Проте

питання щодо доцільності участі експерта з питань права в господарському процесі залишається дискусійним.

Вищенаведене обумовлює актуальність обраної теми дослідження, метою якого є обґрунтування напрямів удосконалення процесуального законодавства щодо регулювання правовідносин, які виникають в процесі участі експерта з питань права в господарському процесі.

Зміст слова «експерт» (від лат. *Expertus* – досвідчений) у тлумачних словниках розкрито як фахівець, що робить експертизу [6]. У юридичних словниках «експерт» - це особа, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій слідчим органом, суддею чи судом доручено провести експертизу й за її результатами подати висновок [7]. Тобто, основне призначення експерта з питань права в судовому процесі – це надання правової допомоги в межах і в спосіб, визначений в ГПК України, у питаннях, вирішення яких потребує спеціальних знань у сфері права.

Хоч і даний інститут є новим для України, проте вже тривалий час застосовується в міжнародному праві. Найбільш відомим прикладом є так звані *amicus curiae*, що дослівно означає «друг суду». Це особа (до того ж не тільки фізична), яка не є процесуальною стороною у справі, володіє виключними юридичними або професійними знаннями з важливої теми, що має місце в конкретній справі, і водночас бере участь в її розгляді з метою сприяння ухваленню справедливого судового рішення. У результаті своєї роботи такі «друзі суду» надають суду, що розглядає конкретну справу, *amicus curiae brief*, тобто свою думку, погляд, звіт. Особливо розповсюджена така форма правової експертизи у США та Великій Британії, однак інколи вона застосовується і в країнах з правовими системами континентального права. Дещо схожою формою правової експертизи є інститут генеральних адвокатів, який діє у структурі суду Європейського Союзу (Європейський суд справедливості, Люксембург) та адвокати якого надають допомогу суддям, пишучи необов'язкові письмові висновки, які в подальшому є рекомендаціями по розгляду конкретної справи [8].

Чинне законодавство не містить визначення поняття та вимог до експерта з питань права. У відповідних положеннях лише зазначено, що «як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визначеним фахівцем у галузі права» (ст. 70 ГПК України). Проте невирішеним залишається питання про те, який науковий ступінь повинен бути в такої особи, кого саме слід вважати «визнаним фахівцем в галузі права» та чи має право така особа давати висновки в іншій галузі права ніж та, в якій отримано науковий ступінь.

Практичні проблеми виникають під час процедури залучення експерта з питань права до участі в судовому процесі. Оскільки аналіз норм чинного законодавства говорить про те, що: «Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом». Проте, хто повинен заявити таке

клопотання та в яких випадках воно має бути задоволене в законодавстві не визначено.

Аналіз судової практики свідчить і про те, що поки не сформовано єдиного підходу до формального викладення інформації про експерта з питань права в судових рішеннях.

Так, ухвалами Господарського суду Луганської області від 19.03.2018 у справі №913/982/17 [9] та Господарського суду міста Києва від 27.03.2018 у справі №910/22855/17 [10] задоволено клопотання позивача про допуск до участі у справі експертів в галузі права. Варто зазначити, що у наведених ухвалах не зазначено інформації про залучених експертів: ні наукового ступеня, ні вченого звання, ні місця їх роботи.

В судовій практиці наявні і приклади відмови у залученні експерта з питань права, про що свідчить постанова Київського апеляційного господарського суду від 09.01.2018 у справі №910/4501/17, в якій, зокрема, йдеться про відмову у задоволенні відповідного клопотання відповідача[11]. Варто звернути увагу, що у постанові містяться відомості про місце роботи, посаду та почесні звання, експерта з питань права, натомість інформація про науковий ступінь і вчене звання відсутня.

ГПК України чітко розмежовує правовий статус експерта та експерта з питань права. Так, цим учасникам присвячені різні статті в ГПК України: ст. 69 регламентує статус експерта, а ст. 70 – статус експерта з питань права.

На законодавчому рівні закріплені вимоги до висновку експерта, а саме те, що предметом висновку експерта не можуть бути питання права (ст. 98 ГПК України). Тобто, висновок експерта є доказом у справі, на підставі якого суд встановлює певні обставини, що входять до предмета доказування та мають значення до справи. В свою чергу, висновок експерта в галузі права є результатом дослідження визнаного фахівця у галузі права щодо застосування аналогії закону, аналогії права або змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі. Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими. З огляду на це, висновок експерта у галузі права не є доказом у справі та має допоміжний (консультативний) характер і не може бути обов'язковим для суду (ч. 1 ст. 109 ГПК України).

Отже, перелік питань, які можуть бути поставлені перед експертом з питань права є вичерпним, тобто стосується лише застосування аналогії закону та аналогії права, а також змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі та не може стосуватися питань застосування будь-яких норм права.

Деякі науковці висловлюють думку, що висновки експертів з питань права не є новелою українського законодавства, оскільки Верховний Суд

та Конституційний Суд України враховують при прийнятті рішень висновки фахівців у сфері права щодо застосування норм права. Підготовкою таких висновків займаються Науково-консультативні ради, що діють при вказаних судах [12]. Проте не слід ототожнювати статус експерта з питань права із статусом Науково-консультативних рад. Так, експерт з питань права є самостійним учасником судового процесу та бере безпосередню участь у справі, тоді як Науково-консультативна рада є органом, утвореним при суді і учасники процесу не мають жодного відношення щодо залучення даного органу до справи. Крім цього різними є і джерела їхнього фінансування.

Дискусійним є і питання чи не замінять експерти з питань права суддю, оскільки професійний суддя є юристом, тобто по суті він і сам є експертом з правових питань і повинен краще за будь-яких спеціалістів самостійного їх вирішувати.

Таким чином, запровадження у господарський процес експерта з питань права як нового учасника судового процесу є важливим кроком, який дає змогу суду отримувати фахову думку з вузькопрофільних юридичних питань. З метою удосконалення процесуального законодавства щодо регулювання правовідносин, які виникають в процесі участі експерта з питань права в господарському процесі пропонується конкретизувати положення ГПК України шляхом визначення:

- вимог до наукового ступеню особи, яка може бути залучена в якості експерта з питань права;
- кола осіб, якими може бути залучено експерта з питань права для участі в справі;
- алгоритму вирішення питання про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи.

Література:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436. (Із змінами).
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 6. Ст. 56. (Із змінами).
3. Шепітько М. В. Про процесуальний статус судового експерта та експерта з питань права: матеріали круглого столу з нагоди 100 – річчя від дня народження М. В. Салтевського (Харків, 30 жовтня 2017 р.). Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. С. 74-76.
4. Бутирська І. А. Правовий статус експерта з питань права у господарському процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород: Право, 2018. С. 108-111.

5. Кармаза О. Експерт з питань права в судовому процесі: новели законодавства України / О. Кармаза, Д. Кушерець. Підприємництво, господарство і право. 2017. №10. С. 32-36.
6. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1971. Т.2. 1972. С. 462.
7. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. К.: Юрінком Інтер. 2003. С.132.
8. Аналітична довідка з приводу експерта з питань права: проблема процесуального статусу. URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protsesualnogo-statusu/.
9. Ухвала господарського суду Луганської області від 19 березня 2018 р. у справі № 913/982/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72958947> (дата звернення 12.02.2018).
10. Ухвала господарського суду міста Києва від 27 березня 2018 р. у справі № 910/22855/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73002148> (дата звернення 22.12.2017).
11. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 09 січня 2018 р. у справі № 910/4501/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71577211> (дата звернення 11.04.2017).
12. Бортман О. Експерт у галузі права: суддя чи фрілансі? Юрист&Закон. 2017.№47.URL:http://vkr.ua/ua/publications/articles/ekspert_u_galuzi_prava_suddya_na_frilansi/.

Науковий керівник: Лехкодух Інна Олександрівна, старший викладач кафедри господарського права, юридичний факультет, Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЩОДО УЧАСТІ СВІДКІВ В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Якименко Вікторія Русланівна
студентка юридичного факультету Донецького національного
університету імені Василя Стуса

Україна, як правова держава, стоїть на шляху вдосконалення законодавства. В межах чергового етапу судової реформи відбулось оновлення процесуального законодавства, яке полягало в розробці, зокрема нової редакції Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [1]. Зазначена редакція ГПК України містить багато

новел, однією з яких стала можливість участі свідка у господарському процесі.

В статті 129 Конституції України [2] законодавець визначає пріоритетну засаду судочинства – змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і доведенні їх переконливості. Зазначений принцип знайшов відображення і у новій редакції ГПК України. В результаті в господарському процесі з'явився новий учасник – свідок.

Проблемні питання, пов'язані з оновленням господарського процесуального законодавства, привернули увагу науковців. Їх досліджували О. Духовна, Г. Павленко, В. Хоменко, Д. Демін [3] та інші. Проте низка питань залишається дискусійними.

Вищезазначене вказує на актуальність обраної теми дослідження, метою якого є обґрунтування пропозицій щодо шляхів (або напрямків) удосконалення господарського процесуального законодавства.

В господарському процесі свідком може бути будь-яка дієздатна фізична особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи (ч.1 ст. 66 ГПК України). Законом чітко визначено коло прав та обов'язків свідка, зокрема, йому гарантується право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє, користуватися письмовими записами, відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом, а також право на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду (ч. 4 ст. 66 ГПК України).

Показання свідка - це повідомлення особи про відомі їй обставини, що мають значення для справи, які викладаються письмово у заяві. Закон визначає вимоги до такої заяви, лише при дотриманні яких показання свідка будуть належним і допустимим доказом під час розгляду справи господарським судом та вирішення відповідного спору, однією з яких є наявність нотаріально посвідченого підпису свідка (ч. 1 ст. 87, ст. 88 ГПК України).

Отже, свідок має право викласти свої показання у письмовій формі у заяві свідка, де має зазначити особисті дані (прізвище, ім'я та по батькові), місце проживання (перебування) та місце роботи, поштовий індекс, реєстраційний номер облікової картки платника податків за його наявності або номер і серія паспорта, номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти (за наявності), все що йому відомо по справі та джерело обізнаності про обставини справи. Як вже зазначалось, підпис свідка на заяві посвідчується нотаріусом, проте не вимагається нотаріального посвідчення підпису сторін, третіх осіб, їх представників, які дали згоду на допит їх як свідків.

Саме заява свідка - це те, що первинно має лежати в матеріалах справи, щоб надалі можна було ініціювати виклик такого свідка в судове

засідання. Тільки в разі залучення заяви свідка до справи господарський суд має право розглянути питання про його виклик до судового засідання.

Як показує практика, заява свідка сприяє вирішенню судового спору. Наприклад, як стверджує практик-науковець Г. Павленко, що в його практиці подібне ставалося, а саме в справі про захист прав інтелектуальної власності. Суперечка стосувалася відшкодування збитків за нібито незаконне використання торговельної марки. У цій суперечці за допомогою підготовки і долучення заяв свідків до матеріалів справи, відповідачу вдалось довести, що позивачем було пропущено строк позовної давності. В свою чергу, була проведена робота з поруч наближених до позивача людей, які підтвердили, що він знав про використання торговельної марки фактично з моменту її державної реєстрації в 2009 році. Беручи до уваги вищевказану доказову базу, позивач сам ініціював мирні переговори та закриття провадження у справі [4].

Необхідно відзначити, що сьогодні сторони судових суперечок не часто вдаються до використання показань свідків в господарському процесі. В першу чергу, багато науковців не оцінюють заяву свідка як реальний інструмент доказування, який може вплинути на результат господарського спору.

На практиці при залученні до матеріалів справи письмових заяв свідків у сторін виникають практичні проблеми, пов'язані з тлумаченням положень нової редакції ГПК України. Так, Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у постанові від 13 грудня 2018 року по справі № 916/4267/15 висловив позицію, що положення, закріплені у частині 3 статті 88 ГПК України не підлягають розширеному трактуванню, а тому слід суворо дотримуватися нормам процесуального закону і подавати заяву свідка тільки з підписом, завіреним виключно нотаріусом [5].

Незважаючи на те, що правовий статус свідка чітко визначений у цивільному та кримінальному процесі, його роль в господарському має певні особливості.

По-перше, це нормативна обмеженість випадків встановлення обставин на підставі такого виду доказів. Зокрема, якщо відповідно до законодавства або звичаїв ділового обороту певний юридичний факт підлягає фіксації в конкретному документі, то показання свідків не вважаються допустимим і достатнім засобом доведення, що підтверджується практикою Верховного Суду.

По-друге, визначено коло осіб, які не можуть бути свідками при розгляді господарських справ (ст. 67 ГПК України).

Щодо імперативного порядку дій, то законодавець передбачив обмеження стосовно можливості свідків з ознайомленням ходу судового засідання, вони видаляються із зали судового засідання у відведені для

цього приміщення. Обов'язок вжиття заходів щодо того, щоб свідки, які допитані судом, не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав покладається на судового розпорядника. Враховуючи зазначене, вбачається доцільним анонімно повідомляти свідків про розгляд справи, та настання кримінальної відповідальності за обговорення доказів з іншими учасниками справи до моменту розгляду справи.

Отже, необхідно відзначити, що сьогодні сторони судових суперечок не часто вдаються до показань свідків в господарському процесі. Проте, в цілому слід констатувати, що можливість участі свідків у господарському процесі є скоріше позитивним, ніж негативним нововведенням, оскільки розширення інструментів доведення йде на користь повного і об'єктивного розгляду справ.

В результаті проведеного дослідження пропонується удосконалити господарське процесуальне законодавство, шляхом доповнення ГПК України положеннями щодо обов'язку суду анонімно повідомляти свідків про розгляд справи, та настання кримінальної відповідальності за обговорення обставин справи та доказів з іншими учасниками справи до моменту розгляду справи.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56. (Із змінами).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. (Із змінами).
3. Сидоренко Д. Судова реформа: перші підсумки. Юридична газета online. 2018. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/events/sudova-reforma-pershi-pidsumki.html> (дата звернення: 15.03.2019).
4. Постанова Західного апеляційного господарського суду від 07 березня 2019 р. у справі № 914/1667/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80491522> (дата звернення: 25.04.2019).
5. Постанова Верховного Суду від 13 грудня 2018 року по справі № 916/4267/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79112534> (дата звернення: 25.04.2019).

Науковий керівник: Лехкодух Інна Олександрівна, старший викладач кафедри господарського права, Донецький національний університет імені Василя Стуса

КОНСТИТУЦІЯ УНР 1918 РОКУ: СТВОРЕННЯ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Базан Ірина

студентка I курсу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

Український національний рух 1917-1918 років відзначився діяльністю представницького, згодом революційного, парламенту – Української Центральної Ради (далі - УЦР). Це був період відродження та консолідації української нації, формування і становлення національно-державних інститутів. Хоча ця революція і зазнала невдачі, проте її досвід має теоретичне і практичне значення. Особливо це стосується сфери конституційного права. Зокрема, Українська Центральна Рада останній день свого правління, 29 квітня 1918 року, проголосила Конституцію Української Народної Республіки (далі - УНР).

Робота над проектом Конституції розпочалася після проголошення УНР, оскільки ця історична подія поставила на порядок денний необхідність прийняття Основного Закону. З самого початку в основу Конституції було покладено ідею поділу влади з метою гарантувати демократичний розвиток Української держави. В умовах сьогодення за браком джерел важко достеменно відтворити роботу Конституційної комісії. Матеріалів її засідань дослідниками не виявлено. Лише окремі спогади про роботу Конституційної комісії містяться у мемуарній літературі. Тогочасні політики свідчать, що у листопаді - грудні 1917 року комісія працювала доволі активно. Заслуговують на увагу спогади П. Христюка про дискусії в Конституційній комісії між українськими есерами, які дотримувались двох протилежних точок зору в питанні державного устрою України. На думку одних, це мала бути парламентська республіка, інші вважали, що «Україні не судилося бути нічим іншим, як республікою Рад селянських, робітничих та солдатських депутатів, тобто державою класовою» [9, с. 64]. Проект Конституції опублікували в середині грудня 1917 року, проте через активний розвиток революційних подій не було можливості належним чином обговорити її прийняття. Текст Конституції, згадував Д. Дорошенко, «було ухвалено практично без змін, тобто в тій редакції, яка була запропонована комісією» [1, с. 104].

Дослідники цього питання дають доволі високу оцінку змісту Конституції УНР. О. Мироненко зазначив, що у грудні 1917 року «у великій Росії не існувало навіть натяків на уконституціювання будь-яких федеративних засад». У проекті «унормовувалась участь українського

народу» в управлінні Російською республікою через своїх депутатів у федеральному парламенті, представника УНР у федеральному Кабінеті Міністрів, адміністративному трибуналі, судах тощо [5, с. 129].

Конституція УНР складалася з 83-х статей і 8-ми розділів. Особливе місце і роль в Конституції УНР відводилась конституюванню прав і свобод людини. Як зазначає О. Скрипнюк: «Фактично УНР своїм першим конституційним актом серед європейських конституцій «другої хвилі» - періоду між Першою і Другою світовими війнами, які принесли в теорію і практику новітнього конституціоналізму більш змістовний виклад інституту прав та свобод людини і громадянина, у тому числі і нові підрозділи соціально-економічних та культурних прав та свобод, закріпила нове інноваційне розуміння прав та свобод людини» [7, с. 6].

Конституція УНР закріплювала право на життя, право на свободу та особисту недоторканість й домашнього вогнища, таємницю листування, право на повагу до приватного та сімейного життя, свободу місця перебування, а також політичні права – активні і пасивні вибори, свободу думки, слова, совісті, друку, свободу вираження поглядів, свободу зібрань та об'єднань, заборону дискримінації, свободу страйків. Тобто, Конституція УНР, наскільки це було можливо, захищала права громадян. Основний Закон проголошував, що ніхто не може бути заарештований без рішення суду, тобто забезпечував громадянам можливість не лише формальних, а й реальних прав. Підтвердженням цього слугує й стаття 19 Конституції УНР, про яку О. Скрипнюк писав: «Особливого значення набувало положення ст. 19 та розділу VIII Конституції УНР, щодо умов тимчасового обмеження або часткового припинення громадянських свобод, яке засвідчує високий ступінь відповідальності з яким її творці підходили до правової регламентації до вказаного правового інституту» [7, с. 6].

Всенародні Збори – парламент мали здійснювати вищу законодавчу владу в державі [6, с. 49-56]. Парламент обирав їх голову, його заступника та товаришів, з яких створювалася Президія. Голова парламенту очолював та організовував його роботу, представляв Республіку на міжнародній арені. Передбачалося, що сесії Всенародних Зборів скликатимуться не рідше, ніж два рази на рік, а перерва між ними не повинна була перевищувати трьох місяців. На вимогу двадцяти відсотків депутатів передбачалося скликання позачергової сесії протягом місяця. Рішення парламенту вважалися повноважними, якщо вони приймалися за умови присутності більше половини депутатів, а питання вирішеним за підтримки їх звичайною більшістю голосів від кількості присутніх. Конституційні зміни прийняті парламентом вважалися чинними, якщо вони приймалися кваліфікованою більшістю парламентарів у 3/5 голосів присутніх. При цьому вони вважалися чинними після ухвалення їх новим

складом парламенту простою більшістю голосів. Питання про відокремлення території, зміну державного кордону, проголошення війни, притягнення до слідства і суду міністрів вирішувалося 2/3 присутніх парламентарів [2, с. 96].

Аналіз змісту Конституції УНР 1918 року засвідчує, що Основний Закон закріплював статус в Україні класичної парламентської республіки. Зокрема, в статті 22 даної Конституції зазначено: «Вища власть виконавча в УНР належить Раді Народних Міністрів». Рада Міністрів уповноважувалась контролювати та координувати діяльність органів місцевого самоврядування. Уряд Республіки формувався головою парламенту, його склад, програма діяльності затверджувалася Всенародними Зборами. Строк діяльності уряду визначався трьома роками. Перед парламентом Рада Народних Міністрів і кожен міністр окремо несли політичну відповідальність за свою діяльність [10].

Влада в УНР, згідно з Конституцією, повинна була представлятися виключно судами. Стаття 63 зазначає: «Судових вирішень не можуть змінити ні законодавчі, ні адміністративні органи влади». Конституція передбачала рівність усіх громадян під час здійснення правосуддя. Особи, які не погоджувалися з рішенням суду мали право на оскарження. Генеральний суд вважався найвищою касаційною інстанцією (після першої і другої), формувався колегією суддів, обраною Всенародними Зборами [2].

Незважаючи на те, що Конституція УНР так і не набула чинності, її зміст засвідчує, що вона мала демократичний характер, створювала фундамент для всього законодавства УНР. Під час національно-визвольних подій 1918 року Основний Закон став прогресивним документом, юридично оформив відродження української національної державності у формі УНР.

Дослідники Конституції УНР дають їй різну оцінку. Позитивно оцінюючи Конституцію, К. Костів висловив переконання, що за територіальною організацією державної влади Україна «виразно наслідує Австрію», а «в постанові про конфлікти між центральною владою і місцевими владами» вбачається вплив американської конституції. Дослідник наголошував також на таких важливих особливостях Конституції, як республіканська форма державного устрою, парламентсько-демократичний режим тощо [3, с. 96]. Науковець В. Яблонський вважав, що УЦР створила свій перший Основний Закон ще задовго до проголошення Конституції УНР 1918 року. Дослідник вважав, що своїми універсалами вона «фактично створила «малу» Конституцію УНР», яка згодом доповнилася іншими нормативно-правовими актами. А «Статут про державний устрій, права і вольности УНР» складався із «адаптованих до української дійсності прогресивних положень кращих

конституцій Європи» [11, с. 55-56]. Критичну оцінку Конституції УНР дав В. Солдатенко, який стверджував, що «Основний Закон УНР і в прямому, і в переносному розумінні прагнув закріпити «вчорашній день», призупинити історичну ходу». Не можна залишити поза увагою висновок П. Солухи. У недосконалості Конституції УНР та політичній поразці УЦР він звинуватив її голову. «Комуністична політика Михайла Грушевського, – писав дослідник, – небажання ним зробити поступки, хоч би тимчасово, у земельному питанні, неспроможність його будувати державу, небажання рахуватися з тодішнім становищем України у зв'язку з перебуванням чужих армій на нашій землі, наша ізольованість від решти світу і цілковита наша залежність від наших союзників привели нашу республіку до повного її банкрутства» [4, с. 38].

Таким чином, хоча Конституція УНР була прийнята в останній день існування Центральної Ради і не діяла жодного дня, це не може применшити її значення в історії вітчизняного революційного конституціоналізму. Текст Основного Закону не тільки враховував найкращі досягнення світової та національно-правової думки, а й за рівнем демократичності багато в чому і перевищував усі сучасні йому конституції. Не поступався він чинним тоді Основним законам і за рівнем правової культури та юридичної техніки. Хоч Конституція й містила певні недоліки (у документі не згадувалося про герб, прапор, гімн держави, про основні принципи внутрішньої і зовнішньої політики, про порядок обрання місцевих органів влади і управління та ін. [8]), проте цілком заслуговує визнання та була доволі змістовною для змоги регулювання правовідносин в період становлення української державності. В сучасних умовах, коли стоїть завдання подальшого реформування українського суспільства, визнання досвіду цього періоду сприятиме успішному виконанню поставлених завдань у цьому напрямку.

Література:

1. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. Т. 1: Доба Центральної Ради. Ужгород, 1932. С. 331-332.
2. Конституція Української Народної Республіки від 29. 04. 1918р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18> (дата звернення: 20.03.2019 р.).
3. Костів К. Конституційні акти відновленої Української Держави 1917–1919 років і їхня політично - державна якість. Торонто: Укр. друк., 1964. 186 с.
4. Логвиненко І. А. Конституція УНР 1918 року: історія розробки, прийняття та оцінки в історіографії. *Право і безпека*. 2017. № 1(64). С. 35-39.

5. Мироненко О. М. *Витоки українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр. Теоретико-методологічний аспект: монографія*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 260 с.
6. Мироненко О. М. Конституція УНР – Української Народної Республіки. *Енциклопедія. Історія України*. Т. 5. Київ: Наукова думка. 2008. С. 96.
7. Скрипнюк О.В. Конституційні цінності: від теорії до практики. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 4(6). С. 4-8.
8. Ухач В. З. *Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.
9. Христюк П. *Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр.* Т. 1. Відень, 1921. 152 с
10. Ярош Д. В. Конституція Української Народної Республіки 1918 року про органи державної влади та управління України: історичний досвід і сучасність. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1-2 (13-14). С. 49-56.
11. Яблонський В. М. *Від влади п'ятьох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР*. Київ: Альтерпрес, 2001. 160 с.

РЕФОРМИ СУДОУСТРОЮ В ЗУНР ТА УНР ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Брянська Маргарита Дмитрівна

*студентка, юридичний факультет, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Становлення державного ладу Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) і Української Народної Республіки доби Директорії (УНР доби Директорії) у 1918-1919 рр. зумовили необхідність реформування органів судочинства, яке відбувалося під впливом революційних суспільно-політичних подій. Питання організації судових органів ЗУНР та УНР доби Директорії є особливо важливим правовим явищем в контексті осмислення історико-правового досвіду в сфері становлення вітчизняного судоустрою. Водночас означена проблема залишається актуальною тому, що надає можливість більш уважного звернення до першоджерел даного періоду та їх ґрунтовного опрацювання.

Внаслідок розпаду Австро-Угорської й Російської монархій та утворення на їх теренах нових держав взагалі й ЗУНР та УНР доби Директорії зокрема об'єктивно виникла потреба формування нових органів влади, управління та суду. Процес створення вітчизняних судових

органів в ЗУНР та УНР доби Директорії мав як спільні, так і відмінні риси, порівняльно-правовий аналіз яких дозволить простежити основні тенденції формування та функціонування судової гілки влади республік.

Становлення і розвиток судових органів ЗУНР характеризувалися їх трансформацією при тенденції збереження попереднього позитивно апробованого на західноукраїнських землях судоустрою в активну його перебудову відповідно до потреб тогочасного суспільного життя. На етапі становлення, основою організації судової системи в республіці стала австрійська судова система [1, с. 75]. В свою чергу, розбудова судоустрою УНР доби Директорії базувалася на фактичному відновленні судової системи часів Центральної Ради УНР і створенні судових інституцій з яскраво вираженим національним характером паралельно зі збереженням окремих їх видів російсько-імперської доби [1, с. 100]. Загалом, формування судової гілки влади в умовах творення національної державності ЗУНР та УНР у 1919 р. було особливо проблемним внаслідок негативного впливу війни, що зумовила політичну нестабільність і соціально-економічну кризу. Нормативно-правовою основою організації і функціонування системи загальних судових органів в ЗУНР стали 23 правові акти, особливе місце серед яких зайняв Закон «Про тимчасову організацію судів і власті судейської», прийнятий Українською Національною Радою 21 листопада 1918 р. Положення вказаного нормативно-правового акту мали на меті збереження австрійської моделі з обов'язковим наповненням її національним змістом, а саме: продовжували діяти правові акти у сфері здійснення судочинства за умови їх відповідності державній політиці ЗУНР (§1); судові ланки, які функціонували в межах юрисдикції колишнього цісарсько-королівського Вищого крайового суду у Львові ставали судами Західноукраїнської Народної Республіки (§3); судові установи відтепер виносили вирок від імені ЗУНР (§9); відбулося перейменування цісарсько-королівського повітового і окружного судів на повітовий і окружний суди Західноукраїнської Народної Республіки; за цісарсько-королівськими крайовими судами у Львові і Чернівцях відтепер закріплювалася назва «Окружний Суд Західноукраїнської Республіки» у Львові і Чернівцях відповідно (§6); найвищою судовою інстанцією республіки в повинен був стати Найвищий Державний Суд у Львові, в майбутньому утворений окремим законом (§ 10). Відповідно до § 4 Закону «Про тимчасову організацію судів і власті судейської» від 21 листопада 1918 р. правонаступником колишнього австрійського Міністерства судівництва проголошувався Державний Секретаріат Судівництва ЗУНР як окреме міністерство у складі Державного Секретаріату, функціональним призначенням якого було кадрове, організаційно-правове і матеріально-

технічне забезпечення формування і функціонування системи судочинства новоствореної республіки [2, с. 33-34].

Правове регулювання судоустрою УНР доби Директорії в свою чергу здійснювалося окремими нормативно-правовими актами, кожен з яких закріплював статус певної судової ланки. Окремим Законом «Про відновлення діяльності Генерального Суду під назвою «Найвищий Суд»» від 2 січня 1919 р. було ліквідовано Державний Сенат періоду Гетьманату і утворено «Найвищий суд Української Народної Республіки», який повною мірою можна вважати правонаступником Генерального Суду УНР доби Центральної Ради. Структурними одиницями вищого судового органу УНР доби Директорії були Цивільний, Карний та Адміністративний департаменти; йому було надано весь загальний функцій «Російського Правительствующого Сенату», а також касаційні функції Головного військового суду [4, с. 23]. Окремою низкою нормативно-правових актів було визначено і закріплено особливості функціонування апеляційної інстанції, зокрема було прийнято закони «Про скасування Закону бувшого гетьманського уряду від 9 липня 1918 р. «Про Судові палати і Апеляційні суди» від 24 січня 1919 р., «Про утворення Харківського і Одеського Апеляційних судів і відновлення Київського Апеляційного суду» та інші. Положення вищезазначених актів передбачали скасування Київської, Харківської та Одеської Судових палат і створення Харківського та Одеського Апеляційних судів, відновлення діяльності Київського Апеляційного суду з його попередніми повноваженнями [1, с. 101]. Нарешті роль першої інстанції в окремих цивільних і карних справах виконували окружні суди та мирові судові інституції, місце в системі судів УНР доби Директорії яких регламентували Постанова «Про тимчасові правила обрання присяжних засідателів» від 9 січня 1919 р., Закон «Про вибори та призначення мирових суддів» від 19 лютого 1919 р., Закон «Про поширення компетенції мирових суддів по карним та цивільним справам» та інші нормативно-правові акти.

Отже, системи загальних судів ЗУНР і УНР доби Директорії характеризувалися чіткою ієрархічністю і спеціалізацією, що сприяло ефективному здійсненню правосуддя. Водночас існували й певні недоліки у функціонуванні судоустрою республік. Наприклад, не було практично реалізовано положення Закону ЗУНР «Про тимчасову організацію судів і влади судейської» від 21 листопада 1918 р. щодо створення Найвищого державного суду через складне зовнішньо-політичне становище. Натомість, розпорядком Державного Секретаріату судочинства від 8 березня 1919 р. було утворено окремі судові сенати II і III інстанції при окружному суді в Станіславові [2, с. 274]. В свою чергу функції як мирових, так і вищих судових установ УНР доби Директорії також були

закріплені лише законодавчо, оскільки практичну реалізацію їх компетенції унеможливлювали безперервні бойові дії, що особливо негативно впливало на розвиток і функціонування судової системи УНР.

Від початку творення державності ЗУНР і УНР доби Директорії, внаслідок складної внутрішньої ситуації й загалом умов воєнного часу, об'єктивно виникла потреба формування військової юстиції. Згідно з розпорядженням Державного Секретаріату Судівництва від 16 листопада 1918 р. і розпорядженням Державного Секретаріату від 3 грудня 1918 р. у ЗУНР була створена окрема система військових судів. Структурними елементами цієї системи були наступні установи: 1) загальні військові суди, зокрема окружний військовий суд, обласний військовий суд і Найвищий військовий трибунал (розглядали цивільні та кримінальні справи військовослужбовців відповідно як перша, апеляційна і касаційна інстанції); 2) польові суди як надзвичайні органи військового судочинства (функціонували з метою вирішення кримінальних справ, пов'язаних із вчиненням військовими і цивільним населенням злочинів проти безпеки, цілісності та обороноздатності держави); 3) військові доразові суди як тимчасові надзвичайні органи військового судочинства при польових судах (вирішували кримінальні справи про особливо тяжкі злочини військовослужбовців і цивільних осіб); 4) військові «суди честі» як тимчасові військові суди (утворювалися з ініціативи офіцерів Української Галицької Армії для вирішення справ про притягнення до дисциплінарної відповідальності конкретного військового) [4, с. 5]. Так само складні умови державного розвитку УНР доби Директорії зумовили необхідність створення системи військових судів. Правовою основою їх формування та функціонування, є Закон Директорії «Про деякі зміни і доповнення Закону 21 червня 1918 р. «Про організацію військових судових інституцій та їх компетенцію» і Закону 30 травня 1918 р. «Про підсудність військовим судам, та про скасування законів 8 листопада 1918 р. і 6 жовтня 1919 р.»». Структурними елементами вищезгаданої системи були: 1) військово-польові суди (розглядали справи щодо військових і цивільних осіб у випадку убивства, розбою, грабежу, збройного нападу на військових, озброєного опору владі та ін.); 2) штабні суди (вирішували справи щодо військових і загально-кримінальних злочинів, покараннями за які були відання до дисциплінарних частин, позбавлення волі або ж «прав і переваг» на певний строк); 3) вищі військові суди (функціонували з метою вирішення всіх справ у злочинах військових, військовополонених, цивільних осіб, які мешкали на окупованих територіях, окрім тих, що були підсудні штабовим судам) [1, с. 107].

Отже, аналіз перебудови систем судових органів ЗУНР і УНР доби Директорії дає підстави розглядати їх як важливу ланку функціонування державного механізму республік. Документи, що характеризують

особливості судоустрою ЗУНР та УНР доби Директорії, являють собою цінний історико-правовий матеріал, який надалі доцільно досліджувати для удосконалення сучасної судової влади України.

Література:

1. Єфремова Н.В. Суд і судочинство в Українській Народній Республіці, Українській Державі, Західноукраїнській Народній Республіці (1917-1920 рр.). Н. В. Єфремова, Б. Й. Тищик, В. Т. Марчук. Одеса; Львів: Фенікс, 2007. 275 с.
2. Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. У 5 т. – Том 2 / Керівник, відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 712 с.
3. Вістник Державних Законів для всіх земель УНР. 1919. Вип. 7. С. 23
4. Горуйко Х.П. Військові суди як складова частина судової системи ЗУНР /Х. п. Горуйко // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матер. щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. Молодих вчених (27-28 квітня 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С. 3–5

Науковий керівник: Вовк Олександр Йосипович, кандидат юридичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ МІСТАХ АВСТРО–УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Вовк Олександр Йосипович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Перебудова структурної організації та функціональної діяльності органів місцевого самоврядування сучасної України залежить значною мірою від якісної підготовки відповідного законодавства, створення якого завжди необхідно здійснювати використовуючи попередній світовий та вітчизняний історичний досвід муніципальних реформ, в тому числі Австро-Угорської імперії другої половини ХІХ століття коли до її складу вже тривалий час входили західноукраїнські землі та міста.

Однією з важливих політичних подій середини ХІХ ст. в Центральній Європі став австро – угорський договір, який отримав назву компроміс (угор. Kiegyezés), що був укладений 15 березня 1867 р. між

австрійським імператором Францом Йосифом I і представниками угорського національного руху на чолі з Ференцем Деаком. Австрійська імперія стає двоєдиною конституційною монархією, поділеною разом зі західноукраїнськими землями на дві державницькі території, кожна з яких отримала повний суверенітет у веденні внутрішніх справ, власний парламент, незалежний уряд, особисту систему державного управління, самоврядування та юстиції. Їх об'єднувала влада імператора, який одночасно проголошувався угорським королем. Галичина та Буковина увійшли до австрійської частини (Цислейтанія), а Закарпаття до угорської (Транслейтанія). Австро-угорська угода встановила загальні принципи управління в кожній з двох частин держави. Австрійський райхсрат та угорський парламент (Державні збори) перебравли на себе законодавчу владу з правом прийняття обов'язкових для виконання в обох частинах держави законів, тобто новоприйняті австрійські закони вважалися нечинними на угорській території і навпаки. Тим самим австро-угорська політична угода дещо змінила шлях реформ муніципального самоврядування. Для юридичного закріплення нового державного устрою 21 грудня 1867 р. імператором Францом Йосифом I затверджується нова австрійська «Груднева Конституція» (нім. *Dezemberverfassung*) [1], що діяла в межах австрійської Цислейтанії разом з Буковиною та Галичиною, за виключенням території підвладній Королівству Угорщина, до кінця 1918 р. А Угорщина по суті рішенням Державних зборів відновила так звану «Квітневу конституцію» 11 квітня 1848 р., яка складалася з 31-го «квітневого закону». Ми погоджуємося з висловлюванням А. Дж. Тейлора про те, що в наслідок конституційних перетворень виникають три окремі інституції: постійна «спільна монархія», яка й далі представляла на міжнародній арені велику міць Габсбургів; тимчасовий економічний союз Австрії та Угорщини (*авт.* на 10 років); дві окремі держави – Австрія та Угорщина [2, с. 128]. Через такий особливий державний устрій Австро-Угорщини, місцеві реформи, що проводилися в Галичині та Буковині не поширювалися на Закарпаття і навпаки. Проте у дев'яти коронних краях австрійської Цислейтанії реформи місцевого самоврядування також проводилися не одночасно та мали свої особливості як в Галичині так і в Буковині.

Потрібно відзначити, що запровадження оновленої моделі місцевого самоврядування розпочалося в Австрійській імперії ще до укладання компромісного австро-угорського договору прийняттям загальноімперського державного закону «Про основні засади організації громад» 5 III. 1862 р. [3], згідно якого встановлювалися основи громадського самоврядування у визначених провінціях, в тому числі Галичини, Буковині та Закарпатті. Вперше українські громади згідно даного Закону від 5 III. 1862 р. (ст. V) отримали власну (безпосередню)

сферу діяльності, яка полягала в тому, що громада, дотримуючись чинних державних чи крайових законів, самостійно розглядає всі справи, які безпосередньо стосуються громади і приймає відповідні ухвали (постанови) та втілює їх у життя, враховуючи власні інтереси [4, с. 238]. За своїм змістом це був уніфікований закон для всіх самоврядних територіальних громад, недоліком якого була відсутність визначення самого поняття громади та конкретизація її видів та категорій. Проте після затвердження імператором 12 VIII. 1866 р. березневих ухвал 1866 р. Галицького сейму у вигляді Закону «Про устрій громади і громадську виборчу ординацію» [5, с. 59 – 87], ці та інші недоліки попереднього закону були ліквідовані. Так Закон 12 VIII. 1866 р. (параграф 2) передбачав способи об'єднання громад сіл, містечок і міст в Галичині та Буковині й зміну їх територій. Тобто на момент проведення реформи міського самоврядування вже існувала законодавча база для подальшого упорядкування самоврядування в українських містах. Крім того, наприкінці 60-х років XIX ст. стосовно реформи місцевого самоврядування у влади змінюється як концепція так і напрямки її проведення.

Замість уніфікації законодавства на всій території Австро-Угорської імперії з метою упорядкування діяльності місцевих самоврядних громад, порізно готуються та ухвалюються нормативні акти у сфері функціонування міських органів самоврядування й окремо сільських й повітових самоврядних установ для провінцій та областей включаючи Галичину, Буковину та Закарпаття.

Найбільш ретельно, в декілька етапів реформа міського самоврядування була проведена в українських містах Галичини. Перший період міської реформи, який припадає на 70-ті роки XIX ст., характерний наданням австрійською владою найважливішим містам Галичини – Львову та Кракову особливих громадських прав на самоврядування. Так основні положення міського права були викладені в «Статуті королівського столичного м. Львова», що додавався до Закону «Про надання міського статуту королівському столичному місту Львову» підписаного імператором Францом Йосифом I, 14 X. 1870 р. [6]. Згодом законами австрійського райхсрату від 11 IV. 1896 р. та 25 V. 1909 р. були запровадженні зміни та доповнення до статуту м. Львова, які в основному стосувалися виборів до міської ради, сфери повноважень магістрату та інших міських служб. Магістратський Регламент, що визначав порядок діяльності Львівської міської ради, був затверджений нею 18 IX. 1872 р. В подальшому цей документ зазнав змін і доповнень нормативними актами від 9 VII. 1874 р., 20 V. 1875 р., 20 IV. 1876 р. та 5 VI. 1878 р. Прийняттям райхсратом 13 III. 1889 р. Закону «Про громадський закон для 30 більших міст» [7], розпочинається другий етап міської реформи в Галичині коли

право на самоврядування отримують наступні українські міста: Броди, Бережани, Бучач, Дрогобич, Горлиця, Городок, Ярослав, Коломия, Підгайці, Перемишль, Самбір, Сянік, Снятин, Сокаль, Станіслав, Стрий, Тернопіль, Тереховля, Золочів, Жовква. Третій період реформування міського самоврядування в українських містах Галичини започатковується ухваленням 3 VII. 1896 р. Закону «Про громадський закон для менших міст, містечок і більших громад» [8], за яким: а) право на самоврядування отримували ще 131 населений пункт Галичини з кількістю мешканців до 3000 тис осіб; б) всі мешканці міст і містечок поділялися на членів громади, які проживали на території громад й приймали участь в її житті та нерезидентів муніципалітету; в) в містах громада була представлена муніципальною радою, яка складалася з 48 радників; г) магістрат, який також називався «комунальним авторитетом», був виконавчим органом на чолі з мером; д) в містечках міський уряд іменувався «громадською зверхністю і складався з начальника, його заступника та до п'яти асесорів, які були членами міської ради.

Українські етнічні землі Буковини були приєднані до Австрійської монархії в 1774 р. та перебували спочатку у складі Галичини, а після проголошення Австро-Угорської імперії 1867 р. складали частину Цислейтанії як окремий коронний край. В порівнянні з іншими австрійськими краями на цій адміністративній території було найменше число українських міст з правом повного самоврядування. Передусім, найважливіше стратегічне значення мало м. Чернівці, тому саме в ньому цісарським законом «Про громадський статут і громадські вибори для крайової столиці Чернівців» від 8 III. 1864 р. [9], було реформоване міське самоврядування. Цей Статут складався з чотирьох розділів поділених на 109 параграфів, які були доповнені в основному окремими положеннями від 15 X. 1869 року і 23 XII. 1873 року та діяв в Чернівцях до кінця входження Буковини до складу Австро-Угорщини [10, с. 5]. Інші міста Буковини - Радівці, Сучава і Серет мали тоді ж міські управи, а Гура-Гумора, Кимполунг, Садгора, Вижиця, Заставна, Путила, Дорна-Ватра – лише голів громад [10, с. 7].

В українських містах Закарпаття, які після австро-угорського компромісного договору 1867 р. увійшли до угорської території Транслейтанії, також відбулася перебудова міського самоврядування. Хоча ст. 42 Закону про міста 1848 р. [11] прираховувала вільні королівські міста до міст з правом самоврядування, невеличкі міста були пізніше (1871 р.) віднесені до поселень міського типу, які такого права не мали. Права міського муніципалітету коронних міст співпадали з повноваженнями місцевих комітатських органів самоврядування. У муніципалітетах міст діяли такі ж колегіальні органи, як і в комітаті. Так наприклад, органи міського самоврядування м. Ужгорода в кінці XIX

століття були такими: на чолі міста стояв бургомістр, була також міська рада, яка складалася з 15-20 членів і обиралася на 6 років [12, с. 140].

Враховуючи вище вказане можна прийти до висновку, що адміністративні реформи міського самоврядування в Австро-Угорській імперії другої половини XIX ст. маючи свої економічні передумови, соціально-політичні причини, завдання та цілі як загальні для всіх населених пунктів держави так і безпосередні (конкретні) для українських міст, були проведенні з урахуванням їх стратегічного положення, господарського значення та адміністративного статусу. Варто також зазначити, що дослідження правових проблем пов'язаних з самобутньою історією розвитку самоврядування українських міст кінця XIX – початку XX століть, необхідно продовжувати зі залученням нових, ще не проаналізованих публічних та приватних документів.

Література:

1. Dezemerverfassung 1867: Entstehung, Inhalt und Auswirkung. / Helmut Paul Wallner. - GRIN Verlag, 2008. 52 s.
2. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини: пер. з нім. / А. Дж. П. Тейлор; Під заг. кер. А. Портнова, С. Савченко; Наук. ред. В. Расевич. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 268 с.
3. Ustawa z dnia 5 marca 1862 określająca zasadnicze podstawy urządzenia gmin // Ustawy Krajowe dla Królestwa Galicji i Lodomerji. Lwów, 1866.
4. Кіселичник В. Міське право та самоврядування громади Львова (друга половина XIX – початок XX століття). Монографія. / В. Кіселичник. Львів: ЛьвДувс; «Край», 2008. 352 с.
5. Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. R. 1848 – 1916. Kr., 1866. Cz. XI, Nr. 19.
6. Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Krolewstwa Galicyi Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. R., 1870. Cz. XXII № 79. S. 122.
7. Ustawa z dnia 13. Marca 1889, zaprowadzająca ustawę gminną dla miast... Rock 1889. Wydany i rozesłany dnia 10 Kwietnia 1889. Część VII. Lwów: Z drukarni Wł. Łozińskiego, 1889. S. 89.
8. Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Krolewstwa Galicyi Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Rok, 1896. Część VIII. № 51. S. 102.
9. Gemeinderaths - und Magistrats - Handbuch. Czernowitz: Im Selbstverlages des Stadtmagistrates, 1895. S. 2-42.
10. Закон від 8 березня 1864 р. «Про громадський статут і громадські вибори для крайової столиці Чернівців» з доповненнями та поправками до

закону від 15 жовтня 1869 р. [Текст] / Н.О. Панчук (з нім.), ред. вступ. ст. М. В. Никифорак // Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці: Рута, 2007. Вип. 375: Правознавство. С. 5-21.

11. 1848. évi XXIII. törvénycikk a szabad királyi városokról [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5291>.

12. Роман Н. М. Правове становище Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867-1918 роки). Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Ужгород – 2016. 218 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads>

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Губіцька Наталія

*студентка I курсу юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету*

Рух до громадянського суспільства і правової держави є одним із основних напрямків розвитку світового співтовариства, оскільки громадянське суспільство виступає своєрідним фундатором правової демократичної держави. Становлення та розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язані з новими політичними та економічними умовами життя країни.

Громадянське суспільство - система взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян держави, їх об'єднань, що добровільно сформувалися та перебувають у відносинах конкуренції і солідарності, поза безпосереднім утручанням держави, покликаної створювати умови для їх вільного розвитку. Так, на думку М. В. Кравчука, громадянське суспільство – це суспільство з розвиненими відносинами між його членами, яке не залежить від держави, а лише взаємодіє з нею. Держава втручається в життя суспільства тільки у найважливіших питаннях, визначених законом [5, с. 66].

Початок формування громадянського суспільства у країнах Європи і Америки припадає на XVI - XVII ст. Вперше це поняття з'явилося в XVII ст. у працях Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка й одержало фундаментальний розвиток у наступних століттях у роботах Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Г. Гегеля та ін.

В умовах сьогодення гостро постала проблема виробити критичний підхід до оцінки історичних процесів в Україні та визначити перспективні

засади розвитку нашої держави. Розбудова громадянського суспільства передбачає роздержавлення суспільних інститутів, зменшення на них державного впливу. Україна наразі є перехідним суспільством, що, з одного боку, зміцнює регулювальну роль держави, а, з іншого боку, підкреслює необхідність наукових розробок щодо визначення шляхів перетворення держави на правову, а перехідного суспільства на громадянське. Громадянське суспільство, навіть в контекстах розвинутих демократій не видається фіксованим, раз і назавжди досягнутим станом, це - процес, який вимагає суспільно-громадянських зусиль задля його підтримки та відтворення у нових актуальних формах [4, с. 5].

Для України ХХ століття позначилось формуванням ідеї та інституцій громадянського суспільства. Етапи їхнього розвитку історично збігаються з періодами зростання політичної активності суспільства та періодами державотворення, відновлення державності. Пов'язано це, перш за все, з тим, що інституції громадянського суспільства можуть існувати та ефективно діяти лише за умов свободи, що відкриває можливість самореалізації особистості і суспільства, певного рівня розвитку політичної культури та суспільної свідомості, відповідних соціально-економічних і політико-правових умов. Складний шлях українського державотворення і тривалі періоди бездержавності зумовили і складність формування інституцій громадянського суспільства [8, с. 130].

Ідеологом «української справи» став лідер національно-визвольного руху початку ХХ століття М. Грушевський, котрий заявив: «Національна смерть, здавалося, вже віяла над ними. Але народні маси знайшли в собі невичерпну силу відродження, й те ж саме ХVІІІ сторіччя, яке бачило найбільший занепад українського народу після попереднього піднесення, принесло з кінцем своїм основи відродження» [2, с. 139]. Єдиний шлях досягнення поставленої цілі М. Грушевський вбачав у широкій національно-територіальній децентралізації держави, створенні культурно-національних автономій. М. Грушевський виходив з того, що основною рушійною силою прогресу суспільства є психологічні зміни: схильність людей до солідарності призводить до утворення держави. Важливою складовою політичного союзу людей він вважає розбудову громадянського суспільства. На думку соратника М. Грушевського, В. Винниченка національне визволення має здійснюватися одночасно з соціальними перетвореннями. Саме народ має стати рушійною силою революції, а тому треба піти назустріч його одвічним соціально-економічним прагненням [3, с. 759].

Державницька концепція В. Липинського обґрунтувала політичні засади діяльності гетьманату Павла Скоропадського та визначила роль національної еліти в становленні українців. Так, відповідно до його

вчення: «Кожночасна національна аристократія мусить мати, крім матеріальної сили, ще й моральний авторитет в очах своєї нації. Без цих двох основних прикмет: матеріальної сили і морального авторитету – не має і не може бути національної аристократії. А без національної аристократії – без сильних і авторитетних праведників та організаторів нації в її тяжкій боротьбі за існування – немає і не може бути нації» [6, с. 137]. Отже, на його думку, якщо національна аристократія буде мати в очах народу моральний авторитет, то зможе зорганізувати навіть пасивну його частину. В. Липинський проголошує верховенство закону як єдиного регулятора суспільних відносин, наполягає на відповідальності перед громадянством, що є важливими складовими громадянського суспільства.

У 1959 році в Києві виникає перша організація шістдесятників «Клуб творчої молоді». Її членами були Л. Танюк, І. Драч, М. Вінграновський, І. Світличний, А. Горська, які своєю діяльністю протестували проти заідеологізованості в зображенні дійсності, виступали за відродження рідної мови, піднесення національної самосвідомості, людської гідності.

Новим ефективним засобом для активізації громадськості й захисту українських національних інтересів стала діяльність Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ). Це була правозахисна організація, заснована М. Руденком, О. Бердником, П. Григоренком, І. Кандибою, Л. Лук'яненком, О. Мешко, М. Матусевичем, Н. Строкатою, О. Тихим. Підставою для утворення цієї організації були постанови про права людини Заключного акту Наради у справах безпеки й співпраці в Європі у Гельсінкі 1975 року. Згідно з основоположною декларацією УГГ, її метою було забезпечити виконання в Україні постанов Заклучного акту: сприяти ознайомленню широких кіл української громадськості з Декларацією прав людини; домагатися, щоб на всіх міжнародних нарадах з виконання Гельсінських угод, Україна як суверенна європейська держава і член ООН була представлена окремою делегацією; домагатися акредитування в Україні представників зарубіжної преси з метою вільного обміну інформацією; вивчати факти порушення прав людини стосовно українців, котрі живуть в інших республіках, щоб надати тим фактам широкого оприлюднення. В 1988 році Українська Гельсінська група відродилася у формі спілки, котра відпрацювала конкретні засади функціонування, створення громадянського суспільства та незалежної держави, а саме: ліквідація цензури; звільнення політв'язнів, боротьба за дотримання прав людини (встановлення реальної свободи слова, волевиявлення, вільного поширення своїх ідей, створення творчих, наукових асоціацій); досягнення суверенітету України [1, с. 57].

Таким чином, можна стверджувати, що зроблені українською громадськістю під час національно-визвольних змагань спроби розбудувати державність засвідчили високу ступінь її самосвідомості.

Проте, вузька соціальна база національно-визвольного руху, відсутність одностайності у діях лідерів призвели до їх поразки. В подальшому існування національної еліти в умовах тоталітарних, комуністичних, авторитарних режимів обмежили її можливості вести боротьбу за незалежність [1, с. 61]. Важливими формами існування громадянського суспільства в умовах радянської державності стали організації шістдесятників, дисидентів у 1960 - 1970-х роках та правозахисні організації УГГ, УГС 1970 - 1980-х років, що своїми протестами, акціями, творчістю, самвидавами закладали міцний фундамент для здобуття українським народом незалежності в 1991 році [7]. Падіння комуністичних режимів породило нові дискусії з приводу формування та розвитку громадянського суспільства. Аналізуючи ставлення українців до інституцій громадянського суспільства, варто зазначити, що в нас ще не сформувалося усвідомлення його можливостей і не виникла самоідентифікація з його інституціями. Тож, в найближчій перспективі розбудова громадянського суспільства має рухатися у напрямку створення незалежних медіа; формування суспільних цінностей, таких як плюралізм, толерантність; підвищення соціальної активності громадян; опанування правовою культурою.

Література:

1. Бондаренко Н. О. *Громадянське суспільство в Україні: історико-правові аспекти становлення та розвитку*. URL: <http://forumprava.pp.ua/files/057-063-2017-5-9-.pdf> (дата звернення 21.04.2018 р.).
2. Грушевський М. С. *Твори: у 50 т. Т. 4. Кн. 1* / Відп. ред. П. Сохань. Львів: Світ, 2007. 407 с.
3. Демиденко Г. Г. *Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юридичних вузів і факультетів*: 2-е вид., допов. і змін. Харків: Легас, 2002. 928 с.
4. Дубінський В. А., Нечитайло В. В. *Становлення громадянського суспільства: європейський досвід та українські реалії*: збірник матеріалів круглого столу. Кам'янець-Подільський, 2015. 42 с.
5. Кравчук М. В. *Теорія держави і права (опорні конспекти)*. Тернопіль, 2018. 524 с.
6. Липинський В. К. *Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму, писані 1919 - 1922 рр.* Нью-Йорк: Булава, 1954. 580 с.
7. Ухач В. З. *Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.
8. Цокур Є. Г. *Етапи становлення громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення легітимності політичної влади*. URL:

ПРИМУСОВА ПРАЦЯ, ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ В ОКУПОВАНІЙ ТРЕТІМ РАЙХОМ УКРАЇНІ (1941 – 1943 РР.)

Іваненко Аліна Олексіївна

кандидат історичних наук, докторант, Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

У період нацистської окупації України німецькій адміністрації довелося створювати місцеві кримінальні та цивільні судові установи, основним завданням яких стало правове врегулювання соціальних відносин місцевого населення. Поряд із застосуванням суто репресивно-каральних, позасудових механізмів правомірної поведінки населення, окупаційна адміністрація, обмежено, але все ж дозволяла діяти місцевим кримінальним судам. Вони виносили судові вироки за дрібні правопорушення. Але у будь-якій судовій системі важливим є контроль за виконанням кримінальних покарань. Звісно, що і в нацистському окупаційному управлінському апараті розуміли цю обставину. Для цього було створено досить чисельну і детально обумовлену нормативно-правову базу. Її аналізу і присвячена дана публікація.

На сьогодні, маємо досить незначну кількість наукових публікацій, предметом яких визначено механізми виконання рішень місцевих кримінальних судових установ. У цьому контексті слід назвати роботи О. Гончаренка [1; 2; 3; 4; 5] та М. Куницького [9; 10; 11]. Так, О. Гончаренко встановив, що судові виконавці на теренах Райхскомісаріату «Україна» були введені до штатних розписів судових установ і реалізовували свої функції перебуваючи у складі цих структур. Звісно, що вони виконували рішення судів суто за встановленими правилами. Отримавши рішення суду виконавець стягував із відповідача предмет спору натурою. У разі присудження судом грошових виплат виконавець вилучав майно та за посередництвом місцевого органу влади продавав його по «урядових цінах». При цьому судовому виконавцю заборонялося вилучати життєво важливе для відповідача майно. У разі незгоди боржника щодо вилученого у нього майна він міг звернутися до суду, а той у свою чергу перевірити законність дій судового виконавця [3]. Така ситуація склалась у системі виконання цивільних судів. А от при виконанні вироків кримінальних судів, доводилось використовувати органи місцевої поліції.

Подібна система виконання судових рішень склалась і на територіях України, які входили до військової зони окупації. Так, 28 лютого 1942 р. Сумський касаційний суд надіслав копію «Тимчасових правил про виконання судових вироків, якими користуються особи засуджені до примусової праці та про порядок відбуття ними покарань у м. Сумах та Сумській області» до судового виконавця для регулювання процесу відбування даного покарання [8, арк. 3].

Примусова праця була одним із видів покарання (позбавлення волі, штраф, арешт і т.д.), яке присуджувалось за різноманітні злочини. Серед злочинів проти порядку управління засудити до примусової праці суд мав право за опір представникам влади, виготовлення та збут самогону, спекуляцію, невиконання різноманітних повинностей, несплата податків. Серед службових та майнових злочинів примусова праця була один із найбільш розповсюджених покарань. А от серед злочинів проти життя і здоров'я лише серед найменш серйозних: легкі тілесні ушкодження, ненадання медичної допомоги без серйозних наслідків для хворого та словесна образа батьків [7, арк. 20 – 20 зв.; 6, арк. 7 – 11].

Примусова праця без утримання під вартою, як міра покарання передбачена тимчасовими правилами призначалась на строк від 1 дня до 1 року і відбувалась засудженими до примусової праці фізичним трудом по розпорядженню і під контролем Суду та міліції.

Суди, після того, як вирок вступив у законну силу, надсилали копію вироку для виконання органами міліції по належності (міською чи районною).

Виконання вироку покладалось на одного зі співробітників міліції, який керував та наглядав за виконанням вироку. Даний співробітник був відповідальним за доручену йому роботу. Нагляд за виконанням вироку мали:

1. Суддя, який виніс вирок;
2. Особи прокурорського догляду;
3. Голова Сумського касаційного суду.

Особи, які ухилились від примусової праці, піддавались відбуттю аналогічного строку покарання у в'язниці із розрахунком: один день не відбутого покарання – один день тюремного ув'язнення. У такому випадку, суд, який виніс першочерговий вирок, розглядав справу повторно із зазначенням факту «відхилення від покарання» та виносив новий вирок.

Осіб, які були засуджені до примусової праці міліція надсилала на роботу за запитом осіб та установ, а також використовувала працю цих осіб, у першу чергу, в усіх випадках трудової повинності населення.

Подібна примусова праця оплачувалась: органи міліції отримували заробітну плату засудженого за пророблений час та частину віддавала

порушнику: за перші три місяці покарання винний отримував 40 % від усієї оплати, а відбуваючи подальше покарання – 50 %. Особам, які виявилися високо дисциплінованими та отримали високу оцінку із місця відбування покарання, виплачувалось 60 % заробітної плати.

Суми, які одержували органи міліції, від оплати примусових робіт, передавались судовому виконавцю, який відповідно, перераховував їх на рахунок суду, який виніс вирок.

Чоловікам, старшим 65 років, жінкам, старшим 60 років, непрацездатним у зв'язку з фізичними особливостями та станом здоров'я примусова праця замінювалась штрафом у відповідному еквіваленті. А у випадку неплатоспроможності засудженої особи з обмеженими можливостями до примусової праці, покарання могли замінити на тюремне ув'язнення на термін: три дня примусової праці – 1 день тюремного ув'язнення.

Якщо особа ще навчалась або була визнана тимчасово непрацездатною, то була можливість відстрочити виконання покарання до часу, коли вона зможе приступити до примусової праці. Окрім тимчасової або повної непрацездатності при виконанні вироку до примусової праці органи міліції мали враховувати зріст, стать та фізичний стан засудженого [8, арк. 1].

Отже, під час окупації німецькою державою українських територій застосовувалось декілька видів кримінальних покарань, в тому числі і примусова праця. Примусова праця поєднувала у собі характеристики нинішніх виправних та громадських робіт: засуджена особа виконувала громадсько-корисні роботи, але із нарахуванням заробітної плати, частину якої, вона отримувала особисто, а частину зараховувалось на користь суду, який виніс щодо особи вирок.

Література:

1. Гончаренко О. Кримінальне право як засіб регулювання поведінки місцевого населення Рейхскомісаріату “Україна”: огляд нормативної бази та судової практики (1941 – 1944 рр.). Наукові записки з української історії: Збірник наукових праць. Вип. 23. Переяслав-Хмельницький, 2009. С. 120 – 126.
2. Гончаренко О. Українські поліційні формування в системі гітлерівського окупаційного режиму на теренах Райхскомісаріату “Україна”: організаційна структура та службова компетенція (1941 – 1944 рр.). Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. Вип. 24. Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 124 – 130.
3. Гончаренко О. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату “Україна”: управлінсько-розпорядчі та організаційно-

- правові аспекти (1941 – 1944 рр.): монографія. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. С. 310.
4. Гончаренко О., Куницький М., Лисенко О. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941 – 1944 рр. К., 2014. 151 с.
 5. Гончаренко О., Лисенко О., Першина Т. Система управління окупованими територіями України. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси. К.: НВП “Видавництво “Наукова думка, НАН України”, 2010. Кн. 1. С. 321 – 367
 6. ДАСО, Ф. Р-1841, Оп. 4, Спр. 353, 32 арк.
 7. ДАСО, Ф. Р-1841, Оп. 4, Спр. 357, 23 арк.
 8. ДАСО, Ф. Р-1841, Оп. 6, Спр. 9, 4 арк.
 9. Куницький М. Соціально – правовий статус місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.): монографія. К.: ПП «НВЦ «Профі», 2014. 564 с.
 10. Куницький М. Судові засоби захисту прав та інтересів місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.). «Мандрівець». Тернопіль, 2013. № 6 (108). 98 с.
 11. Куницький М. Функціонування установ шліфенів та шефенів на теренах Райхскомісаріату «Україна»: аналіз судової практики (1941 – 1944 рр.) *Часопис української історії* / За ред. доктора історичних наук, професора А.П.Коцура. Київ, 2014. Вип. 29. 110 с.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Коробчей Анастасія Юріївна

студентка, юридичний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Проблеми дослідження розвитку вітчизняного кримінального права ХХ століття є важливим фактором для формування поглядів щодо перспективної динаміки даної галузі в умовах сучасного державотворення України. Одним із драматичних періодів генези кримінального права Російської імперії, до складу якої входила переважна більшість українських земель є роки Першої світової війни, під час якої були внесені відповідні зміни у вже існуючу систему законодавства. Перша світова війна без сумніву деякою мірою вплинула на законодавство Російської імперії, коли фактично відбулося доповнення змісту окремих нормативно-правових актів через політичні, соціальні та економічні зміни у житті

суспільства, особливо в українських Подільській та Волинській губерніях, які знаходилися на території військових дій.

У період Першої світової війни кримінальне законодавство Російської імперії змінювалося, намагаючись відповідати суспільним потребам, пов'язаним зі станом війни: була посилена кримінальна відповідальність за окремі злочини, такі як ухилення від несення військової служби та за інші правопорушення у сфері економіки (переховування окремих товарів та сировини) аж до смертної кари [1]. Основні зміни вносилися до тих статей, які регламентували відповідальність за ухилення від військової служби. 12 січня 1916 року був прийнятий закон, який змінив суть глави «Про втечу, самовільне відлучення та неявку вчасно на військову службу» другого розділу «Військового уставу про покарання». Втеча розглядалася як самовільне залишення військовим своєї команди чи місця служби із ціллю повністю ухилитися від участі у воєнних діях [2]. Те ж саме значення мало і протиправне діяння без ознак втечі. Дезертирство за суспільними переконаннями було характерним для морально нестабільної, зневіреної в ідеалах, здобутті перемоги та патріотизмі армії.

Основними збірниками кримінального законодавства в Російській імперії взагалі та в українських губерніях безпосередньо на момент початку Першої світової війни були:

1). Уложення по покарання кримінальні і виправні 1845 року, яке у другій половині ХХ століття законодавчо доповнювались, що було пов'язано з економічними, політичними та адміністративно-судовими реформами [3].

2). Кримінальне уложення 1903 року, куди було внесено поправки про посилення кримінальної відповідальності [4].

3). Устав воєнно-кримінальний 1839 року, який спочатку був п'ятою частиною Зводу воєнних постанов і містив 2 книги, перша з яких передбачала кримінальну відповідальність і була замінена Військовим уставом про покарання 1868 року [5, с. 19]. Згодом після видання Військового уставу про покарання був виданий Морський устав про покарання, який діяв у Росії до 1917 року.

Кримінальне законодавство воєнного періоду, що діяло в Російській імперії та в Україні зокрема характеризувалося застосуванням посилених кримінальних репресій, пов'язаних із специфічними умовами розвитку суспільства пі час Першої світової війни. 20 червня 1914 року було видано «Положення про воєнно-автомобільну повинність», яке передбачало статтю про кримінальну відповідальність за умисне пошкодження, знищення, переховування від посадових осіб, які завідували поставкою екіпажів для озброєння армії. За такі дії обвинувачені каралися ув'язненням від двох до восьми місяців [6, с. 60]. 20 червня 1914 року був

виданий указ «Про затвердження тимчасового Положення», який доповнив Уложення про покарання кримінальні і виправні статтями, які регламентували застосування кримінальної відповідальності за порушення правил цензури, особливо до осіб, звинувачених у публічному розголошенні інформації, що стосувалася безпеки Росії та збройних сил [6]. Приймалися закони стосовно зовнішньої безпеки держави. Посилення кримінальної відповідальності за злочини, які перешкоджали обороноздатності Російської імперії простежувалося і далі.

Кримінальне законодавство використовувалося владою для розв'язання питань, що стосувалися сфери економічної діяльності. Міри кримінально-правових репресій були спрямовані проти власників підприємств, які допускали порушення при виконанні державних замовлень в більшості випадків щодо забезпечення потреб флоту та армії. 24 травня 1915 року було прийнято Положення про застосування кримінальної відповідальності до власників підприємств, які виготовляли речі, необхідні для оснащення армії та флоту за відмову без поважних причин від виконання замовлень військового та морського міністерств. Такі дії каралися ув'язненням на строк від чотирьох місяців до двох років або позбавленням деяких прав та привілеїв власників підприємств [7, с. 278]. Кримінальна відповідальність в українських землях Російської імперії вводилася за 1) утаємнення товарів та сировини; 2) затягування з виконанням угод; 3) затягування поручення уряду про заготівлю засобів нападу або захисту від супротивника; 4) порушення поставок предметів забезпечення для діючої армії та флоту. У Кримінальне уложення 1903 року було внесено доповнення про посилення кримінальної відповідальності, санкціонувалося застосування смертної кари. За статтею 108 глави 4 « Про державну зраду » Кримінального уложення 1903 року: «Російський підданий, винний у сприянні ворогу у його воєнних чи інших ворожих діях проти Росії, карається: терміновою каторгою. Якщо таке сприяння ворогу полягало: 1) у переданні йому чи спробі передання йому армії чи флоту, загону війська, окремої частини чи команди, укріпленого місця, військового порту чи військового судна чи в позбавленні їх можливості захисту від ворога; 2) у схиленні чи підмові загону війська, окремої частини чи команди чи їх начальника до переходу на бік ворога; 3) у насильницькому опорі російським військовим силам чи нападі на них; 4) у вбивстві начальника армії, штабу, загону війська, окремої частини чи команди, укріпленого місця, військового порту, ескадри чи військового судна чи особи, яка виконує важливе військове доручення чи обов'язок, чи у переданні кого-небудь із цих осіб до рук ворога; 5) у знищенні складів із засобами нападу чи захисту від ворога чи предметів військового забезпечення чи приведення до непридатного стану сухопутних чи водних шляхів сполучення чи телеграфів або телефонів чи інших засобів зв'язку

різних частин армії; 6) у шпіонажі; то військовий карається смертною карою. Такому ж покаранню на аналогічних підставах підлягає російський підданий, який вчинив передбачений цією статтею тяжкий злочин проти союзної з Росією по зброї держави» [4, с. 303].

Особливо часто судами в Україні застосовувалися під час війни закон «Про посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців за державні злочини» від 1906 року та закон «Про відповідальність за шпигунство» від 1912 року. Посилювалися покарання за 1) дезертирство; 2) самовільну відлучку; 3) ухилення від несення військової служби; 4) умисні тілесні пошкодження з метою ухилення від військової служби. 9 листопада 1914 року до Військово-кримінального уставу було додано статтю за якою звинувачені у навмисному нанесенні собі вогнепальних чи інших поранень задля уникнення військової служби піддавалися суворим покаранням: 1) якщо це ставалося у районі воєнних дій, винний позбавлявся усіх прав та засуджувався до смертної кари, або відсилався на каторжні роботи терміном від чотирьох до двадцяти років; 2) при зустрічі з ворогом – позбавлення усіх прав та смертна кара. Наведені покарання також могли застосовуватися до тих, хто навмисно сприяв дезертирам та самострілам [8, с. 758]. У грудні 1914 року були внесені зміни до окремих статей Військового уставу про покарання, які в новій редакції регламентували посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців за самовільну відлучку від місця служби, за втечу з місця воєнних дій [9, с. 78]. Обвинувачені у цих злочинах каралися позбавленням громадянських прав та засланням на каторжні роботи терміном від чотирьох до двадцяти років, чи позбавленням усіх громадянських прав та смертною карою. Ці покарання застосовувалися навіть до тих, хто лише вчинив замах на ці дії. Найвищу міру покарання застосовували до звинувачених у підбурюванні на словах, власним прикладом чи іншим способом до того, щоб здатися у полон ворога, ухилитися від бою у районі воєнних дій, навіть якщо ці дії не несли за собою ніяких наслідків [10, с. 23].

Виходячи із вищезгаданих положень та спираючись на сукупність усіх юридичних фактів, можна підсумувати, що у період Першої світової війни 1914 - 1917 років кримінальне законодавство Російської імперії та відповідно й земель України, які на той час перебували у її складі, зазнало відповідних змін, які безпосередньо мали на меті забезпечити та покращити обороноздатність країни, зменшити соціальну напругу та ліквідувати революційні настрої серед населення. У результаті проведеної історико-правової розвідки потрібно зазначити, що дана тема потребує подальшого дослідження на основі нових документів, які ще не досить ретельно проаналізовані.

Література:

1. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Учебник / Под ред. Р. Р. Галиакбарова. § 1 главы 3. Краснодар. 2000.
2. Анисимов А. Н. Воинский устав о наказаниях, разъясненный мотивами, на которых он основан, решениями Главного Военного Суда и дополненный приказами и циркулярами по военному ведомству. Издание юридического книжного магазина. Н. К. Мартынова. Петроград. 1917.
3. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / Издан проф. Имп. Училища правоведения. Н. С. Таганцевым. 5-е изд., доп. – Спб: тип. М. Стасюлевича, 1886. 714 с.
4. Российское законодательство X-XX веков. Том 9. Законодательство буржуазно-демократических революций. Под ред. проф. О. И. Чистякова. Изд. «Юридическая литература», 1994, с. 340.
5. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М., 2002. 624 с.
6. Рогов В. А. Право России в период Первой мировой войны: учеб. пособие. Москва. 1983.
7. Гончаренко В. Г. Право Украины во время её пребывания в составе Российской империи. Право Украины. 2013. № 1. С. 236-281.
8. Авербах О. И. Законодательные акты, вызванные войной 1914-1915 гг. Петроград, 1915. Т. II. 604 с.
9. Свод военных постановлений 1869 года. Часть шестая, Уставы военно-уголовные. Петроград, 1915. 280 с.
10. Иванов С. С., Скрипалев Е. А. Государство и право России в годы мировой империалистической войны (1914-1917 гг.). Москва. 1962.

Науковий керівник: Вовк Олександр Йосипович, кандидат юридичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Лукава Вікторія

*студентка 4 курсу юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету*

Проблеми спадкового права з давнини й донині залишаються в центрі уваги суспільства та держави, законодавця й дослідників, оскільки майже кожна людина неминуче стає спадкоємцем і одного разу приречена стати спадкодавцем. Українська держава є спадкоємицею всієї тієї правової спадщини, що протягом віків створювалась в українських землях.

Створення новітньої парадигми українського права неможливе без здобутків і втрат національної минувшини.

Із прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. відбулася переорієнтація суспільних відносин на охорону і захист прав громадян, побудову демократичної, правової держави, що зумовлює необхідність дослідження та аналізу на належному науковому рівні історії становлення й розвитку вітчизняного права. Реформа української правової системи показує, що формальне запозичення західно-правових моделей без урахування культурно-історичних, національних і духовних особливостей України не тільки не дає очікуваних результатів, а навпаки, згубно позначається на стані суспільства і держави.

Сучасний стан історіографії свідчить про повернення інтересу до проблем розвитку спадкового права [4, с. 111-112].

Мета роботи полягає у проведенні історико-правового аналізу еволюції спадкового права в українських землях у контексті сучасної доктрини спадкового права.

Спадкове право, як й інші правові явища, пройшло свою еволюцію, удосконалення та збагачення на різних етапах розвитку історії українського народу, пов'язаних з існуванням чи відсутністю української державності, поступово вироблялися сучасні стандарти у цій галузі правових відносин.

Зародки спадкування були відомі ще в потестарному суспільстві, спадкування за звичаєм з'явилося раніше ніж виникла держава. Звичай у потестарному суспільстві був основним засобом регулювання поведінки людей, а вже в IX ст. набув значення неписаної правової норми [4, с. 152-153]. У кінці XI – на початку XII ст. на в Україні-Русі спадкування здійснювалось згідно з нормами звичаєвого права. Спадкування за законом було пріоритетним, і цим гарантувалося, що маєтки завжди залишалися за родовими сім'ями. Спадкування за заповітом з'явилося лише у Просторовій редакції «Руської правди» на початку XIII ст. у специфічній правовій конструкції – «ряд». За своєю юридичною природою «ряд» докорінно відрізнявся як від візантійського заповіту того періоду, так і від сучасного заповіту, що виключало можливість рецепції візантійського спадкового права [1, с. 17]. Розділи про спадкування з «Еклоги» та «Прохірона» в Руській державі до XIII ст. ще не були відомі. Юридичні збірники «Номоканони» були поширені на Русі у період виникнення Просторової редакції «Руської правди», тому формування староукраїнського спадкового права відбувалось незалежно від візантійського.

У Руській державі приватно-правові і публічно-правові елементи не розрізнялися. Сини князя, що успадковували після нього рухоме і нерухоме майно, дивилися на державу як на власність. Тогочасне право

спадщини закріплювало за спадкоємцем не тільки власність, але й владу. Із права власності на землю випливало і право на повноту всієї влади над населенням, що проживало на успадкованій землі. Проте Київське віче не дозволяло князівській владі перетворити державу у приватну власність і вільно в ній успадковувати владу. Щоб легалізувати успадковану владу, потрібна була згода Київського віче. У Руській державі існувало успадкування як за законом, так і за заповітом. За законом родове майно могли успадковувати лише сини. У разі відсутності у спадкодавця синів його майно переходило до братів. Згодом Просторова редакція «Руської правди» передбачила, що майно померлого смерда, у якого не було синів, могло переходити у власність князя, а доньки від батьківського спадку отримували невелику частку на прожиття. Своєю чергою, майно бояр і дружинників, які не мали синів, дозволялось успадковувати донькам. Усе це є свідченням появи правових привілеїв для представників аристократичної верхівки.

Питання успадкування майна отримали у Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1568 і 1588 рр. досить повну і детальну регламентацію, унаслідок цього спадкове право виділилося у самостійний правовий інститут. Уперше в Литовському Статуті 1566 р. було введено у науковий обіг поняття «виморочне майно» [2, с. 78]. Статутами дозволялося продавати лише одну третину батьківського маєтку. Ця ж тенденція збереження родового майна спостерігається і в Українській козацькій державі, що виявилось у чіткішому розмежуванні різного правового режиму спадкування для батьківського чи материнського майна та майна набутого.

В українських землях, які були під юрисдикцією Речі Посполитої Польської, характерною рисою спадкового права було обмеження прав жінки на успадкування нерухомості. У XVII ст. 3/4 батьківського майна переходило до синів, а 1/4 успадковували доньки незалежно від їхньої кількості. Материнське майно всі діти успадковували в однакових частках [2, с. 94].

Козацьке право Запорозької Січі було національним, становим і корпоративним правом. Демократичність козацького права виявилась у відсутності привілеїв для окремих соціальних груп, щорічному перерозподілі землі тощо. Найдемократичніші засади козацького суспільства знайшли своє відображення пізніше в Конституції Пилипа Орлика (1710 р.). Традиційне для Литовських Статутів успадкування землі у Запорозькій Січі не було поширено з двох причин: 1) користування землею було довічним, а терени Запорозьких вольностей вважалися колективною власністю козацтва; 2) особливості січового життя впливали на те, що в більшості козаків просто не було спадкоємців – жінок, дітей.

Право Української гетьманської держави (Військо Запорозьке) було продуктом відносин суто козацького суспільства, у його нормах втілені їхні уявлення про право, справедливість, свободу, рівність. У Війську Запорозькому головним чинником правової системи було звичаєве право, важливими джерелами права були договірні статті та гетьманське законодавство. В Українській гетьманській державі виник новий інститут спадкового права – умовний заповіт, тобто заповіт із певними умовами щодо передачі спадкоємцеві у володіння майна ще за життя спадкодавця.

До 40-х рр. XIX ст. в Україні зберігало чинність місцеве право. У Полтавській, Чернігівській, Київській, Волинській, Подільській губерніях діяли такі самі нормативні акти, що й у XVIII ст. Остаточне запровадження російського законодавства на Лівобережжі (Полтавська і Чернігівська губернії), але зі збереженням дії окремих норм місцевого права, які було включено до Зводу законів Російської імперії 1842 р., відбулося згідно з Указом від 4 березня 1843 р. «Про введення в губерніях Чернігівській і Полтавській загальних про судочинство настановлень імперії». У західноукраїнських землях (Галичина і Буковина) діяв Австрійський цивільний кодекс 1811 р. [3, с. 110-111].

Система права в українських губерніях Російської імперії відрізнялася вищим рівнем юридичної техніки та більш детальною регламентацією шлюбно-сімейних і спадкових правовідносин, передбачала остаточний (вічний) і тимчасовий порядок спадкування. Особливі статті для Полтавської та Чернігівської губерній значно розширювали, порівняно зі статтями, що діяли на території метрополії: права батьків (зокрема, їх право зректися своїх дітей у випадку негідної їх поведінки); батько користувався ширшими правами, ніж мати; власника майна, щодо розпорядження родовим майном тощо [5, с. 30].

За російським дореволюційним правом спадкування здійснювалося як за законом, так і за заповітом. Заповіт укладався особою «за здорового глузду і твердої пам'яті», що досягла 21-річного віку. За відсутності заповіту майно переходило до спадкоємців за законом. Ними були як сини, так і доньки, однак перевага надавалася синам. Доньки при живих братах отримували $\frac{1}{14}$ частину нерухомого майна і $\frac{1}{8}$ частину рухомого. Материнська спадщина ділилася порівну. Якщо подружжя було бездітним, то у випадку смерті одного з них інший отримував $\frac{1}{7}$ частину нерухомого і $\frac{1}{4}$ частину рухомого майна. Особливі для Полтавської та Чернігівської губерній положення передбачали, що батьківське майно, отримане синами шляхом виділу майна, і посаг доньки (які померли бездітними), поверталися батькам. Овдовіле подружжя отримувало у спадщину третину всього майна, а якщо дітей не було – все майно. Вдова отримувала спадкове майно в довічне володіння, а не у власність [7].

В українських землях, захоплених Австрією, спадкові відносини регулювались Австрійським цивільним кодексом 1811 р. У спадковому праві діяв принцип універсального правонаступництва. Спадкове право базувалося на законі, на договорі і на заповіті. На відміну від російського й українського права австрійське цивільне право дозволяло неповнолітнім (особам, що не досягли 18 років) заповідати у нотаріальній формі й усно в суді. Австро-Угорською імперією місцеві особливості права в українських землях не були враховані, тому що законодавство цієї держави відображало західну традицію права і приналежність до романо-германської сім'ї [6, с. 111-112].

У добу відродження української державності та у період формування радянської державності (1917–1920 рр.) зберігали чинність окремі норми місцевого звичаєвого права (земельного, цивільного, шлюбно-сімейного і спадкового права), які було включено до Зводу законів Російської імперії 1842 р.

Спадкове право незалежної України зберігаючи принципові засади радянського спадкового права, містить чимало новел, метою яких є гармонізація українського спадкового права із правом європейських країн у цій галузі, які є типовими для всієї європейської спільноти і мають підґрунтям підвалини, закладені ще римським приватним правом.

Література:

1. Валах В. В. *Порівняльно-правова характеристика спадкових правовідносин в Україні та зарубіжних країнах (Російській Федерації, Франції, Німеччині, США): автореф. дис. ... канд. юрид. наук* / В. В. Валах. Київ, 2018. 20 с.
2. Гримич М. В. *Звичаєве право українців XIX - початку XX століття*. Київ, 2016.
3. *Історія держави і права: підручник. У 2-х т.* / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренко. Том 1. Київ. Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2016. 635 с.
4. Нелін О. І. *Еволюція спадкового права України (історико-правовий аспект): монографія*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. 365 с.
5. Нелін О. Теоретичні основи спадкового права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5 С. 34.
6. Нелін О. Історичні аспекти колізійних питань спадкового права у сучасному законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8
7. Ухач В. З. *Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Мануляк Надія

*студентка I курсу юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету*

Національна самосвідомість є одним із найважливіших чинників формування політичної нації, стійкого розвитку політичної системи, легітимації інститутів Української держави. Революція гідності, яка відбулася у 2014 році призвела до істотних зрушень у суспільній свідомості українського народу. Соціологічні дослідження вбачають суттєву тенденцію до переосмислення ціннісних орієнтацій українською молоддю.

Мета наукової розвідки полягає у системі розробки формування національної свідомості студентської молоді.

Заявленій науковій проблематиці присвятили свої дослідження науковці – А. Фрідріх, Г. Ващенко, Я. Чепіга, Н. Добровольська, Н. Костриця, О. Абрамчук, В. Борисов, О. Гевко, І. Грязнов, В. Кіндрат, О. Кириченко, С. Франків та ін.

Відомий український дослідник та етнограф, академік С. Рудницький відзначав, що національна свідомість являє собою найвищий критерій, за допомогою якого оцінюється рівень суспільного життя [5, с. 278].

Загалом формування національної свідомості майбутнього юриста є доволі складним та довготривалим процесом. Внаслідок нього відбувається чітке самоусвідомлення причетності до нації, готовність чесно і сумлінно служити суспільству і Закону, захищати інтереси української держави та її народу, повага до національних символів, та основ християнської релігії. З сформованою національною самосвідомістю відбувається успішна розбудова демократичної, соціальної, незалежної правової Української держави.

На думку видатного вченого А.Фрідріха «національна свідомість - це складне соціально-психічне утворення особистості, що є самоусвідомленням причетності до нації, працювати на благо Вітчизни, зміцнювати єдність свого народу» [8, с. 6]. Виходячи з цього, створення умов для формування й повноцінного функціонування зазначеного феномену відповідно до потреб демократичного державотворення в національній державі належить до найважливіших завдань державного управління.

Слід наголосити, що проблема формування національної самосвідомості у майбутніх юристів пов'язана з двостороннім процесом, що відбувається у сучасному світі, а саме: поширення глобалізаційних тенденцій, з одного боку, і прагнення до збереження національної ідентичності – з іншого. Але при цьому сама національна самосвідомість

формується трохи пізніше, ніж інші форми самосвідомості. В умовах сьогодення, коли існує серйозна загроза втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, які повинні бути спрямовані на посилення патріотичного виховання дітей та сучасної молоді - формування нового українця, що діє на основі перш за все національних та європейських цінностей.

Наголосимо, що ідея національно-патріотичного виховання особистості втілена в багатьох державних документах, зокрема в Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, у Концепції національного виховання та інших.

Концепція національно-патріотичного виховання молоді, дітей та студентів прийнятою президентом України вбачає головну мету патріотичного виховання у виконанні певних завдань а саме: 1) утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань та поваги до культурного та історичного минулого України; 2) виховання поваги до Конституції України, як до Основного Закону України, що має найвищу юридичну силу, інших законів України та державної символіки; 3) підвищення престижу військової служби, а звідси - культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни тобто героя; 4) усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; 5) формування відповідної мовленнєвої культури та інше. У результаті її впровадження очікується: збереження стабільності у суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки; створення ефективної виховної системи національно-патріотичного виховання молоді; забезпечення у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті [3].

Відзначимо, що на формування національної самосвідомості студентів впливають досить багато факторів. Одним з яких є мова. Роль мови, як визначального чинника існування і збереження української ідентичності в національному вихованні студентів підкреслює Н. О. Добровольська полягає в тому, що «національна мова входить до поняття національної культури, тому, що природні умови, географічне положення, рівень і спеціалізація народного господарства, тенденція розвитку суспільної думки та свідомості, науки, мистецтва знаходять відбиття у мові» [1, с. 217].

Видатний письменник, режисер і громадський діяч О. П. Довженко вважав, що «освіта й правове виховання мають здійснюватися рідною мовою, що втрата мови для народу рівнозначна втраті своєї національності» [2, с. 137].

Відчуження українців від їх національної мови яке відбулося через тривалу експансію, загалом російську, спричинило складну мовну ситуацію, мовну й культурну асиміляцію значної частини громадян, послаблення їх національної свідомості, що найбільш відчутно в східних і південних регіонах України. За таких умов важливо виховувати високу мовну свідомість, особливо у молодого покоління – учнів, студентів.

Як зазначає науковець Н. М. Костриця: «Свідомість, яка формується, виявляється в мові, а мова постає як універсальна ознака насамперед етносу, тобто можна говорити про українську мовну самосвідомість, яка передбачає усвідомлення унікальності своєї мови як засобу етнічної ідентифікації особистості. А також бачення просторового та часового поля української мови як феномена об'єднання та цілісності українського етносу, відбиття мовної самосвідомості в самоназвах українців та в їхній мові» [4, с. 121].

Таким чином, під формуванням національної самосвідомості розуміється більш ненав'язливий спосіб демонстрації способу ефективної адаптації особистості до нових умов життя саме в сучасному світі. Формування національної самосвідомості має відбуватись не в площині «насаджування ідей», а в площині конструювання нового смислу самим суб'єктом. Ідея значущості та необхідності національної самосвідомості як феномену має з'явитись у студентів не стільки під впливом лекцій, вправ тощо, скільки від утворення індивідуальних значень та смислів в площині національного.

Мета національного виховання повинна полягати у плеканні підростаючих поколінь з глибоко національною свідомістю і самосвідомістю, характером, світоглядом та ідеалами на традиціях культури, духовності українського народу, з використанням кращих досягнень інших народів. Наповнення виховного процесу самобутнім змістом, засобами і методами виховної роботи, які виробилися в кожній нації на протязі всього історичного становлення і є невід'ємною частиною її духовної культури.

Для української держави та суспільства важливо, на які цінності скерована гуманітарна освіта, здійснення чи захист яких цінностей вона забезпечить і на якому рівні. Патріотизм є фундаментальною ціннісно-світоглядною і духовною категорією [6]. Процес формування у молоді національно-патріотичної самосвідомості є надзвичайно складним, багатоаспектним і довготривалим, що вимагає від керівного, професорсько-викладацького складу високої відповідальності, забезпечення комплексного впливу всіх без винятку навчальних дисциплін. У цьому аспекті слід активно вивчати й аналізувати передовий зарубіжний досвід ВНЗ, їх раціональні ідеї і кращі зразки треба використовувати у навчально-виховному процесі [7]. Вся система виховання повинна бути спрямована на усвідомлення кожним студентом відповідальності за долю своєї Вітчизни, боротьбу за її авторитет на міжнародній арені, захист суверенітету і територіальної цілісності у

зв'язку агресивною антиукраїнською політикою і бойовими діями на Сході України. Дуже важливо щоб національна свідомість студентів юридичного факультету формувалася саме у національно-патріотичному дусі.

Література:

1. Добровольська Н. О. Розвиток національної свідомості як складової національно-культурних традицій у процесі вивчення студентами спецкурсу «Українська мова». *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2008. Вип. 33. С. 217-222.
2. Довженко О. П. *Сторінки щоденника (1941-1956)*. Київ: Видавництво гуманістичної літератури. 2004. 205 с.
3. *Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді*, від 16.06.2015 р. URL: npri.edu.ua/ua/files/vr/knpvdm16062015.doc.
4. Костриця Н. М. Мова як засіб формування національної свідомості. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2013. Кн. 4. С. 119-123.
5. Рудницький С. *Чому ми хочемо самостійної України*. Львів: Світ, 1994. 413 с.
6. Ухач В. З. *Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.
7. Ухач В. З. *Юридична деонтологія і професійна етика: Навчальний посібник*. Тернопіль: Вектор, 2005. 336 с.
8. Фрідріх А. В. *Педагогічні умови формування національної самосвідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів: автореф. дис. ... к. пед. н. / А. В. Фрідріх*. Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2006. 21 с.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Пеньковська Надія Костянтинівна

кандидат політичних наук, викладач коледжу нафтогазових технологій, інженерії та інфраструктури сервісу Одеської національної академії харчових технологій

Пеньковська Аліса Володимирівна

студентка коледжу нафтогазових технологій, інженерії та інфраструктури сервісу Одеської національної академії харчових технологій

Спадщина Драгоманова - явище в значній мірі оригінальне в українській політичній думці і помітне у масштабах східноєвропейських інтелектуальних процесів. Воно продовжує привертати увагу дослідників, дозволяє вивчати та аналізувати його з різних ідеологічних засад. Кожне

покоління дослідників відкриває у творчому добутку Драгоманова те, чого не помічали попередники.

Теоретичний розвиток Драгоманова проходив такі основні етапи.

У ранні роки в його світогляді переважали риси регіонального “малоруського” патріота, який переймався ідеалами всеросійського демократизму. У 1860-х - першій половині 1870-х рр. відбувається соціальна та національна радикалізація його поглядів. У перші роки еміграції вчений експериментує з анархо-федералізмом і соціалістичним радикалізмом. Але з початку 1880-х рр. він синтезує політичні концепції європейського лібералізму та соціальної демократії, осмислюючи їх з точки зору інтересів визволення українців та інших бездержавних націй Східної Європи.

З кінця 80-х рр. XIX ст. мислитель пропонує нову політичну програму, що спиралась на ідеї національної демократії, була доповнена елементами соціальних доктрин західноєвропейського радикалізму, збагачена досвідом його попередньої діяльності. У пошуку нових форм і змісту своєї теоретичної праці Драгоманов не прийшов до визначеної політичної доктрини.

Об'єктом уваги Драгоманова був демократичний потенціал націоналістичних почуттів і устремлінь, як динамічна потуга визвольних рухів європейських народів.

Національна незалежність українського народу, інших народів Східної Європи цікавила вченого як форма здобуття політичної свободи, розвитку демократії, культурного піднесення тощо. Він не визнавав національну незалежність кінцевою метою визвольних рухів. Випереджаючи думкою події, мислитель шукав засоби подолання небезпек побудови національної державності до того, як вони усвідомлювались східноєвропейськими народами.

Балканські події другої половини 70-х рр. XIX ст. породили сподівання змін у Російській імперії та певного розв'язання “українського питання”. Коли ці надії не збулися, закінчився період не безконфліктного співжиття “всеросійського” та українського дискурсів у поглядах Драгоманова на слов'янське відродження. Російській версії слов'янолюбства як ідеологічному прикриттю великодержавної політики імперії, він протиставляв національну версію всеслов'янства.

Драгоманов був переконаний, що політичні і соціальні цілі українців вимагають співпраці з усіма подібними за становищем слов'янськими народами. Але з початку 1880-х рр. план розбудови “Всеслов'янського Союзу” як інструменту вирішення “українського питання” заступається задумом створення Східноєвропейської федерації. Драгоманов визнає політичні проекти на засадах “слов'янської ідеї” такими, що невідповідають українським потребам.

Найвищим моментом ствердження “українськості” політичних програм мислителя стала програма “Громади”, де метою національних прагнень визначається не всеслов’янська, а “всеукраїнська” держава. Еволюція поглядів Драгоманова була складовою і важливим чинником зміни теоретичних настанов українського національного руху, який пройшов шлях від проголошення та розробки слов’янської ідеї до ствердження української ідеї.

Звільнення з Київського університету та еміграція позначається на всьому подальшому його житті. Настає другий етап у формуванні політичних поглядів Драгоманова - у перші роки еміграції він намагається утворити організації, спрямовані на проведення соціальної, культурної та політичної роботи на всіх ділянках українського життя. Цей план був нездійсненним за тогочасних обставин. Несумісність навіть поміркованої легальної громадсько-політичної діяльності у Наддніпрянській Україні з політичним режимом Росії скеровують його енергію на розбудову національних українських організацій в Галичині та на Буковині. Драгомановські проекти організаційної та пропагандистської роботи на теренах “Австрійської України” у 1880-ті рр. відрізняються конкретністю. Особливо цінна ідея заснувати мережу українських товариств як систему “паралельної влади” до офіційних структур.

Вбивство Олександра II кладе край стосункам Драгоманова з більшістю російських революційних гуртків, він заперечував тероризм як форму революційної діяльності. В цей третій, “земсько-ліберальний” період діяльності, Драгоманов прагнув створити масову опозиційну організацію, яка б боролася за утворення демократичної держави з широким забезпеченням національних свобод, особистих і громадянських прав. Нове товариство претендувало бути не всеросійським, а всеукраїнським.

З другої половини 80-х рр. XIX ст. епіцентром громадсько-політичної діяльності Драгоманова остаточно стає “австрійська Україна”. Від закликів до практичних дій йому вдається перейти в 1885 - 1890-х рр. Підготовку до утворення радикальної партії вважаємо четвертим етапом розвитку поглядів Драгоманова на завдання і форми діяльності визвольного руху.

З становлення української політичної партії, починається нова доба політичної історії України. Драгоманов працює над визначенням ідейних, організаційних та етичних засад діяльності нової партії. Партійна структуризація в Галичині бачилася Драгоманову запорукою процесу загальнонаціональної консолідації. Та все ж він був ідеологом і теоретиком, а не партійним організатором.

Над розвитком Русько-української радикальної партії мислитель працював в останній, п'ятий період своєї громадсько-політичної діяльності.

Кульмінаційний період у розвитку драгомановських теоретичних поглядів на українську федеративну державність припадає на кінець 80-х та першу половину 90-х рр. Мислитель бачив Україну складовою частиною федеративного союзу у рамках Східної Європи. Він доходив висновку про два варіанти незалежності: здобуття самостійної державності або створення федерації автономних республік.

Вчений розглядав “автономістський” проект як консолідуючий чинник, що забезпечить реалістичну перспективу українському рухові, подолає його ідейну невизначеність. Така програма відповідала національним політичним традиціям, могла розраховувати на позитивне ставлення до неї з боку інших народів Російської імперії. Драгоманов відстоював повну національно-організаційну незалежність партій та рухів різних націй.

Учений не вважав свої програми бездоганними. Вони мали стимулювати співвітчизників до розробки і втілення у життя національної політичної програми. Не ідеалізуючи федеративну державність, він відстоював не фанти всеросійської єдності, а реальні можливості розвитку української нації до стану повноцінного суверена.

Чому Драгоманов не став ідеологом самостійної України?

Він не мав сумнівів у тому, що український народ повинен бути господарем своєї долі, користуватися всіма політичними, соціальними та національними правами. Учений вважав поділ українських земель між чужоземними державами історично зумовленим, але минулим. Він першим запропонував чіткий критерій визначення території України. Драгоманов віддавав належне значенню національної держави.

Вчений вважав, що на зміну багатонаціональним імперським країнам ідуть національні держави. Отже, Драгоманов принципово не заперечував бажаності української самостійної державності. Але в ставленні до неї як до мети національного руху він виходив із оцінок можливості виходу України зі складу двох потужних імперій. За життя Драгоманова в Україні не було головної сили боротьби за політичну незалежність - ідеологічно та організаційно розвинутого національного руху. Він наголошував, що спроби домогтися “одразу” проголошення національної держави були б придушені, що призвело б до розгрому та паралічу національних сил на невизначений час.

Реалізація вибору українського народу залежала й від зовнішньої підтримки в Європі. Драгоманов вважав, що українці мають боротися за свободу проти російської держави, але не визнавав “фатальності” українсько-російського конфлікту.

У висновках хочу узагальнити діяльність Драгоманова як політичного теоретика та ідеолога:

По-перше, первинним у політичних ідеях Драгоманова був гуманізм, віра у духовне вдосконалення людини, у прогрес суспільства, який він розумів під кутом зору задоволення прагнень і потреб людини. Вчений відстоював цінності демократичного суспільства, заснованого на засадах розуму, солідарності. Йому притаманна відданість ідеї верховенства права як гарантії поступовості соціального розвитку. «Так, гадаємо ми, примусить сила думки й життя працювати на нашій землі живого громадівця в справах політичних. Найголовнішим же ділом його, певно, буде помагати тому, щоб якнайбільша частина мужицтва зрозуміла те, як йому взяти всі свої справи безпосередньо в свої власні руки». [1]

По-друге, новаторською була його європоцентристська модель суспільно-політичного розвитку. З погляду “центральных” і “периферійних” процесів розвитку Європи він інтерпретував ключові події історії, визначав рівень асинхронності розвитку східноєвропейських народів у порівнянні з процесами, притаманними народам західноєвропейським.

По-третє, Драгоманов був одним із найбільш плідних політичних теоретиків вітчизняної суспільно-політичної думки XIX ст. Його конституційні нариси, політичні проекти, пропозиції розвитку інститутів самоврядування, забезпечення прав людини залишаються, до певної міри, актуальним теоретичним надбанням суспільно-політичної думки України. Драгоманов посідає визначальне місце у формуванні українських демократичних традицій політичної думки. Він відстоював план творення української політичної нації, розроблений на засадах громадянського суспільства, на основі розвитку самоврядування, на принципах всебічного забезпечення прав людини.

Спадщина вченого залишає “відкриті питання”: про співвідношення завдань суспільного розвитку і державних інтересів, про роль і значення колективних та індивідуальних прав, про межі прагматизму і сенс політичного романтизму. Ці питання дозволяють дослідникам драгомановської спадщини давати власні відповіді, оцінювати його ідеї в нових історичних і політичних умовах.

Література:

1. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу (глава 3) <http://litopys.org.ua/drag/drag19.htm>
2. Драгоманов М. «Переднє слово» до «Громади» 1878 р. <http://litopys.org.ua/drag/drag12.htm>
3. Круглашов А.М. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова. - Видання друге. - Чернівці: Прут, 2001. - 488 с.; Круглашов

А.М. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова. - Чернівці: Прут, 2000. - 488 с.

4. Горленко В.В. Погляди Михайла Драгоманова на реформування українського суспільства//Часопис Київського університету права. – 2010. - №4. – С.52.

5. Магновський І. Відображення гарантій прав і свобод людини та громадянина у поглядах М.Драгоманова і М.Ковалевського//Право України. – 2002.- №5. – С.137.

6. Томенко М. Політичні погляди М.Драгоманова та Д.Донцова в контексті формування сучасної української державності // Слово. — 1991. — № 2. — С. 25.

7. Салтовський О.І. Проблема нації в політичній концепції М.Драгоманова //Вісник КНУ Шевченка: Сер. Філософія. Політологія. — 2002. Вип.42/45. — С.42.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКОЇ РЕФЕРАНТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО ЗАПІЛЛЯ ЯК ВИЯВ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА

Ухач Анастасія Василівна

*студентка І курсу юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету*

Головне Командування Української повстанської армії (далі - ГК УПА) поставила завдання заповнити запілля (за Г. Стародубець – «Запілля – це контрольована УПА територія, на якій вибудовувалася структурована система воєнно-господарського комплексу базисних і похідних функцій місцевого населення як суб'єктів українського повстанського руху. Ядром, керівною політичною силою запілля виступало підпілля, представлене організаційною сіткою ОУН(б)» [7, с. 47]) новою якістю, а тому державотворчі зусилля її керівництва реалізовувалися у двох паралельних площинах: з одного боку необхідно було організувати різні сектори громадського життя на звільнених від німецьких окупантів територіях, тобто налагодити реальне функціонування цивільної влади, а з другого – «формування мережі оунівського підпілля як реальної військово-політичної влади на місцевому рівні» [3, с. 339]. Саме оунівське бандерівське підпілля як «активна меншина» перебрало на себе обов'язок координувати діяльність УПА і запілля, «виступала ядром, рушійною силою запілля та, водночас, ідентифікувалося населенням з повстанською владою» [2, с. 8]. Відповідно з другої половини 1943 року оунівське

підпілля стало генератором комплексу заходів, що спрямовувалися на забезпечення повноцінної життєдіяльності усіх структурних складових запілля.

Вітчизняними істориками наголошується, що поява документа «Розпорядження про встановлення адміністрації на терені України» від 1 вересня 1943 року стало «своєрідною точкою відліку побудови (хай і на теоретичному рівні) нової конструкції влади» [4, с. 240], «встановленням адміністративної влади» [1, с. 196], «утворенням цивільної адміністрації на підконтрольній УПА території» [6].

В останні 10-15 років сучасна вітчизняна історіографія здійснила справжній прорив у дослідженні комплексу питань пов'язаних із створенням та функціонуванням українського повстанського запілля, з-поміж науковців виокремимо – Г. Стародубець, В. Ковальчука, В. Ільницького, Р. Забілого, М. Гавришко, В. Ухача та ін. [11, 12, 13].

Метою наукової розвідки є проаналізувати підходи науковців щодо окремих аспектів становлення та функціонування господарської реферантури у структурі повстанського запілля.

Так, Г. Стародубець, діяльність господарського апарату запілля УПА періоду 1944 – початку 1946 років поділяє на два періоди (рішення про розбудову господарської реферантур запілля було прийнято керівництвом УПА ще восени 1943 року) [3, с. 339]. Характерними рисами першого (1944 р.) була його висока ефективність; контроль за діяльністю відповідальних за господарку терену; організаційні заходи по збору харчів, одягу, коштів. Важким ударом, що підривав економічну основу повстанського запілля, були комплексні заходи цивільних та силових органів комуністичного режиму, проведені в контексті початку реалізації завдань «другої» радянізації західноукраїнського регіону [7, с. 252]. Руйнувалася економічна основа українського села, зокрема, нищилася хутірська система і форсувалося створення колгоспів, зазнавали непосильного податкового навантаження одноосібні селянські господарства. Такі заходи більшовицького режиму позбавляли УПА її головної опори – повстанського запілля, і були однією із детермінант запеклої збройної боротьби на західноукраїнських землях. У межах другого періоду (1945 – поч. 1946 рр.), керівництво повстанської армії з метою доступу до нових джерел продовольчого та матеріального забезпечення, вдавалося до перегляду форм та способів його наповнення, зокрема, окрім добровільних зборів, оподаткування населення, реквізиційних актів, почастишали «карально-грабіжницькі акції проти польського населення Галичини ...» [7, с. 252]. Аналізуючи аграрну політику УПА через призму оцінки «Розпорядження в земельній справі Головної Команди Української Повстанської Армії» підписаного Климом Савуром 15 червня 1943 року (за ним скасовувалася колгоспна система,

фільварки, польські колонії та запроваджувалася приватна селянська власність на землю на підконтрольних повстанській армії територіях), київський історик Г. Папакін стверджує, що «саме польські фільварки й колонії стали єдиним джерелом наділення власністю безземельних і малоземельних українських селян» [5]. На думку дослідника, це зацікавлювало селянство «очищати» край від польської людності. Понятійний же апарат ініційованої ГК УПА земельної реформи мав серйозні вади як організаційного, так і юридичного характеру [7]. Проведені радянським режимом військово-політичні заходи упродовж січня-квітня 1946 року (вибори до ВР СРСР), які повстанські очільники визначили як «велику блокаду», фактично паралізують повноцінне функціонування повстанського запілля, зломлять духовну вісь українського села, що в сукупності позбавить «лісову» армію основного джерела своєї життєдіяльності [8, с. 217]. На думку науковців особливості постання та боротьби УПА, ставка на внутрішні ресурси матеріально-технічного забезпечення спонукала керівництво повстанської армії закласти підвалини законодавчої бази діяльності господарського апарату запілля [7, с. 203]. Як зазначає Г. Стародубець, через відповідні накази, інструкції, розпорядження ГК УПА «опосередковано намагалася легітимізувати своє право на здійснення політико-економічної влади в рамках повстанського запілля» [7, с. 204]. Тому для українських повстанців, які змушені були поповнювати продовольчі запаси використовуючи насильство [9, с. 70]) з метою реалізації накреслених заходів, важливо було заручитися добровільною підтримкою українського населення. В основу побудови господарської системи запілля, на думку Г. Стародубець, було покладено принцип соціальної справедливості [7, с. 174]. Дослідники зазначають, що незважаючи на «Розпорядження про встановлення адміністрації на терені України» від 1 червня 1943 року, що дало, нехай і на теоретичному рівні, старт на побудову нової конструкції влади, реально функції керівництва на території запілля здійснювала організована мережа революційної ОУН [10, с. 148]. Поділяємо висновки вказаних науковців, що на плечі підпілля ОУН(б) ляже весь тягар заходів щодо повноцінної організації роботи структур усіх реферантур запілля, господарської зокрема. Пріоритетними завданнями керівництва господарських реферантур були: облік наявного (рухомого і нерухомого) майна; організація роботи майстрів різного фаху; організація збору та належного зберігання урожаю; пошук джерел фінансування; «запуск» в роботу господарських об'єктів - млинів, майстерень, тощо. «Виразно національного характеру діяльності господарського механізму запілля надавало використання ним українських «партизанських грошей», так званих бофонів («бойовий фонд»))» [3, с. 339]. Водночас, бофони не отримали нормативного закріплення підпіллям, що спричинило їх

довільне використання повстанцями, створивши таким чином тло для критики комуністичною владою.

Таким чином, у працях сучасних вітчизняних дослідників об'єктивно наголошується, що ефективність праці господарської структури запілля напрямку залежала від військово-політичної ситуації на фронті, так і політики нацистського режиму, а з осені 1944 року – радянських силових, каральних структур та цивільних органів влади. Спільними для обох режимів було прагнення максимально понищити традиційний уклад господарки краю. Відповідно до цього еволюціонували шляхи (форми та способи) накопичення матеріально-технічних ресурсів повстанської армії. В цілому можна погодитися з думкою вітчизняних науковців, що господарська реферантур в порівнянні з іншими структурними підрозділами повстанського запілля була найбільш розвиненою, чисельнішою, створюючи «економічний базис» для «лісової» армії.

Література:

1. Ільющин І. *Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939-1945 рр.)*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 196.
2. *Літопис УПА. Тернопільщина «Вісті з терену» та «Вістки з Тернопільщини» 1943-1950*. Торонто - Львів Видавництво «Літопис УПА» 2010. Кн. 1. Т. 49. С. 8.
3. Стародубець Г. М. *Гене́за українського повстанського запілля: монографія*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 339.
4. Стародубець Г. Становлення та функціонування повстанського запілля на Волині в умовах німецької окупації (др. пол. 1943 р.). *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей*. 2009. Вип. 12. С. 240.
5. Папакін Г. *Аграрна політика УПА на прикладі одного конкретного документа*. URL: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/mi-padaïemo-vam-zemlyu> (дата звернення 02.05.2019 р.).
6. Стасюк О. Український визвольний рух середини ХХ ст.. в контексті українського державотворення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2014. Вип. 23. С. 3-15.
7. Стародубець Г. М. *Українське повстанське запілля (друга половина 1943 – початок 1946 років)*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. С. 174, 203-204, 252.
8. Стародубець Г. М. Повстанське запілля в умовах «великої блокади». *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2009. № 13. С. 217.
9. Сухих А. Ю. *Боротьба за продовольство як форма протистояння між українськими повстанцями та радянськими партизанами у 1943 - на початку 1944 рр. (на прикладі військової округи КПА «Заграва»)*. URL:

<http://www.asv.gov.ua/content/nauka/editions/24/2015-24/60.pdf> (дата звернення 03.05.2019 р.).

10. Стародубець Г. М. Організація господарської діяльності повстанського запілля у другій половині 1943 року. *Галичина*. 2004. № 10. С. 148.

11. Ухач В. З. Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій). Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.

12. Ухач В. З. «Українські протодержави»: організаційно-правове становлення та функціонування «повстанських республік» (др. пол. 1943-поч. 1945 pp.). URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/22520> (дата звернення 02.05.2019 р.).

13. Ухач В.З. Антонівецька повстанська Республіка: організаційно-правовий аспект діяльності. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/18710> (дата звернення 04.05.2019 р.).

ЗЕМЕЛЬНЕ ПИТАННЯ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Ухач Василь Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету

На виконання Указу Президента України від 22.01.2016 р. № 17 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років», 2017 рік проголошений роком Української революції. Вшанування подій та видатних учасників Української революції 1917-1921 років визначено одним із пріоритетів діяльності органів державної влади на 2017-2021 роки, що безперечно слугуватиме утвердженню історичної єдності земель, формуванню комомерційної політики, консолідації суспільства, зміцненню міжнародного авторитету України [5]. На виконання президентського указу Уряд України затвердив розроблений Українським інститутом національної пам'яті проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років та вшанування пам'яті її учасників на період до 2021 року». Зокрема, актом передбачено спорудити монумент Соборності України у м. Києві, встановити у м. Києві пам'ятник Симону Петлюрі, а також меморіали та пам'ятники в регіонах, упорядкувати поховання учасників Української революції 1917-1921 років в Україні та за кордоном, реалізувати Всеукраїнський науково-просвітницький проект «Місця пам'яті Української революції 1917-1921 років» [10]. Думається, що

Постанова Уряду сприятиме популяризації історії українського державотворення та приверненню уваги до національно - визвольної боротьби українців, а відтак патріотичному вихованню громадян та формуванню національної ідентичності.

Проблематика національно-визвольного руху українців за відродження державної незалежності у період 1917-1921 років без перебільшення може «похвалитися» ґрунтовною історіографією як цивільних істориків, так і істориків держави і права.

Історіографія окресленої наукової теми, зрештою, як і Української революції 1917-1921 років, достатньо ґрунтовно представлена як в історичній, політологічній, так і в правовій науці. Виокремимо праці М. Бурдіна, В. Верстюка, П. Захарченка, О. Копиленка, Н. Ковальнової, С. Корновенко, С. Мякоти, В. Малькіна, Р. Тимченка, Г. Терели, В. Ухача та ін. [2].

Ми поставимо собі за *мету* проаналізувати окремі сегменти вирішення земельного питання владними інституціями Української держави.

По-перше, вирішення земельного питання у ті буремні часи без перебільшення було наріжним питанням всього революційного руху народів Російської імперії, а тим паче для українського селянина (на початок ХХ століття українське селянство складало понад 75 % 291 населення України. – *Авт.*). По-друге, від того як чинна влада вирішуватиме аграрне питання без перебільшення залежало її легітимне майбутнє існування. По-третє, головною цінністю для українського селянина завжди виступала земля (мається на увазі не лише її економічний, а й ірраціональний виміри). Клаптик власної землі був для хлібороба не лише джерелом доходу, а й своєрідним символом свободи, який він з максимальною впертістю захищав від усіляких намагань обмежити, що, як правило, виходило ззовні – чи то з боку власної держави [6, с. 33]. Слушно зауважував С. Кримський «[...] владні структури в Україні не були константними, стабільними, в той час як земля залишалася інваріантною цінністю при усіх перетвореннях влади» [1, с. 276].

По-друге, науковці зазначають, що на погляди П. Скоропадського в розумінні ним основних принципів земельної реформи, суттєвий вплив мало кілька факторів. По-перше, столипінська реформа, прихильником якої був Гетьман. Очевидно, цим і можна пояснити дрейфування поглядів П. Скоропадського у бік доцільності фермерського господарювання. По-друге, програмова платформа Української народної громади, лідером якої був Гетьман, і в якій чітко проглядалося ліберально-консервативне бачення шляхів розв'язання земельного питання. По-третє, це позиція Української демократично-хліборобської партії, яка обстоювала позицію

ліквідації великого землеволодіння (латифундій) і наділення селян землею за викуп. Звісно, що такі підходи йшли в розріз із впливовим Союзом земельних власників, які твердо обстоювали непорушність поміщицького землеволодіння. Нарешті, Гетьман мав враховувати і настанови, висунуті німецьким командуванням, які в цілому збігалися з реформаторськими намірами П. Скоропадського [4, 9-11].

По-третє, зволікання державних мужів «першої» Української Народної Республіки (далі - УНР) з розподілом землі, призвело до конфлікту з німецькою окупаційною владою. 6 квітня 1918 р. німецький головнокомандувач Г. Ейхгорн без згоди Української Центральної Ради (далі – УЦР) видав наказ про засів полів і всупереч земельному законодавству останньої повернув право розпоряджатися землею колишнім власникам, чим зводив нанівець результати діяльності земельних комітетів [12].

По-четверте, Грамотою Гетьмана від 29 квітня 1918 р. було скасовано закон УЦР про норму земельного володіння у 25 десятин і конфіскацію земельних володінь. Відзначимо, що погляди П. Скоропадського на проблеми власності були цілком відмінні від поглядів М. Грушевського. Так, в «Грамоті [...]» йшлося: «Права приватної власності як фундаменту культури й цивілізації відбудовуються в повній мірі [...]. Відбудовується повна свобода по розробленню купчих по купівлі-продажу землі. Поруч з сим буде вжито заходів по вивласненню земель по дійсній їх вартості від великих власників для наділення земельними участками малоземельних хліборобів [...]» [7, с. 84]. У заяві гетьманського уряду від 10 травня 1918 р. Визначалась основна *мета реформи* – створення в Українській Державі «селянства здорового, забезпеченого землею і здатного найвищою мірою підняти її продуктивність» [3, с. 132].

По-п'яте, була створена Вища Земельна комісія на чолі з гетьманом. У губерніях і повітах створювались спеціальні земельні комісії, які мали вирішити конфлікти, що виникали поміж поміщиками і селянами. У листопаді 1918 р. П. Скоропадським був затверджений закон про проведення земельної реформи [2, с. 140]. У відповідності з цим законом усі великі поміщицькі земельні маєтності були примусово викуплені державою і розподілені між селянами, не більше як по 25 десятин на господаря. Ті ж поміщицькі землеволодіння, які мали культурне значення, вирощували племінну худобу, обслуговували цукроварні тощо, не підлягали переділу. Такі господарства могли мати по 200 десятин землі. Важливе значення у цих реформах відводилося Державному Земельному банку.

Таким чином, П. Скоропадський прийшов до влади з чітким уявленням принципів засад власної аграрної політики, які мали

базуватися на праві приватної власності «як фундаменту культури і цивілізації». Безперечно, П. Скоропадський із проведенням успішної земельної реформи пов'язував і тривкість гетьманського правління, яке залежало від створення міцної соціально-політичної бази і виконання поставок продовольства та сировини до Центральних держав [8, арк. 107]. Земельна реформа гетьмана відкривала шлях до інтенсивного розвитку с/г і юридично закріпила право власності на землю, проте, в силу внутрішніх та зовнішніх факторів, земельне законодавство так і не було зреалізовано в житті.

Визначальними моментами аграрного законодавства П. Скоропадського було: 1) розуміння політиками сутності реформування – ставка на економічно міцні одноосібні селянські господарства; 2) темпи роботи земельних комісій, участь у них тих самих осіб, коло питань, які обговорювалися; 3) шляхи реалізації нововведень, що планувалися: кредитування, створення Державного земельного банку, наділення селян землею за викуп; 4) розміри угідь одноосібних селянських господарств – 25 десятин [3, с. 137-138].

Проте, аграрними перетвореннями, були невдоволені всі: селяни – незначними поступками і відновленням поміщицького землеволодіння, інтелігенція – вбачала земельні спекуляції у пропонованих заходах, великі землевласники – надмірними поступками селянам [9, с. 408]. Стратегічним прорахунком гетьманської влади була відсутність твердої волі у вирішенні ключового питання земельної реформи – мобілізації державою в примусовому порядку хоча б частини латифундій для їх подальшого розподілу [9, с. 408], половинчастий характер теоретичного обґрунтування законодавчих актів.

Література:

1. Кримський С. *Архетипи української ментальності. Проблеми теорії ментальності*. Київ: Наукова думка, 2006. С. 276.
2. Копиленко О., Копиленко М. *Держава і право України 1917-1920. Центральна Рада. Гетьманство. Директорія. Навчальний посібник* Київ: Либідь, 1997. С. 140.
3. Корновенко С. В., Морозов А. Г. Аграрне законодавство Гетьманату П. Скоропадського та білого руху Півдня Росії. Національна та історична пам'ять. 2013. Вип. 7. С. 131-139.
4. Любавець О.М. Земельна реформа П. Скоропадського: німецький вплив. Український селянин. 2008. Вип. 11. С. 9-15.
5. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років та вшанування пам'яті її учасників на період до 2021 року».

- URL: <http://www.memory.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-plan-zakhodiv-z-vidznachennya-1917-19>. (дата звернення 30.04.2019 р.).
6. Стародубець Г. Українське село як основа повстанського запілля. Мандрівець. 2008. № 6. С. 33-37.
7. Скоропадський П. Спомини. Київ, 1992. С. 84.
8. Терела Г. Аграрна політика Української держави П. Скоропадського: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Г. Терела. Полтава, 2000. Арк. 107.
9. Тимченко Р. Висвітлення аграрної політики Гетьманату П. Скоропадського в сучасних дисертаційних дослідженнях. URL: [dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/Tymchenko.pdf?...1](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:uk:2019-01-01-123456789-Tymchenko.pdf?...1).
10. Указ Президента України від 22.01.2016 р. № 17 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>.
11. Ухач В. З. Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій). Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.; Захарченко П. П. Селянська війна в Україні / Національний університет імені Тараса Шевченка, Національна академія внутрішніх справ. Київ, 1997. 188 с., та ін.
12. Ухач В. З. Земельне законодавство ЗУНР, УНР та Української держави: порівняльний аналіз. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=324. (дата звернення 02.05.2019 р.).

ВІЙСЬКОВО-МОБІЛІЗАЦІЙНА РЕФЕРАНТУРА У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО ЗАПІЛЛЯ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ухач Володимир Васильович
студент I курсу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

Слід наголосити, що лише в останні 10-15 років помітне зростання уваги вітчизняних науковців (спричинене не в останню чергу рецепцією західних новітніх історіографічних напрямів (насамперед постмодернізму), використанням сучасного методологічного інструментарію, міждисциплінарних, компаративістських підходів) до такої важливої наукової проблеми як організаційне оформлення та діяльність повстанського запілля як «структурного елементу цілісної системи національного руху Опору» [5, с. 7], поза сумніву унікальної системи забезпечення повстанською армією своїх дій [2, с. 5].

Проблематика українське повстанське запілля знаходила відображення в працях таких науковців як Г. Стародубець, В. Ковальчука, Р. Забілого, В. Ільницького, О. Ленартовича, Г. Папакіна, О. Стасюк, А. Сухих, С. Стельниковича, В. Ухача та ін. [11, 12, 13].

Головне Командування Української повстанської армії (далі - ГК УПА), на протязі другої половини 1943 року «розглядало повстанське запілля як територію своєрідної української протодержави» [6, с. 338].

Вітчизняними дослідниками наголошується, що поява документа «Розпорядження про встановлення адміністрації на терені України» від 1 вересня 1943 року стало «своєрідною точкою відліку побудови (хай і на теоретичному рівні) нової конструкції влади» [7, с. 240], «встановленням адміністративної влади» [1, с. 196], «утворенням цивільної адміністрації на підконтрольній УПА території» [8]. Власне, «Розпорядження про встановлення адміністрації на терені України» від 1 червня 1943 року, дало, нехай і на теоретичному рівні, старт на побудову нової конструкції влади. Реально функції керівництва на території повстанського запілля здійснювала організована мережа революційної ОУН.

Слід наголосити, що державотворчі зусилля керівництва УПА спрямовувалися у двох паралельних площинах:

- по-перше, необхідно було організувати різні сектори громадського життя на звільнених від німецьких окупантів територіях, тобто налагодити реальне функціонування цивільної влади [7, с. 240];

- по-друге, здійснити «формування мережі оунівського підпілля як реальної військово-політичної влади на місцевому рівні» [6, с. 339].

Українські вчені (Г. Стародубець, С. Макарчук, Ю. Киричук) підкреслюючи поліфункціональний характер діяльності повстанського запілля [6, с. 340], розкривають функціонування *військово-мобілізаційної реферантури*, як однієї із ключових. З-поміж пріоритетних напрямів її роботи виділяють два основних:

- 1) організація самооборони населених пунктів краю [9] (місцеві відділи самооборони або збройні боївки виступали і своєрідним гарантом фізичного існування оунівського підпілля – організаційного ядра повстанського запілля [4, с. 14]);

- 2) військовий вишкіл та мобілізаційна робота до лав повстанської армії [6, с. 340].

Унормовував роботу військової реферантури наказ Ч. 8 командира УПА Кліма Савура від 30 серпня 1943 року. Вітчизняні фахівці (Ю. Киричук, С. Макарчук, Г. Стародубець) у переліку причин організації самооборонних відділів революційної ОУН називають: 1) необхідність захисту населення від німецьких окупантів, радянських партизан та польських боївок; 2) збройна боротьба з відступаючими частинами Вермахту, «відплатні акції»; 3) організація превентивних нападів на

ворожі об'єкти [5, с. 261, 265-266] (науковці слушно зауважують, що практична реалізація окреслених завдань збройних боївок потребувала частої координації зусиль з відділами УПА).

У переліку інших завдань місцевої самооборони Г. Стародубець називає «... організацію підпільно-диверсійної роботи у ворожому тилу», організацію розвідувальної роботи та здобуття зброї [5, с. 268-269]. Реалізація «оргмобами» другого завдання (підготовки та забезпечення кадрового поповнення лав повстанської армії [10, с. 75]) фокусувала їх зусилля в напрямі вирішення питання мобілізації військовозобов'язаного населення та налагодженні для нього військового навчання [5, с. 271]. У контексті вирішення цього завдання, науковцями піднімається питання (з урахуванням специфіки формування та діяльності УПА, яка для ворогів ідеї української державності була нелегітимним, «бандитським», «злочинним» збройним формуванням) використання відповідальними структурами «армії без держави» методів для проведення мобілізаційних заходів. Відкинувши «апологетичні наспіви» представників української діаспори, прихильників тих чи інших суб'єктів українського національно-визвольного руху (так, прихильники бандерівців вказують на добровільний, а мельниківці – на примусовий характер – *Авт.*), варто погодитися з авторитетними дослідниками (А. Кентієм, Г. Стародубець та ін.), що «в основу формування з'єднань УПА була покладена мобілізація всього боєздатного населення. Поруч з цим звичайно, залишався принцип добровільності» [3, с. 93]. «Оргмоби» щоденно працюючи з людьми не раз висловлювали стурбованість з приводу намагань посилити тиск на населення, розуміючи, що повстанська армія має перспективу тільки у випадку опертя на «... свідому, добровільну підтримку народом» [10, с. 77].

Таким чином, дослідники підсумовують, що в плані організації діяльності на території українського повстанського запілля основних його реферантур – господарської, організаційно-мобілізаційної, політико-пропагандистської, основний тягар їх організації та управління «падав» на плечі оунівського підпілля. Функціонування українського повстанського запілля як структурної складової українського самостійницького руху 1940 - 1950-х років ХХ століття свідчить про високий рівень «... потенційної спроможності української нації до об'єднання ...» [6, с. 342], самоорганізації в критичні періоди боротьби за свободу та справедливість. Зрештою, функціонування «повстанських республік» підкреслюють реальні спроби УПА займатися справою державотворення в роки війни, нехай на обмежених територіях та із специфічними формами [8].

Література:

1. Ільющин І. *Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939 - 1945 рр.)*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 196.
2. Забілій Р. В. *Особливості збройної боротьби Української повстанської армії в 1942 - 1949 рр.*: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. – історія України / Р. В. Забілій; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства. Львів: [б.в.], 2015. 20 с.
3. Кентій А. *Українська Повстанська Армія. 1942-1943 рр.* Київ, 1999. С. 93.
4. Літопис УПА. *Тернопільщина «Вісті з терену» та «Вістки з Тернопільщини» 1943 - 1950*. Торонто – Львів: Видавництво «Літопис УПА» 2010. Кн. 1. Т. 49. С. 14.
5. Стародубець Г. М. *Українське повстанське запілля (друга половина 1943 – початок 1946 років)*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. С. 261, 265-269.
6. Стародубець Г. М. *Гене́за українського повстанського запілля: монографія*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 338-340, 342.
7. Стародубець Г. Становлення та функціонування повстанського запілля на Волині в умовах німецької окупації (др. пол. 1943 р.). *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей*. 2009. Вип. 12. С. 240.
8. Стасюк О. Український визвольний рух середини ХХ століття в контексті українського державотворення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2014. Вип. 23. С. 3-15.
9. Стародубець Г. М. *Українське повстанське запілля (друга половина 1943 - початок 1946 років)*: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 – історія України. / Г. М. Стародубець. URL: <http://www.disslib.org/ukrayinske-povstanske-zapillja.html> (дата звернення 03.05.2019 р.).
10. Стародубець Г. М. Діяльність організаційно-мобілізаційної референтури запілля УПА на зламі 1943 - 1944 рр. *Питання історії України: Збірник наукових статей*. 2004. Т. 7. С. 75, 77.
11. Ухач В. З. *Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.
12. Ухач В. З. «Українські протодержави»: організаційно-правове становлення та функціонування «повстанських республік» (др. пол. 1943 - поч. 1945 рр.). URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/22520> (дата звернення 04.05.2019 р.).
13. Ухач В.З. Антонівецька повстанська республіка: організаційно-правовий аспект діяльності. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/18710> (дата звернення 04.05.2019 р.).

СИМВОЛ КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА ЯК ІДЕЙНИЙ МАРКЕР ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Кутовий Тимур Миколайович

студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті, на прикладі фігури князя Святослава розглянуто, як під час інформаційної війни, використовуються історичні символи, особи, події і назви для формування ідейних маркерів в воєнно-політичних цілях. Наголошено на важливості інформаційного фактору у боротьбі проти агресора, на інтегруючій та дезінтегруючій ролі ідейних маркерів, недоцільності та небезпечності просування та використання контраверсійних та неоднозначних історичних постатей під час інформаційної війни.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційна війна, ідейні маркери, князь Святослав

Події останніх п'яти років змінили українське суспільство. Термін «гібридна війна» швидко увійшов в обіг до багатьох сфер. Його активно використовують скрізь: від повсякденних розмов пересічних громадян до дипломатичних сегментів такої війни є інформаційний вплив «на об'єкт нападу». Інформаційна складова гібридної війни, за визначенням Володимира Горбуліна, структурується на кілька сегментів. Інформаційні атаки ведуться: «(1) серед населення в зоні конфлікту; (2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом; (3) серед громадян країни агресора; (4) серед міжнародного співтовариства» [1, с. 10]. Як бачимо, інформаційний фронт охопив всю Україну та вийшов далеко за її межі.

В умовах військової ескалації, почався пошук національних героїв, символів і ідейних маркерів для наслідування. За останні роки в Україні поширився культ Святослава. Звісно, «поширився» у досить вузьких, але помітних колах. Цей культ вийшов за рамки окремих гуртків і потрапив у публічний простір у вигляді пам'ятників, плакатів та організованих на його честь велелюдних маршів.

Упродовж останніх десяти років не раз віднаходили «мечі Святослава» чи уточнювали місце його загибелі. Святослав перетворився на героїчний символ для багатьох традиціоналістичних організацій та військових формувань. Уболівальники київського футбольного клубу «Динамо» обрали його «патроном» і нарекли свій журнал іменем князя.[2]

Нарешті, давньоруський правитель спромігся зайняти місце в щільному календарі українців і отримати день святкування своїх подвигів – 3 липня, що вважається датою перемоги Святослава над хазарами. Останні кілька років у цей день у центрі Києва (і деяких інших міст України) проводяться воєнізовані марші на честь князя.[3]

Таким чином, завдяки зусиллям небайдужої громадськості Святослав вигризає собі місце у пантеоні національних героїв і збирає численних прихильників. Секрет успіху полягає у чеснотах і заслугах, приписуваних князю. Про досягнення Святослава (як і всіх інших міфологізованих осіб) люблять розповідати так, ніби кожна деталь спирається на надійну історичну основу. Насправді ж піднятий на знамена Святослав – це збірний образ, досить недбала компіляція повідомлень із різних джерел.

В той же час, оскільки гібридна війна вимагає символів, порівнянь, обґрунтувань і аналогій, князь Святослав, по суті, став таким же символом ультраправого руху в Росії, яким фігура Зігфріда колись служила нацистам. Не випадково один із сучасних ідеологів російських язичників називає Святослава «найсильнішим і найвідданішим поборником древньої віри» [4, с. 292]. А інший автор зображує Святослава «найбільшим полководцем Стародавньої Русі» і мріє про той близький час, «коли наш Великий предок - Світлий воїн-князь Светослав на прізвисько Хоробрий буде оголошений національним героєм в Росії» [5, с.135].

Така культивування історичної пам'яті проходить на фоні популяризації «іудейської Укрохазарії», яка зображується віковим ворогом Росії.

За повідомленням британської журналістки Лілі Хайд з окупованого Донецька, у вересні 2014 р. у приміщеннях Гірничої академії дислокувався російський неоязичницький батальйон «Сварог», до складу якого входило близько 700 осіб. Кількісно у батальйоні переважали місцеві жителі, але були там також бійці з Росії та інших країн СНД. [6, с. 73]

Бійці «Сварогу» відправляли язичницькі ритуали біля ватр в оточенні дерев'яних ідолів, тримаючи в руках автомати Калашникова й промовляючи молитви за «перемогу над ворогами Росії». Вони сповідували «вищість слов'янської раси» (журналіст іронічно зазначає, що у такому разі неправомірно воювати проти українців, які також є слов'янами), очищення Донбасу від «неруських ворогів» та створення російської держави від Атлантики до Тихого океану. Вороги, за твердженням командира батальйону Олега Варгана (псевдонім), «за рівнем свого еволюційного розвитку не досягли рівня людей».[6, с. 79-80]

В одній із своїх книг один з ідеологів право радикального напрямку російських неоязичників - Безверхий писав: «Потомки хазарских жидов — жиды-ашкинази в 1991 году, заключив Беловежское соглашение, разрушили империю славян, создававшуюся более 1000 лет»[7, с. 48-49]

У колі націонал-радикального неязичницького руху Росії, сучасна Україна виступає в образі «Нової Хазарії», яку нібито хочуть відновити євреї, спираючись на історичний прецедент. Історична уява деяких націонал-радикалів, які позиціонують себе як неоязичники, приписує більшовикам початку 1920-х плани щодо заснування Хазарської радянської республіки[8, с. 293].

В умовах гібридної війни, яку веде Російська Федерація проти нашої держави, серед російських неоязичників активно просувається думка, що : «Ідея протистояння Русі – Росії і Хазарії (Західний світ, частиною якого є Україна) стала знову актуальною для вітчизняної громадської свідомості» адже «хоч такої країни, як Хазарія, зараз немає на карті світу, але як потужна світова сила вона буде сильніше будь-якої держави»[9, с. 237]

Неонацисти з «Славянського союзу» Дмитра Дьомушкіна заявили: «Все прекрасно понимают, каких хазар топчет конь Святослава. Придет время, и танки новых Святославов проедут по синагогам – это только вопрос времени»[10]

Таким же конкретним і однозначним виявився коментар головного редактора популярного російського неязичницького журналу «Атеней» Павла Тулаєва, який дав пояснення, що цікавість до постаті князя Святослава покликана його «победой над Хазарским каганатом, под которым в современном контексте имеется в виду украинский иудеонационалистический режим и его постсоветская разновидность». Свої роздуми на цю тему він завершує таким ось пасажем: «Ведь все понимают, с кем и ради чего воевал великий князь».[11]

Звичною є риторика на кшталт «появится ли новый Святослав, который загонит новых хазар обратно в их дикие степи» а також «подвиг князя Святослава должен вдохновлять русских на борьбу с жидовским монстром-вампиrom».[12]

Роль України, як «жидовского монстра-вампира», пояснюється тим, що: «украинцы это наследники не древнерусского государства, а иудейского Хазарского Каганата»[10]

Нічого дивного, що росіяни з колишнього батальйону «Сварог» на Донбасі регулярно святкують «День победы над Хазарией» з лозунгом «Не забыть и повторить»[13].

Приходу Святослава чекає і такий одіозний російський «вчений», як Олександр Дугін, але він, правда, стоїть окремо в цьому ряду, так як для нього Укрохазарія асоціюється з ненависними йому США[14].

Пасивно очікувати бажаної перемоги князя Святослава над Укрохазарією російські радикали не збираються, і з 2005 року вони регулярно святкують «День перемоги над Хозарським каганатом». Свято важливе націонал-радикалам насамперед як медійна подія, що дозволяє заявити про своє існування і свою позицію. Тому він відзначається, по-перше, установкою банерів із зображенням князя Святослава, по-друге, пікетами і, по-третє, демонстраціями і маршами за участю кількох сотень людей.

У 2015 році в Інтернеті з'явилося чимало нових сайтів, присвячених 1050-й річниці розгрому Хазарії. Влітку 2016- го пошуковий запит «день перемоги князя Святослава» давав вже більше 50 тисяч такого роду посилань.

Особливим прикладом культивування історичної пам'яті є діяльність російських націоналістів-неоязичників. У цих колах ось уже понад чверть

століття популярний образ «іудейської Хазарії», яку вони демонізують, зображуючи віковим ворогом Росії, яка намагається підірвати її могутність і закабалити її населення. Причому до 2014 року, образ цього ворога був доволі умовним, після ж 2014 року, став абсолютно конкретним, з чітким указанням на країни і етнічні групи.

Образ «Нео-Хазарії» служить живильним ґрунтом для створення образів історичних подій і їх героїв, покликаних мобілізувати населення для боротьби зі смертельною небезпекою. Найважливішим із цих образів служить фігура князя Святослава, який оспівується як видатний російський полководець, який відбив перший натиск «злісних хазар».

В контексті цього розповсюдженого міфу, з початком російсько-української війни, сама Україна представляється як «Нео-Хазарія», абож «Укрохазарія» з якою націонал-патріотам, не важливого якого ґатунку чи вподобань, конче необхідно боротися.

Література:

1. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу // Стратегічні пріоритети. – 2014. - № 4(33). – С. 5-12.
2. Святослав онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wbc.kiev.ua/magazine/11.php> [Останнє звернення: 10.04.2019]
3. Марш в честь Київського Князя Святослава Ігоровича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sokyraperuna.com/marsh-v-chest-kyivskoho-kniazia-sviatoslava-ihorovycha> [Останнє звернення: 10.04.2019]
4. Озар (Прозоров Л.Р.). Святослав Хоробре: Иду на вы!.. М.: Белые альвы, 2006. С. 292 – 295.
5. Поротников В.П. Князь Святослав. «Иду на вы!». М.: Яуза, 2009. С.132- 135.
6. Кочан Н. Деякі особливості використання релігійного чинника в гібридній війні Російської Федерації на Сході України // Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації: Матер. круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження», Київ, 12 листопада 2015. – К.: І-тут історії України НАНУ, 2016. – С. 71-84.
7. Безверхий В. Н. Философия истории // Волхв. 1993. № 1 (7). С. 48—49.
8. Безверхий В. Н. Удар русских богов. М.: Белые Альвы, 2000. С. 293.
9. Шнирельман В.А. «День победы над Хазарией»: праздник и памятник // Труды по еврейской истории и культуре. Материалы XIII Международной ежегодной конференции по иудаике. Академическая серия. Вып. 54. М.: Сэфер; Институт славяноведения РАН, 2017. С. 327.
10. Новая Хазария на Днепре . - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opentown.org/news/37737/> . - [Останнє звернення: 11.04.2019]
11. Тулаев П.В. *Святослав – победитель Хазарии* // Атеней. 2015. № 7. С.8.

12. Коляда. Зіюля – День Победы Руси над Хазарским каганатом; 1050 лет победы русского войска над Хазарским каганатом // Русский вестник. 2014. №14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.ru/index.php?part=arhiv> [Останнє звернення: 11.04.2019]
13. Не забыть и повторить: 3 июля – День разгрома Святославом Хазарского каганата [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://volk1-donbass.livejournal.com/401369.html> [Останнє звернення: 10.04.2019]
14. Дугин А. *Возвращение князя Святослава*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://izborsk-club.ru/1445> [Останнє звернення: 10.04.2019]

Науковий керівник: Смержевська Оксана Олександрівна, кандидат історичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОУН ТА УПА ПРОДОВОЛЬСТВОМ (СЕРЕДИНА 1940-Х - ПЕРША ПОЛОВИНА 1950-Х РР.)

Струсь Вікторія Тарасівна

студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Для успішного та довготривалого існування будь-якої армії необхідні не лише численні військові ресурси а й участь широких мас населення у побудові військової економіки такої армії. Це ж стосується і військ ОУН та УПА, які, спираючись на активну підтримку населення, змогли створити боєздатну армію, яка десятиліттями спромоглася протистояти найсильнішим тоталітарним режимам світу. Опинившись на окупованих іноземними загарбниками територіях, відділи повстанської армії могли розраховувати лише на власні сили та на допомогу від українських селян, від ставлення яких залежало матеріальне забезпечення підпілля усім необхідним для боротьби з ворогом.

Можливість постачання підпілля продуктами харчування залежала від їх сприйняття населенням. Ставлення до ОУН, а згодом і УПА не в усі роки було однаковим. У перші повоєнні роки підпілля знаходило активну підтримку населення. В окремих місцевостях повстанців підтримували цілі села. Так, збереглися доповідні записки на ряд сіл Львівської області, що підтримували повстанську армію та зривали заходи радянської влади. Зокрема, у селі Нестаничі Радехівського району було виявлено облаштовані склади зброї, боєприпасів та харчів, з поповненням яких селяни постійно допомагали армії. [1; с. 172] Подібна ситуація спостерігалася і в селі Смолин Немирівського району, де було виявлено два бункери з харчами та одягом для УПА. Активно допомагали підпіллю і інші села Львівської області.[1; с. 174]

Після повернення радянської влади в Західну Україну в 1944 році забезпечення УПА ускладнилося, що було пов'язано з наростаючим дефіцитом товарів та перебоями з продуктами. Повстанцям стало важче задовольняти свої матеріальні та господарські потреби.

За наказом УПА «Захід» від 11 вересня 1944 року відділам повстанської армії дозволялося здобувати харчі з баз та транспортів ворога, робити наскоки на села, що більшовизуються, та стягувати з них контингент. [2; с. 93] Відповідно до цього наказу підпілля здійснювало наскоки на колгоспи, радянські концтабори, шосейні та залізничні дороги та інші опорні пункти ворога. Наприклад, під час наскоку на колгосп у селі Бірки Домініканські сотня командира Глухого дістала зброю, харчі, взуття та одяг. [3; с. 98] Однак не завжди такі операції для повстанців проходили вдало. У боях з радянськими військами відділи могли втрачати амуніцію, транспорт, одяг, взуття та продовольство. Однак, навіть попри це, можна з впевненістю констатувати, що дохід від ворога становив значну частку в господарському забезпеченні підпілля, хоч і не був основним джерелом.

Наказ від 28 квітня 1945 року дозволяв відділам проводити грошові збори та добувати продукти харчування безпосередньо у населення чужих етнографічних теренів. Крім того, обкладалися контингентом і польські населенні пункти. [4; с. 29]

З 1945 року господарська мережа ОУН не працювала вже так як раніше, тому самі учасники повстанської армії змушені були проводити збори серед населення, наражаючись на небезпеку і тим самим погіршуючи свої стосунки з місцевим населенням. Хоча більшість сіл, зокрема Львівської області, повністю підтримували ОУН та УПА до 1948-1950 років. [1; с. 179]

Ще в часи німецької окупації кошти, які отримувала УПА складалася з внесків членів та симпатиків ОУН, здійснювалося оподаткування підприємств, а також обкладалися податком купці та інші багаті краю, інтелігенція. Також організація володіла своїми власними підприємствами. Крім того, проводився збір до бойового фонду. [5; с. 295] Як свідчення цього віднайдено «бофони», які виконували багато функцій для ОУН-УПА. Це і їхні гроші, і облігації внутрішньої позики, і квитанції-розписки за здане населенням продовольство. До цього всього «бофони» активно використовувалися в пропагандистсько-агітаційній роботі підпілля. [6; с. 165]

Натомість вже з 1945 року, внаслідок посилення радянського режиму на західноукраїнських землях та «радянізації» краю, добровільні внески в бойовий фонд поступово починали замінюватися примусовими стягненнями контингенту з населення, що поглиблюватиметься в подальші роки. В той же час слід зазначити, що обкладання грішми проводилося відповідно до можливостей жителів сіл. [4; с. 31]

Навіть у випадку примусових стягнень, будь-яке самочинство каралося на місці. Без дозволу станичного ніхто з повстанців не мав права

забирати продукти, одяг взуття чи інший провіант у населення. В таких випадках винні каралися смертю, оскільки дані дії розцінювалися як грабіж. В той же час УПА дбала про безпеку селянства перед виселенням у Сибір і тому обов'язково залишала відповідну посвідку, що майно того чи іншого селянина пішло на забезпечення повстанської армії, тобто органи радянської влади не могли довести причетності населення до добровільної передачі майна. [7; с. 98]

З 1947 року УПА опинилося у скрутному становищі - рух переходив до оборони. Сотні УПА перейшли до збройного підпілля, об'єднавшись із підпіллям ОУН. Підпільники позбулися свободи пересування, ускладнився їхній зв'язок і розвідка, спостерігалися проблеми з безпекою. Крім того значно ускладнилися можливості поповнювати господарські запаси у селі. В цей час у вказівках з пропагандистської роботи з'явилися заклики спрямувати увагу пропаганди на місто. [5; с. 351]

Радянська влада застосовувала усі можливі методи, щоб знищити повстанський рух в західноукраїнських землях. Використовувалися масові арешти та залякування, колективні виселення цілих сімей, включаючи дітей, тощо, як засоби боротьби з повстанською армією. Однак підпільники ще досить довго користувалися підтримкою місцевого населення. Навіть після завершення масової колективізації, ОУН мала своїх людей в колгоспах, що допомагали їй забезпечувати власні господарські потреби. Так, у 1948 році було заарештовано голову села Кобильня, який отримав від ОУН завдання здати в бойовий фонд 2 т колгоспного хліба. [1; с. 206] Також, шукаючи нові шляхи поповнення бюджету, підпільники під загрозою репресій оподатковували активістів колгоспних господарств, заохочуючи їх «спокутуватися» за визначену підпіллям суму. [4; с. 34]

З 1948-1945 років спостерігалася все менша підтримка ОУН з боку населення. Це було пов'язано з колгоспним господарством. Селянство могло надавати меншу допомогу підпільникам з продуктами (так як у населення після грошової реформи було мало готівки, то основою підтримки місцевого населення стали продукти власного виробництва), а, здійснюючи наскоки на колгоспи, підпільники завдавали непоправної шкоди селянам. Це було пов'язано з тим, що на початок 1950 року у Львівській області, наприклад, кількість колективізованих господарств лише від початку року до квітня того ж року зросла із 50,1% до 98,3%. [5; с. 365]

Повстанський рух, опинившись у такій скруті, не мав іншого виходу як тільки брати у руки зброю, щоб забирати силою їжу, одяг та інше у населення. Селяни вороже ставилося до підпільників і особливо до таких заходів. Траплялися і випадки доносів в органи МГБ. Так, за свідченням захопленої у квітні 1951 року підпільниці Яворівського надрайонного проводу ОУН Мирослави Гресько, залишилося мало населення, яке б підтримувало підпілля, а продукти доводилося добувати в більшості випадків вночі і з використанням зброї. Саме ж населення відзначає, що

повстанців залишилося мало і вони займаються переважно грабунком. А як відзначав захоплений у 1953 році референт пропаганди Жовківського над районного проводу ОУН Михайло Мацевко, селяни підтримували ОУН тільки через страх перед насильством. [1; с. 209]

Приблизно в цей же час, разом із припиненням підтримки місцевого населення і припиняється організований повстанський рух. Однак УПА формально ще не припинила свого існування, крім того, стихійно діяли поодинокі невеликі банди. [2; с. 31]

Отже, господарські можливості повстанців якнайтісніше були пов'язані із підтримкою місцевого населення та заходами радянської влади. Із підтримкою селянства були пов'язані одні з найпоширеніших шляхи забезпечення та постачання підпілля матеріальними ресурсами: добровільні внески, збори в бойовий фонд та згодом примусові стягнення. Окрім того, важливим джерелом забезпечення виступали бойові трофеї із баз ворога.

Література:

1. Іщук О., Ніколаєва Н. Ставлення українського населення до діяльності ОУН та УПА у 1943-1955 рр. // Український визвольний рух / Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху. — Львів, 2007. — Зб. 11. - С. 167-211.
2. Літопис УПА. Нова серія. Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг»: Документи і матеріали. 1943-1952. Кн. 1 / упоряд. В. Мороз, О. Вовк. — Київ; Торонто, 2009. — 800 с.
3. В рядах УПА: збірка споминів / упоряд. П. Мірчук, В. Давиденко — Нью-Йорк, 1957. — 448 с.
4. Бофони: грошові документи ОУН і УПА / Авт—упоряд. О. О. Клименко; за ред. В. М. Даниленка. — К.: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. — 192 с.
5. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії. — К., 2002.
6. Нововіднайдені бофони УПА / О. Лехнюк // Український визвольний рух: наук. зб. — Львів, 2003. — Збірник 1. — С. 165-169.
7. Українська повстанська армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відповід. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. — Л.: Центр досліджень визвольного руху, 2007. — 352 с.

Науковий керівник: Патриляк Іван Казимирович, доктор історичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕГОВОРИ МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ, США ТА ВЕЛИКОЮ БРИТАНІЄЮ СТОСОВНО АЛЯСКИ 1823-1825 РОКІВ

Кучма Юрій Петрович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Відносини між Сполученими Штатами Америки а Росією протягом усієї історії носили неоднозначний характер. З моменту встановлення дипломатичних стосунків між державами у 1808 році відбулось чимало подій які впливали на становлення відносин між державами. Одним з векторів російської-американських відносин є Аляска. Саме питання приналежності Аляски до США чи Росії є досить дискусійним питанням. Історіографія в свій більшості звертає увагу лише на другий етап вирішення цієї проблеми – продаж Аляски Росією Сполученим Штатам Америки.

XIX століття в світовій історії та особливо в історії Російської імперії стало часом досить серйозних територіальних придбань в Європі, Азії та Північній Америці. Північна Америка, а саме півострів Аляска та архіпелаг Олександра з найбільшим островом принца Уельського є стратегічно важливим регіоном для нарощення свого впливу в Північній Америці та Північній частині Тихого океану. Ще з кінця XVIII століття росіяни намагались заселити та створити цілу систему господарств на американському континенті та островах біля нього, проте всі вони були невдалимими та короткостроковими [1, с. 551].

На початку 20-років XIX століття перед російським урядом постало питання офіційного визнання Аляски, Алеутських островів та архіпелагу Олександра, як території Російської імперії.

1 та 4 березня 1821 року в Санкт-Петербурзі було опубліковано імператорський указ Олександра I стосовно Російської Американської компанії. В цьому указі Російська Американська компанія отримувала повне право на володіння і діяльність на території Північної Америки та північно-східній частині Тихого океану. Географічні межі імператорського указу розповсюджувались на узбережжя Північної Америки до 51 градусу північної широти, Алеутських островів, архіпелагу Олександра. В статтях указу говорилося про: приєднання територій до складу Російської імперії, положення про зміну в правилах плавання та торгівлі в регіоні для іноземних суден. Основною метою видання указу було офіційне закріплення території та економічна ізоляція регіону від іноземних компаній. Проте реалії указу були не такими, які бачили в Санкт-Петербурзі. Флот і прикордонні служби, що перебували на сході

країни, не мали можливості привести указ у виконання через брак людей, техніки, оснащення. На територіях, що були приєднані Росією було дуже мало можливостей заснувати великий опорний пункт для реалізації контролю водного простору [2, с. 198].

Реакція на указ з боку міжнародної арени не забарилась. Вже через кілька днів представники США та Великої Британії, найсильніших держав на рівні з Росією в цьому регіоні, отримали копії указу, карти та пояснювальні листи від уряду Росії. Перший етап конфлікту розпочався в США, де розгорілась дискусія між послом Росії в США, українцем за походженням, Петром Івановичем Полетикою та державним секретарем США Джоном Куінсі Адамсом. Російська сторона пояснювала свої претензії на ці території за правом володіння з першого відкриття, правом першої окупації, та правом мирної колонізації цих територій. Американці ж не погоджувались з цими аргументами і вимагали проведення переговорів стосовно цього питання. Імператор Олександр I на Веронському конгресі у 1822 році офіційно погоджується на проведення переговорів [3, с. 78].

Основний етап переговорів розпочався у Петербурзі в 1823 році, коли представники США та Великої Британії вирішили виступити спільним фронтом у дипломатичних переговорах. Російську сторону представляли – міністр закордонних справ Росії Карл Роберт Несельроде, уповноважений міністр Петро Іванович Полетика, Сполучені Штати представляли – державний секретар Джон Куінсі Адамс, уповноважений міністр та посол Генрі Мідлтон, сторону Великої Британії – міністр закордонних справ Великої Британії Джон Кеннінг та уповноважений міністр та посол Чарльз Багот.

Переговорний процес 1823 року позначився неможливістю США та Великої Британії вести переговори єдиним фронтом проти Росії. Інтереси, як в територіальній, так і в економічній сферах двох держав постійно перетинались, тому дуже скоро переговори зайшли в глухий кут. Наприкінці 1823 року Чарльз Багот заявив про те, що надалі британська сторона бажає проводити переговори без участі американської сторони. На таку заяву дуже різко відреагував представник американської сторони Генрі Мідлтон. В його заяві говориться про те, що жодні територіальні зміни без участі США в цьому регіоні не будуть визнані [4, с. 403].

З цього моменту переговори змінюють свій формат на тристоронній, в якому основну роль буде грати Петро Іванович Полетика. Будучи досить хороших дипломатом, розуміючи свого суперника та детально знаючи специфіку регіону, колишній російський посол в США Полетика розпочинає свою дипломатичну гру. Активно граючи на протиріччях між США та Великою Британією Полетика змушує американську сторону готувати терміновий проект російсько-американського договору стосовно

Аляски. Але задачею Петра Івановича є не просто домогтись підписання договору між США та Росією, а й втягти в цей договір Велику Британію. Використовуючи вже готовий проект російсько-американського договору Полетика починає тиснути на Велику Британію і заявляє, що договір стосовно Аляски та архіпелагу Олександра може бути підписаним і без участі Великої Британії. Проте представник Великої Британії Чарльз Багот постійно намагався втекти від конкретної відповіді, всіляко затягуючи переговорний процес [4, с. 432].

Фактично каталізатором вирішення питання стало підписання між США та Росією договору, про врегулювання кордонів, спільних економічних та торговельних інтересів в районі Північної Америки та північно-східній частині Тихого океану. До остаточної редакції договору Петром Івановичем були внесені певні правки, що стосувались географічних меж договору і питань торгівлі в регіоні алкогольними напоями, порохом та зброєю.

Підписання договору між США та Росією було остаточною поразкою Чарльза Багота і невдовзі його відкликають до Лондона, а переговори продовжує вже сам міністр закордонних справ Великої Британії Стадфорт Кеннінг. Британська сторона на переговорах тепер мала враховувати вже діючий договір між США та Росією і погодитись на не вигідні для себе умови. Після кількох раундів переговорів та внесення поправок, що стосувались Великої Британії міністр Кеннінг підписує договір, який остаточно закріпить Аляску та стратегічно важливі острови в північно-східній частині Тихого океану за Російською імперією [5, с. 138].

Фактично, договори 1824-25 років з США та Великою Британією стали однією з найбільшою дипломатичною перемогою для Російської імперії у ХІХ столітті. Росія захистила свої територіальні інтереси, США – не допустили посилення Британії, Велика Британія – захистила свої торговельні інтереси в регіоні.

Отже, за 1824-25 роки в історії міжнародних відносин сталося кілька важливих подій та змін. Держави учасниці переговорів досягли взаємного компромісу, підписали договори, які на юридичному рівні регламентували економічні, політичні, торгові умови взаємовідносин держав на довгі роки. А кордон, творцем якого є російський дипломат українського походження Петро Іванович Полетика до сьогоднішнього дня непорушно розділяє сьогодні штат Аляска та Канаду.

Література:

1. Hubert Howe Bancroft. History of the Northwest Coast / H. H. Bancroft - San Francisco, 1884 – 624 p.

2. Иванян Э. А. Энциклопедия российско-американских отношений XVIII – XX веков / Э.А. Иванян – М, 2001 – 278 с.
3. Гуцуляк М. Українець – співтворець кордонів Канади й Аляски: історико-географічний нарис / М. Гуцуляк. - Ванкувер, 1967. – 135 с.
4. Memoirs of John Quincy Adams: Comprising Portions of His Diary from 1795 to 1848. Vol 5. – Philadelphia, 1875 – 541 с.
5. Alaska Boundary Memorandum for Counsel №II various documents bearing on the Question of the Alaska boundary – London, 1903 – 162 с.

Науковий керівник: Вербовий Олексій Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, Київський Національний університет імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ

Теорія держави і права. Філософія права

Пильгун Наталія Василівна, Кириченко Вікторія Вячеславівна ШЛЯХИ
ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ СЕРЕД МОЛОДІ В
УКРАЇНІ.....3

Прощаєв Володимир Володимирович ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ПОСТРАДІАНСЬКОГО ПРОСТОРУ
(КАЗАХСТАН, ТУРКМЕНІСТАН, КИРГІЗСТАН, ТАДЖИКИСТАН,
УЗБЕКИСТАН).....5

Троян Юрій ВПЛИВ ХРИСТИЯНСЬКИХ НОРМ НА ПОЗИТИВНЕ
ПРАВО: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....9

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право. Митне
та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

Гуйван Петро Дмитрович СВОЄЧАСНІСТЬ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ПРИНЦИПАМИ.....13

Ковальчук Ірина Миколаївна «СХІДНИЙ НАПРЯМ» ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА.....17

Котенок Олександр Олександрович ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ
КАТЕГОРІЙ І СФЕР КОМПЕТЕНЦІЇ ЄС ТА ШЛЯХИ ЇХ
ВИРІШЕННЯ.....18

Паславська Ольга Ярославівна, Іваніцька Ілона Юріївна ТЕОРЕТИЧНІ
ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ.....22

Політова Катерина Олександрівна НЕДОЛІКИ АКЦИЗНОГО
ПОДАТКУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....25

Северин Вікторія Іванівна РІВНІСТЬ ДОСТУПУ ДО ПОЛІТИЧНИХ
ПОСАД: ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....27

<i>Сливка Ігор Миколайович, Хоньків Іван Мирославович</i> ПОВНОВАЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ.....	31
--	----

<i>Циганенко Андрій Андрійович</i> КАТЕГОРІЯ ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.....	34
--	----

Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право. Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення

<i>Гвоздик Сергій Павлович</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРФАННИХ ХВОРИХ.....	36
---	----

<i>Дуб Анастасія Володимирівна</i> ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.....	37
---	----

<i>Дуб Анастасія Володимирівна</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ПРАЦІВНИКІВ.....	40
--	----

<i>Менів Любов Дмитрівна, Горпинич Людмила Ігорівна</i> ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ.....	43
--	----

<i>Менів Любов Дмитрівна, Прус Марина Ігорівна</i> ПРИНЦИПИ ТРУДОВОГО ПРАВА.....	45
--	----

<i>Пилипенко Анжеліка Анатоліївна, Чуприна Вікторія Сергіївна</i> ПРАВОВА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ОBOB'ЯЗКУ БАТЬКІВ УТРИМУВАТИ ПОВНОЛІТНІХ ДОНЬКУ, СИНА, ЯКІ ПРОДОВЖУЮТЬ НАВЧАННЯ, ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА.....	48
---	----

<i>Шамралюк Софія Олександрівна</i> НОВЕЛИ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?.....	51
---	----

**Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право.
Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право.
Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура**

<i>Багнюк Діана Вікторівна</i> МОНОПОЛІЯ АДВОКАТУРИ В КОНТЕКСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ.....	54
<i>Вільк Ірина Віталіївна</i> ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ.....	56
<i>Григорян Гаяне Варданівна</i> СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАЙБІЛЬШ ЗНАЧИМИХ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИМАГАННЯ.....	58
<i>Доменішин Олександр Андрійович</i> МІСЦЕ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ В СИСТЕМІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ.....	61
<i>Запотічний Олег</i> СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	64
<i>Кляпчук Роман Олександрович</i> ПЛАСТИКОВІ КАРТКИ ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	66
<i>Коваль Тетяна Петрівна</i> ОЗНАКИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ: АНАЛІЗ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ.....	70
<i>Ковальчук Ірина Леонідівна</i> ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ (ПЕРЕШКОДИ) РЕАЛІЗАЦІЇ АДВОКАТАМИ ПРАВА НА АДВОКАТСЬКИЙ ЗАПИТ ТА ЙОГО ЗАДОВОЛЕННЯ.....	73
<i>Омельченко Марина Петрівна</i> СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЙОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	75
<i>Порхун Олександр Володимирович</i> КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПАЛИВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	79

Федорченко Валентин Андрійович ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 307 КК УКРАЇНИ (НЕЗАКОНЕ ВИРОБНИЦТВО, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ).....84

Харченко Анна Андріївна ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ РІДИН, ЩО МІСТЯТЬ СПИРТ ПРИ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОБІГУ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ.....87

Яценко Аріна Станіславівна РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ : ПРАВОВІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....91

Господарське право. Господарське процесуальне право. Екологічне право. Земельне право. Аграрне право. Фінансове право. Банківське право

Краснова Юлія Андріївна, Вороніна Аліна Олександрівна ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯНИНА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЙОГО ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ.....94

Хомич Катерина Вікторівна ЩОДО УЧАСТІ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....97

Якименко Вікторія Русланівна ЩОДО УЧАСТІ СВІДКІВ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....101

Історія держави і права. Історія політичних і правових вчень

Базан Ірина КОНСТИТУЦІЯ УНР 1918 РОКУ: СТВОРЕННЯ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ.....105

Брянська Маргарита Дмитрівна РЕФОРМИ СУДОУСТРОЮ В ЗУНР ТА УНР ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ).....109

<i>Вовк Олександр Йосипович</i> РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ МІСТАХ АВСТРО–УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	113
<i>Губіцька Наталія</i> СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	118
<i>Іваненко Аліна Олексіївна</i> ПРИМУСОВА ПРАЦЯ, ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ В ОКУПОВАНІЙ ТРЕТІМ РАЙХОМ УКРАЇНИ (1941 – 1943 РР.).....	122
<i>Коробчей Анастасія Юріївна</i> КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	125
<i>Лукава Вікторія</i> ЕВОЛЮЦІЯ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	129
<i>Мануляк Надія</i> ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ.....	134
<i>Пеньковська Надія Костянтинівна, Пеньковська Аліса Володимирівна</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА.....	137
<i>Ухач Анастасія Василівна</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКОЇ РЕФЕРАНТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО ЗАПІЛЛЯ ЯК ВИЯВ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПА.....	142
<i>Ухач Василь Зіновійович</i> ЗЕМЕЛЬНЕ ПИТАННЯ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО.....	146
<i>Ухач Володимир Васильович</i> ВІЙСЬКОВО-МОБІЛІЗАЦІЙНА РЕФЕРАНТУРА У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО ЗАПІЛЛЯ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	150

Історія становлення української державності

Кутовий Тимур Миколайович СИМВОЛ КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА ЯК
ІДЕЙНИЙ МАРКЕР ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....154

Струсь Вікторія Тарасівна ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОУН ТА УПА
ПРОДОВОЛЬСТВОМ (СЕРЕДИНА 1940-Х - ПЕРША ПОЛОВИНА
1950-Х РР.).....158

Історія країн світу та міжнародні відносини

Кучма Юрій Петрович ПЕРЕГОВОРИ МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ,
США ТА ВЕЛИКОЮ БРИТАНІЄЮ СТОСОВНО АЛЯСКИ 1823-1825
РОКІВ.....162

Підписано до друку 15.05.2019
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 80 прим.

Громадська організація «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. +380979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 073743
СПП № 465644
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net